

BARKMARKET
eds 10th October
HEFFIELD CITY HALL
30pm £7.50 & £7.00
Available from Box Office (01422 733295)
and usual agents
Thurs 11th October
BIRMINGHAM ASTON VILLA
7.30pm £7.50 advance
Available from Box Office (021 326 4824), Credit
Card Hotline (021 326 4824), Odson New Street,
Vinyl Dreams, Tempest Records, Mike Lloyd
Megastore (Wolverhampton), Poster Place

Tues 16th October
EXETER UNIVERSITY
7.30pm £7.50 in advance
Available from Box Office
HMV Records, Reader
Weds 17th O.
PORT

Ajuntament de
Castelló
Festes

COMUNITAT
VALENCIANA

ACTITUD
MEDITERRÀNIA

Magdalena 2026.

gaiata 3 porta del sol

PLUS SPECIAL GUE
HELME
NOTTINGHAM ROCK CITY
Tuesday 17th November
Box Office: 0602 412544 and usual agents
BROWLAND

BIRMINGHAM N.E.C.
Saturday 28th November
Tickets £12.50 available from
Box Office tel: 021 780 4133
GLASGOW BARROWLANDS
Wednesday SOLD OUT Thursday SOLD OUT
EXTRA SHOW - Friday 4th December

the inch na
live : may 1994
Hampton civic hall : fridays
0203 643 6103 tempest 021 236 9170, ticket shop 021 563 2514
dance factory presents
barrowland : saturday

Dra. Johissy Briones Estébanez

Especialista en Angiologia,
Cirurgia Vascular i Endovascular

Número Col·legiada 12/4619777

dra.briones@vascularcastellon.com

 610 736 702

Tractament de patologia arterial,
venosa, limfòtica i peu diabetic

Especialista en tractament de varices i aranyes vasculars
Cirurgia mitjançant endolòser i esclerosi amb microespuma

*Pl. Hernán Cortés, 1 Entlo.
12001 Castelló
964 199 222*

*Maria Rosa Molas, 25
12004 Castelló
964 72 60 00*

*Av. Barcelona, 19
12004 Castelló
964 25 28 88*

CS I terra de. contrastes, unió i diversitat

Portada:

Disseny de Belén Pitarch i Porcar, amb la col·laboració de Francisco Sánchez i Pavo

Coordinació de texts i imatges:

Salomé Cazalla

Publicitats:

Ana Moreno

M. Carmen Soriano

Leire Blanca Martínez

Laura Martínez

Correcció Llingüística:

Laura Martínez

Pablo Requena

Disseny i muntatge: Impremta Rosell

Imprimeix: Impremta Rosell S.L.

Edita: A. C. Gaiata 3 "Porta del Sol"

D. L.: CS 48-2012

El present llibret
ha participat en
la convocatòria
dels premis de la
Generalitat
Valenciana per a
la promoció de l'ús
del valencià de
l'any 2026

SANTAGLORIA®

Coffee & Bakery

Catering

*Us desitja unes festes de la
Magdalena 2026 felices i dolces*

Encàrrecs

663 311 965

pedidos@santagloria.eu

www.santagloria.com

paraules

Vicente Provinciale i Martí
President de la Gaiata 3 Porta del Sol | 10-12-2025

Magdalena 2026; un nou any, nous reptes, noves Madrines, nous socis, nous monuments. il·lusions i forces renovades...

I un mateix objectiu: treballar per difondre les nostres festes i tradicions, per fer de Porta del Sol un lloc de trobada durant la setmana magdalenera, i de la Gaiata 3, una gran família festera, un lloc de convivència, on compartir il·lusions, esforç i grans moments, entre xiquets, jóvens i no tan jóvens, durant tot l'any. En definitiva, avançar i aprendre junts sense oblidar les nostres arrels per a engrandir un poc més la ciutat de Castelló, i especialmentenguany, tota la nostra província.

Perquè enguany, les Madrines de la Gaiata 3, Adriana i Ana Paula, són ambaixadores de Porta del Sol i de Castelló, per també ho són de les seues respectives localitats: Cabanes i Orpesa. I per això el nostre llibret de festes vol rendir un xicotet i molt merescut homenatge a totes les diferents poblacions que formen la província de Castelló, terra de contrastos i lloc geogràficament privilegiat, entre la mar i la muntanya, rius (també subterrranis), gorgs, embassaments, boscos, sol i neu. Una terra de gran riquesa històrica i prehistòrica, amalgama de cultures, que es posa de manifest en la imatge arquitectònica de molts dels nostres pobles més bonics, però també en les seues festes i tradicions, en les seues llegendes i en la seua cultura.

A tots els nostres germans de la província va dirigida, des d'ací, la meua sincera invitació, a gaudir junts de les festes i potenciar la unió entre les diferents localitats castellonenques, no sols amb la seua participació en la cavalcada del Pregó, fonamental des de fa molt de temps.

I com no, la meua gratitud, una any més, per a la meua gent, la meua família castellonera: junta, equips d'escorxador, de presentació i de llibret, comissions major i infantil, socis i sòcies. Però també per als qui ens ajuden amb les seues publicitats, i envers, i a les veïnes i veïns del sector, i de tot Castelló, per la seua aportació i la seua participació en els nostres actes.

Viscan les Festes de la Magdalena 2026 i les gaiates!!

Visca Castelló i visca tota la província!!

cs: Terra de contrastes, unió i diversitat

Un americà a Castelló.

Segons retallades, notes i apunts de Willy Jones per a «la Voz de Texas» (Houston)

Este llibret sorgix, com merescut homenatge a la nostra província, de la mà de Willy, un jove periodista americà que va vindre a Castelló en la Magdalena del passat any, per a compartir eixos dies de festa amb la seua amiga Ariadna, dama d'honor de la Gaiata 3.

Tal va ser la seua fascinació en contemplar la cavalcada del pregó al seu pas per la Porta del Sol, que va decidir quedar-se uns dies més per a indagar en eixe amalgama d'història, llegendes i tradicions que ens caracteritza i representa com a província, i sobretot, per a visitar tants pobles com li fora possible d'este envejable entorn geogràfic nostre.

I per ací continua, escrivint, documentant-se, guardant fotos i retallades de periòdics, i demanant articles a amics i coneguts de cada zona que visita. Un material que creix dia a dia, i que ell va enviant de manera continuada a Houston per a la seua publicació en «La Voz de Texas», un periòdic setmanal en espanyol, propietat del Houston Chronicle des del 2 de desembre de 2004.

Permeteu-me ací fer un incís per a deixar de parlar per un moment de la premsa del llunyà Texas, encara que allí parlen de Castelló, i centrar-nos en una altra premsa molt més pròxima, un periòdic de la terreta, el nostre reconegut i imprescindible Mediterrani, que acaba de celebrar els 100 anys d'existència al servici precisament de tota la nostra província. Per a ells, la més sincera gratitud i felicitacions.

No tinc cap dubte que molta de la informació obtinguda pel nostre personal reporter americà haurà eixit, precisament, dels arxius de la nostra premsa més volguda i veterana. Una informació que s'ha anat recopilant i ordenant per comarques, cada una amb les seues localitats i municipis, agrupats segons zona i característiques, amb la seua pròpia capital: huit comarques amb cent trenta-cinc pobles i ciutats en total.

Així que ja ho sabeu, si us trobeu per algun lloc de la província castellanenca a un jove alt i flac, un poc desmanegat, amb aire rialler, motxilla a l'esquena i càmera de fotos en mà, fent preguntes en castellà amb marcat accent americà, és molt possible que siga el nostre Willy (us deixem una foto actual perquè pugueu reconèixer-li).

I també és molt possible que encara continue per ací en esta pròxima Magdalena, fotografiant gaiates, castellaneres, dolçainers... O els moros d'alqueria i els molts convidats que vindran per a celebrar en gran el seu aniversari. I, sobretot, gaudint de la nostra ciutat en festes, i dels bons moments compartits en la carpa de la Gaiata 3 Porta del Sol.

- comarca: els ports -

sorita del maestrat

herbés

portell de morella

castellfort

vilafraça

palanques

la mata de morella

forcall

olocau del rey

vallibona

cinctorres

todolella

morella

salutacions

CARLOS PEDROL®

odontología / estética dental

PER SER MEMBRE, FAMILIAR
O SOCI DE LA GAIATA...

ACONSEGUEIX EL TEU

**IMPLANTE
+ CORONA**

DES DE

990€

I PER A QUALSEVOL TRACTAMENT..
**RADIOGRAFIA, REVISIÓ
I DIAGNÒSTIC GRATUÏT!**

 clinicacarlospedrol

PLAÇA PORTA DEL SOL, 7
CASTELLÓ DE LA PLANA

T. +34 964 975 121

W. +34 658 11 63 95

Registre sanitari CS18272

*No acumulable a altres promocions.

marta barrachina i mateu

Presidenta de la Diputació de Castelló
03-12-2025

Castelló, terra d'identitat, tradició i orgull

Conèixer la província de Castelló significa descobrir una terra enormement atractiva, tant per la seua geografia, com per la singularitat de les seues tradicions i cultura. La nostra terra convida permanentment a descobrir els seus paratges i sentir-se en contacte amb la naturalesa.

Visitar els seus pobles suposa realitzar un recorregut per la seua història, gaudir de veraders museus naturals, contemplar la bellesa dels seus racons. Cada un dels nostres 135 municipis amaga història, patrimoni i essència pròpia. Són 135 riqueses que conviden a ser visitades i que reflectixen la diversitat i la identitat única de la nostra província.

Des de l'autenticitat dels seus veïns fins a la diversitat de la seua gastronomia, passant per paisatges que abracen la mar i la muntanya, Castelló ofereix un mosaic únic que convertix cada visita en una experiència inoblidable i cada poble en un tresor que mereix ser conegut.

La nostra província és sinònim de diversitat paisatgística, sí, però també de talent, d'esforç compartit i d'un patrimoni cultural que ens identifica i ens enorgullix. En este esperit comú ressalten, de manera especial, les nostres festes, que són reflex viu de les nostres arrels. Castelló és exemple de convivència i de respecte a les tradicions i la Diputació de Castelló, que tinc l'honor de presidir, sempre està al costat de les tradicions, perquè les festes creen territori, sinèrgies, convivència i germanor.

I, entre les festes que se celebren de nord a sud i d'est a oest durant els 365 dies de l'any, brillen, amb llum pròpia, les Festes de la Magdalena, una de les celebracions més emblemàtiques del nostre calendari festiu. La Magdalena és història, és sentiment i és unió. Una celebració que ens recorda qui som i quins valors compartim: identitat, hospitalitat i orgull per una terra que sempre avança sense renunciar a la seua essència.

La Magdalena és llum i color, una celebració del nostre llegat, una finestra oberta a l'ànima de la nostra província. Una festa que es fa gran, any rere any, gràcies al treball constant de les gaïates que, com Porta del Sol, manteniu viva la creativitat i l'essència de la nostra tradició. La vostra dedicació és exemple de l'esperit de Castelló i del compromís dels qui, generació rere generació, contribuïu al fet que la Magdalena continue sent una festa profundament arrelada en la nostra identitat.

Bones festes a tot el sector 3.
Visca Castelló i visca Porta del Sol!

CLINICAUDIO

-))) **Estudi complet de l'audició**
-))) **Assessorament auditiu**
-))) **Venda i adaptació d'audiòfons**
-))) **Prevenició de pèrdua auditiva**

**Prova
d'audiòfons
GRATUÏTA**

El teu centre auditiu
al centre de Castelló

C/Enmedio, 34

697 355 172

begoña carrasco i garcía

Alcaldeessa de Castelló
20-01-2026.

Gaiata 3, el futur de les nostres festes

Les festes fundacionals de la Magdalena són llum, pólvora, música, germanor i tradició. Valors que encarnen a la perfecció els integrants de les dènou comissions gaiateres i dels quals presumixen les madrines de la gaiata 3 Porta del Sol, Adriana Lorena Lapusan i Ana Paula Morales Garay. I per descomptat, també el seu president, Vicente Provinciale Martí.

Vau ser els primers a inaugurar el cicle de presentacions al Palau de la Festa el mes de setembre passat, en un any apassionant en què el canvi d'estatuts ens ha permés recuperar una Junta de Festes triada democràticament per festers.

En aquell mes de setembre encara véiem lluny el mes de març i la celebració de les nostres festes fundacionals, però el camí s'ha fet curt. La il·lusió, les ganes i els preparatius de la setmana gran de Castelló no deixen marge per a retards ni per a l'avorriment.

Immersos des de llavors en este ritme frenètic que ens apassiona a tots, arribem fins ací amb els nervis a flor de pell i la garantia de saber que enguany serà memorable.

Perquè un sector com el vostre, que fa més de 80 anys que celebra la tradició gaiatera, sap que cap Magdalena és igual a l'anterior. Eixa és la màgia de les nostres festes.

La meua més sincera enhorabona per esta trajectòria d'anys i anys defenent les nostres festes, el nostre símbol que, a través del reconeixement de la Desfilada de Gaiates com a Bé d'Interés Cultural, ha guanyat prestigi i protagonisme. Un tresor, el vostre, que ens fa sentir molt orgullosos i satisfets de saber que hi ha generacions darrere que volen donar continuïtat al que ja heu aconseguit. Sou un exemple per a tot el món de la festa.

El moment ja s'apropa, les gaiates estan a punt al magatzem Pepin Marco. Només ens queda esperar l'inici de la festa que arribarà amb la primera mascletà.

Gaudim tots junts d'eixe moment tan esperat, continuem la nostra tradició i seguim sumant anys de vida a la gaiata 3 i a esta tradició que ens unix com a poble en un únic sentiment, el de l'amor per Castelló.

Bones festes!

C.C. SALERA L.B49 CTRA. N-340, KM. 64 - 964 293 552
MAJOR, 22 · 964 740 111
ENMIG, 46 · 964 232 522
PASSEIG UNIVERSITAT, 29 · 964 043 800
CASTELLÓ

P/PERE CORNELL, 6 · 964 743 653
ALMASSORA

AVDA. CASTELLÓ, 24 · 964 094 234
BENICÀSSIM

LA TANDA, 25 · 964 740 430
BORRIANA

AVDA, MONTENDRE, 3 · 964 743 212
ONDA

MAJOR S. JAUME, 12 · 964 520 382
VILA-REAL

MULTIÓPTICAS

noelia selma i andreu

**Regidora i Presidenta del patronat Municipal
de Festes de Castelló
12-12-2025**

Estimats membres de la Comissió de la Gaiata 3 "Porta del Sol" i veïns del sector:

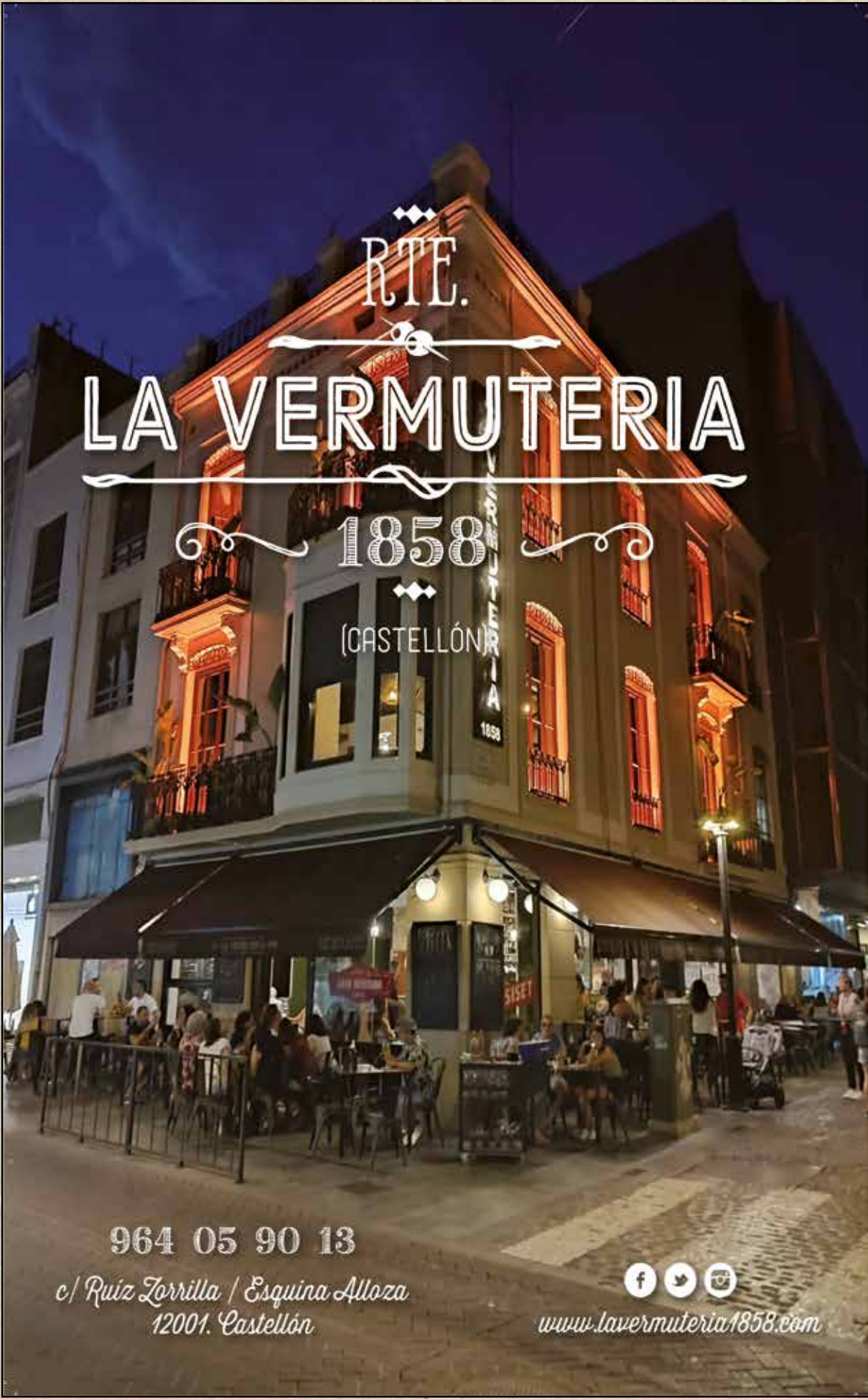
Dirigir-me a vosaltres en vespres de la Magdalena és un dels deures més fàcils de complir, ja que em dona l'oportunitat d'expressar-vos, d'una forma directa i sincera, l'admiració que mereix el treball que realitzeu al llarg de tot l'any i el profund agraïment que eixe compromís desinteressat genera. Les festes de la Magdalena són una ocasió única per a celebrar les nostres arrels i tradicions, i la vostra participació és clau per a mantindre viva l'essència de la nostra cultura i de la nostra història.

El sector de Porta del Sol, el nom del qual evoca l'entrada de la llum i l'esperança, encarna el cor de la nostra ciutat i un dels escenaris més importants del nostre dia a dia. De la mateixa manera, arribades les festes, també juga un paper fonamental, com bé sabeu els membres de la comissió i els veïns del sector, que feu gala de la calidesa i hospitalitat de la nostra gent.

Reitere el meu més sincer agraïment pel vostre esforç, dedicació i entusiasme. De la vostra creativitat ha sorgit el monument gaiater que representarà el sector durant les festes de 2026 i que, estic segura, brillarà amb llum pròpia, omplint d'alegria i color els nostres carrers.

Per acabar, vull animar-vos a continuar treballant amb la mateixa passió i entrega, però també a gaudir de cada moment d'aquestes festes que tant signifiquen per a nosaltres. Que la Magdalena de 2026 siga un èxit rotund i que tots puguem compartir la màgia i l'esperit de les nostres tradicions.

RTE.
LA VERMUTERIA
1858
(CASTELLÓN)

964 05 90 13
c/ Ruiz Zorrilla / Esquina Alloza
12001. Castellón

[f](#) [t](#) [i](#)
www.lavermuteria1858.com

Reina de les Festes de
Castelló

clara
sanz i
sobrino

Benvolguts amics i amigues de la Gaiata 3 "Porta del Sol":

Castelló desperta, un any més, en una setmana intensa de festes i tradicions, de retorn a les arrels de les nostres festes, a les arrels de la nostra gent del "món de la festa". I a l'igual que altres anys nosaltres els gaiaters renoven la nostra il·lusió cap a les nostres festes i tradicions. Fruit d'això són aquestes pàgines, que són fidel testimoni de la màgia d'una setmana en la qual romers, músics, castelloneres, castelloners i festers inundaran els carrers de la capital durant nou dies i nou nits.

La comissió de Porta del sol, es un referent de llum, elegancia i dinamisme. Any rere any mostreu una gran implicació per part dels membres de la comissió així com una gran passió per viure al festa al cent per cent, convertint el vostre sector en un espai de convivència, tradició, alegria i festa.

La magdalena 2026 està arribant i és per a mi un autèntic plaer dirigir-me a vosaltres com a Reina de les Festes de Castelló.

Vull agrair-vos la vostra dedicació i a il·lusió amb què construïu i presenteu els vostres monuments, concebuts amb cura, creativitat i treball incansable de totes les persones que feu possible que la vostra gaiata siga un autèntic símbol per a Castelló.

Anime a tots els veïns i veïnes del sector Porta del Sol a sortir al carrer i viure amb intensitat cada acte. Des del pregó fins al vítol, feu que Castelló siga més viva, més compartida, i més vostra.

Amb afecte i reconeixement.

LBX

HAZ TU MUNDO EXTRAORDINARIO

LEXUS CASTELLÓN

C/ Grecia, 29
Ciudad del Transporte II
Tel. 964 372 327

www.lexusauto.es/castellon

Reina Infantil de les
Festes de Castelló

ana colón i sastriques

Gaiateres, gaiaters i veïnat de l'estimat sector de la Porta del Sol,

Si hi ha alguna cosa que distingeix a les nostres Gaiates és la intenció de fer que les tradicions d'esta gran ciutat continuïn sent el millor regal que rebem i lluitar perquè siguen cada vegada més grans, com ho fa tota la comissió de la Gaiata 3 amb l'esforç i dedicació per a aconseguir que les Festes de la nostra ciutat brillen tant com la llum dels monuments gaiaters que lluiran als carrers del vostre sector en la setmana Magdalenera.

Com a Reina Infantil 2026 us desitge tant entusiasme com el que jo depositaré per a representar a tots els xiquets i xiquetes de Castelló comptant sempre amb el vostre suport.

La mareta ens empara, Castelló ens espenta,

L'arrel ens espera, l'orgull ens representa.

QUÉ GRAN ÉS CASTELLÓ!!

LADY SARA

És un saló de bellesa
i benestar unisex

On oferim serveis de perruqueria i estètica

Horari de 10:00h a 13:00h
i de 16:00h a 20:00h

 0034- 642-557-453

 La Ronda Magdalena, 43
Castelló de la Plana

raúl collazos i martín

President de la Junta de Festes
12-12-2025

Des del cor bategant de Castelló, la Gaiata 3 ens convida un any més a gaudir de la festa gran. Com a president de la Junta de Festes, vull felicitar-vos per fer de la Porta del Sol eixe punt de trobada ineludible on la llum es fa present amb una elegància única.

La vostra comissió representa el dinamisme i l'hospitalitat del nostre centre històric. En estes pàgines trobem la il·lusió d'un grup de gent compromesa amb el futur de la Gaiata, treballant amb rigor per a oferir a la ciutat un monument digne d'admiració.

Que la Magdalena 2026 siga per a la Gaiata 3 una successió de moments màgics. Desitge que la germanor regne en cada acte i que la satisfacció del treball ben fet us acompanye durant tota la setmana de festes.

Us desitge que aconseguiu tots aquells èxits pels quals opteu.

¡Bones festes de la Magdalena!

M

MYRIAM ESCURRA

patronaje y confecciones

PATRONAJE PEERSONALIZADO Y
CONFECCIONES A MEDIDA

- TRAJES A MEDIDA
- TRAJES REGIONALES
- VESTIDOS DE FIESTA
- ALTA COSTURA

**SE HACEN
TODO TIPO
DE ARREGLOS
DE ROPA**

📍 C. Dr. Gea Mariño S/N,
12005 Castelló de la Plana

☎ 642 950 332

✉ myriam_escurra@hotmail.com

josé a. lleó i rubio

President de la Federació Gestora de Gaiates
12-12-2025

Estimats veïns, veïnes i amics de la Gaiata 3, Porta del Sol,

És un autèntic honor poder adreçar-vos aquestes paraules en nom de la Gestora de Gaiates de Castelló en arribar, un any més, les festes de la Magdalena. Uns dies molt especials en què Castelló es retroba amb la seua història, amb les seues arrels i amb la llum de les gaiates, símbol únic del nostre origen i de la nostra identitat com a poble.

La Gaiata 3, Porta del Sol, ocupa un lloc molt especial dins de la festa, no sols pel seu emplaçament emblemàtic, sinó també pel paper que ha tingut històricament en la vida festiva de la ciutat. El vostre sector és punt de trobada, d'activitat constant i de participació ciutadana, i això es reflecteix en una gaiata que sempre ha sabut transmetre força, identitat i orgull castellonenc.

Darrere de cada Magdalena hi ha mesos de treball, d'organització i de dedicació per part de la comissió. La tasca que realitzeu durant tot l'any és imprescindible perquè la festa lluisca amb tot el seu esplendor quan arriba el moment. Eixe esforç, sovint silencios, és el que permet que la tradició continue viva i que la Gaiata 3 siga, any rere any, un referent dins del conjunt gaiater.

Les gaiates són molt més que monuments de llum: són el reflex d'un poble unit, d'una història compartida i d'un camí que continuem recorrent junts. Porta del Sol simbolitza eixe camí obert, eixe punt d'entrada a la festa i a la convivència, aportant a la Magdalena una personalitat pròpia que enriqueix el conjunt de la ciutat.

Des de la Gestora de Gaiates vull expressar el meu agraïment sincer a totes les persones que feu possible la Gaiata 3: comissió, madrines, presidents, col·laboradors i veïns. El vostre compromís, la vostra constància i la vostra estima per la festa són clau perquè Castelló continue celebrant la Magdalena amb la força i la dignitat que mereix.

Desitge que aquestes festes siguen dies de trobada, alegria i orgull compartit, i que la llum de la Gaiata 3, Porta del Sol, continue il·luminant el cor de la ciutat i el camí de la nostra tradició durant molts anys més.

Visca la Gaiata 3, Porta del Sol!
Visca la Magdalena!
Visca Castelló!

Amb estima i reconeixement,

Cuidadors a domicili

Des de 2 hores a la setmana
fins a règim intern

Servei d'Ajuda a Domicili

Som empresa acreditada per la
Generalitat per a la Llei de Dependència

Ens adaptem a les teves necessitats

Neteja Cuina Lavabo personal Recats Control de medicació Cites mèdiques Companyia...

bonadea[♥]
care

atenció real i transparent per a tothom

Carrer Ramón y Cajal, 21, Pis 1, 12540
Villa-real, Castelló

tel. 964 10 01 56

www.bonadeacare.com

audífonos

2x1

Pruébalos Gratis

Av. Rey D. Jaime, 76 Castellón

6 PILAS AUDÍFONOS 1€*
RAYOVAC

*Promoción para clientes Audiotechno

OÍR BIEN
es el nuevo **SÚPERPODER**

a Audiotechno[®]
tus centros auditivos

Tel. Gratuito 900 505 652

C. Valenciana - Madrid - Reus

CONCHA JUAN

BEAUTY SPA

Plaça del Reial, 16 · 12001 Castelló
964 243 176 / Whatsapp 695 56 87 10
www.conchajuan.com

NOVO

Falcó, 2 · Castelló
Tel. 964 22 36 22

Segueix-nos

- comarca: alt palancia -

algimia de almonacid

almedíjar.

azuébar.

altura

castellnovo

barracas

benafér.

bejis

caudiel

chóvar.

gaibiel

el toro

viver.

geldo

pavías

navajas

pina de montalgrao

jérica

matet

segorbe.

teresa

sacañet

sot de ferrer.

higueras

torás

soneja

vall d'almonacid

a germanaments

C/Enmig nº 22 1º – E;
12001 Castelló de la Plana

Tel: 964 723 380 – 649 299 229
Whatsapp: 608 770 484

www.asesoriacasanova.com

gaiata 14 castàlia

daniel martí i andreu
president

Benvolguts veïns, amics de la gaiata 3 "porta del sol". Es un verdader plaer saludar-vos en nom de tota la gaiata 14 "Castàlia" en esta oportunitat que em dona el meus amics de la gaiata 3.

Aquest es el meu desé any com a president de la gaiata 14, i m'agradaria donar l'enhorabona al meu company per tot el treball que esta fent al front d'un sector important com es de la "porta del Sol" i ànims per a afrontar els reptes que encara té endavant. Com vaig dir l'any passat, es que aquest agermanament continuara, i puc dir, que continue igual o mes fort entre les nostres estimats sectors.

En aquests dies previs a les nostres festes, volem felicitar tant a l'equip de la gaiata 3, com a l'equip de la gaiata 14, perquè han aconseguit fer dos llibres meravellosos, unes grans presentacions i en moltes nits i dies d'esforç, 4 monuments per a que la llum de la magdalena no decaigui en ningun dels dos sectors. De bon segur que tot l'esforç ficat tindrà la seua recompensa i passeu unes grans festes presidides pels grans representants que teniu aquest 2026.

En tots els anys que porte de president, he vist créixer molta la gaiata 3, en integrants i en capacitats, i tot això es en gran mesura per el bon treball que esta fent Vicente al front, per cada persona de la seva junta directiva, per això volia donar-li's l'enhorabona dins d'aquest saluda.

També vull aprofitar l'ocasió de convidar a tots els veïns del sector de la porta del sol que s'apropen a la carpa de la gaiata 3, que segur que te moltes espectacles per a disfrutar per a tots els públics, edats i increïbles.

Tan sols em queden desitjar als socis, veïns, comissió i empreses col·laboradores de la Porta el Sol, unes meravelloses festes fundacionals, convidant-los des d'ací a que passeu per la carpa i disfruteu dels actes preparats per la gaiata.

Bones festes de la MAGDALENA 2026!!!!

El Gallinero

TABERNA

RESERVES

625 03 85 05 - 605 33 94 53

C/ Huerto de Mas, 5 · 12002 Castelló
(Darrere del Teatre Principal)

VINE A TASTAR ELS NOSTRES "MONTADITOS" MÉS SABOROSOS
(COLLONUTS, MINIHAMBURGUESES, LLOMETS...)

PREUS MOLT ECONÒMICS

Fils

INDUMENTÀRIA REGIONAL
ARREGLAMENTS I CONFECCIÓ
TALLER DE COSTURA

C/ ONDA 28, 12006 - CASTELLÓ DE LA PLANA

655 253 410 - 651 672 481

@FILSCONFECICIO

filsconfeccio@gmail.com

FILS Confecció

falla blasco ibáñez mestre ripoll, de valència

La comissió de la FallaAVINGUDA Blasco Ibáñez-Plaça Mestre Ripoll, i en nom seu la Comissió Gestora composta per Juan Carlos Armelles, Begoña Armelles, Sandra Llopis, Vicente Darder i Ana Martí, felicita la comissió de la Gaiata 3 Porta del Sol i molt especialment a les seues Madrines Adriana Lapusan i Ana Paula Morales que, juntament amb el seu President Vicente Provinciale, segur que gaudiran com ningú de les meravelloses festes de la Magdalena.

Us desitgem que enguany siga inoblidable i que pugueu acompanyar-nos i viure amb nosaltres els actes de Falles, sobretot la nostra estimada ofrena.

Bones festes 2026 i us esperem!

+K UÑAS

CENTRE ESPECIALITZAT EN UNGLES SEMIPERMANENTS, D'ACRYGEL,
PEDICURES I DECORACIÓ A MÀ ALÇADA.

REALITZEM FORMACIONS I SOM PUNT DE VENDA
DE PRODUCTES DE QUALITAT MARCA MAJIDA.

POTS CONTACTAR-NOS
EN EL 674574768
I EN LA WEB MASKNAILS@GMAIL.COM.

falla sant francesc, de sagunt

Un any més, s'acosten les estes de la Magdalena. A primers de març, la Gaiata 3 "Porta del Sol" començarà a muntar la seua carpa, amb els seus actes, orquestres, balls... Tot l'esforç començarà a eixir al carrer en forma de llum i color amb els seus monuments.

Castelló es transforma del 7 al 15 de març, quan la festa, les colles, les xaranges i les orquestres omplin els carrers. Els castellonencs van i venen durant tot el dia gaudint de la seua festa principal. Enguany celebren les festes un poc abans que nosaltres i ens van a coincidir molts actes, però no dubteu que si tenim un moment lliure, allí estarem. Ens encantarà acompanyar-vos en algun passa carrer.

Si voleu gaudir de la festa fallera, sabeu que el nostre casal el tindreu obert per a viure l'ofrena, la xocolatà i la cremà de la nostra falla. No ho dubteu, veniu al vostre casal, veniu a la vostra casa.

Sols em queda desitjar-vos una Magdalena plena i que gaudiu de la vostra festa gran. A tots els amics i amigues de la Gaiata nº 3 "Puerta del Sol", en especial a la vostra madrina infantil Ana Paula, la vostra Madrina Adriana i, com no, al meu amic i tocai, Provin.

Una abraçada molt forta de tota l'AC. Falla Sant Francesc, en especial d'Aitana i Vicente.

Vicente Mateo i Tortajada, president de la vostra falla germana.

MUEBLES
Pachés

LA TEVA BOTIGA DE MOBLES AL CENTRE DE CASTELLÓ

Carrer O'Donell, 20 / Alloza, 20 12001 Castelló de la Plana - 964 210 419 - 646 301 833
www.mueblespaches.com - mueblespaches@gmail.com - xarxes: @mueblespaches

Paco-2
joyeria

Moher
joyeria

C/ Enmig, 39
Tel. 964 20 13 50
12001 Castelló

C/ Enmig, 24
Tel. 964 23 06 64
12001 Castelló

foguera foguerer. carolines, d'alacant

Estimats amics de la Gaiata 3 Porta del Sol,

Des de la Foguera Foguerer Carolines volem enviar-vos una salutació molt especial per aquesta Magdalena 2026, i desitjar a les vostres Madrines i President unes festes inoblidables plenes d'alegria i moments únics. Vosaltres, Adriana i Ana Paula, esteu escrivint una nova pàgina a la història de la vostra gaiata i ens enorgullix poder ser-ne testimoni.

Un any més, celebrem junts l'esperit que ens unix com a amants de la festa. La dedicació, el treball i l'estima per la nostra història són els valors que mantenen vives les nostres celebracions, fent-les úniques i especials. Vosaltres, amb la vostra passió per la Magdalena, i nosaltres, amb el fervor de les Fogueres, compartim l'essència d'estimar les nostres festes, transmetent-les de generació en generació amb orgull i emoció. És en aquest esforç col·lectiu on radica la grandesa de la nostra cultura, i per això és un privilegi poder compartir amb vosaltres aquest camí d'amistat i col·laboració i un orgull formar part de la vostra història i mantindre aquest agermanament que tant ens unix i que esperem perdure per molt més temps.

Amb tot el nostre afecte,

Els vostres amics de la Foguera Foguerer Carolines, encapçalats pels seus representants 2025: Irene i Elizabeth, Sira, Carmen, Aitana i María, Nicolás i Miguel Àngel.

**Bon café, bon menjar, bon ambient...
I els millors tardeos.
T'esperem!!**

En carrer Trinitat, 13 - Castelló

LA BIRRERIA
— BREWERY —
CASTELLÓ DE LA PLANA

Carrer Guitarrista Tàrraga, 20
Castelló
Telèfon: 864 810 195
info@labirreriacastellon.es

LA BIRRERIA
— GOLF —
COSTA DE AZAHAR - CASTELLÓ

Avinguda del Golf, 1
Grau Castelló
Telèfon: 964 294 299
642 870 348

Las Tartitas de Alma

Pastissos de formatge artesanals

C/ Trinidad 39, 12002

CC Salera

📞 624467820

📷 las.tartitas.de.alma

**ESPECIALITAT EN XURROS ARTESANS
I XOCOLATA CALENT CASOLÀ**

HORARI

MATÍ: 7:30 A 12:30 H

TARDES: 17:00 A 21:00 H

DIMECRES TANCAT

**DIMECRES
FESTIU OBERT**

- comarca: la plana alta-

castelló de la plana

almassora

borriol

orpesa del mar.

coves de vinromà

benicàssim

cabanes

serra d'en garcerà

benlloc

torreblanca

torre d'en domènech

sant joan de moró

pobla tornesa

vilanova d'alcolea

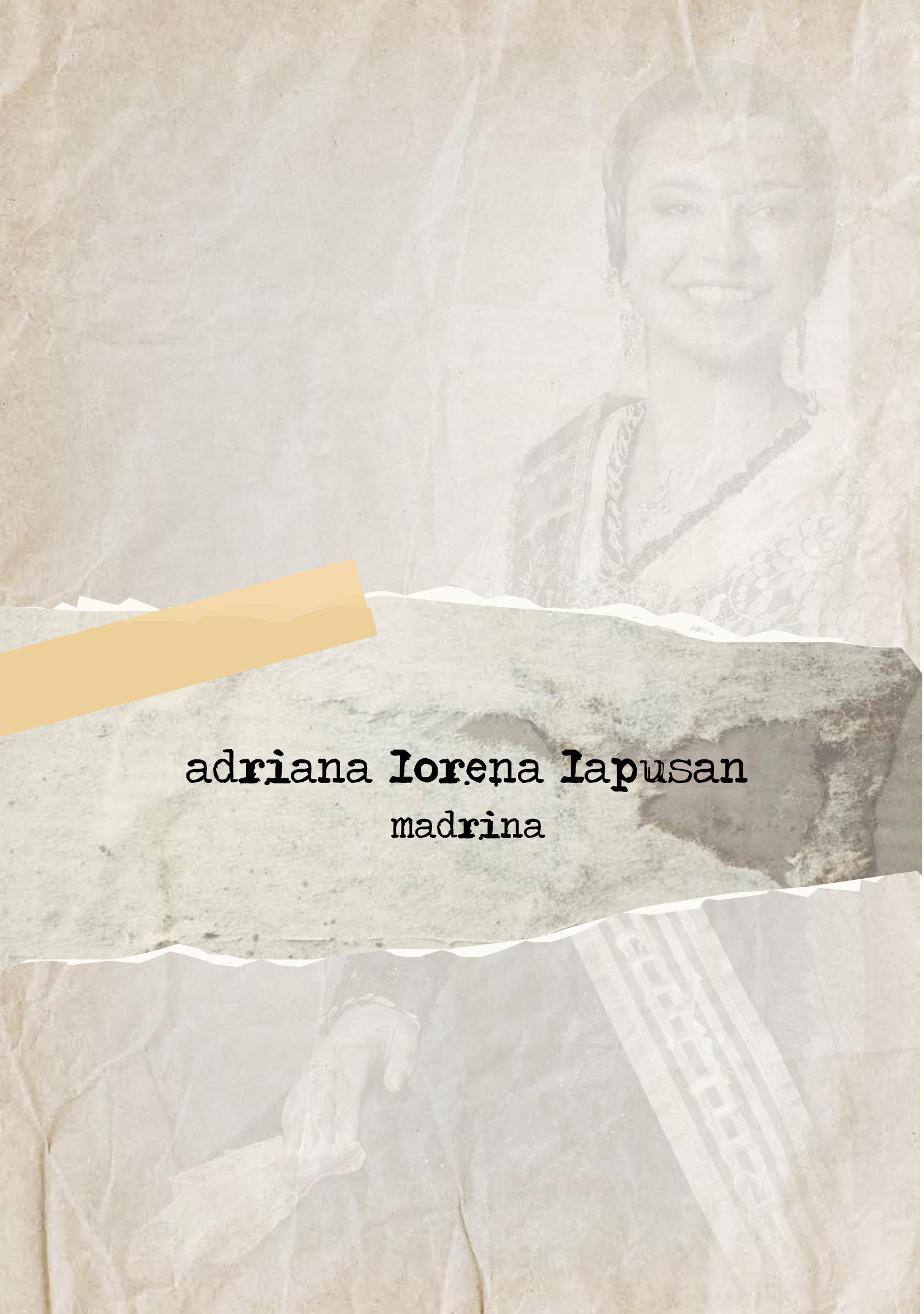
serratella

vilafamés

vall d'alba

**comissió
major.**

adriana lorena lapusan
madrina

paraules d'una madrina

10-12-2025

Benvolguts amics i amigues, socis i sòcies de la Porta del Sol,
Escric estes paraules com a la màxima representant d'aquest sector
per a la magdalena 2026.

L'any 2023 vaig tindre la sort d'entrar a formar part d'esta gran
família com a Dama d'Honor.

Aquell any va ser el començament d'un camí meravellós, ple de mo-
ments, vivències i emocions que mai oblidaré. Vaig descobrir des de dins
què significa realment la Gaiata 3.

Porta del Sol: l'esforç, la dedicació i, sobretot, el sentiment que
compartim tots els que formem part d'ella. L'any 2025, com a Madrina d'Ho-
nor, vaig poder viure encara més de prop la màgia de la nostra gaiata.
Aquella experiència em va fer créixer i em va fer comprendre la im-
portància de mantindre vives les nostres tradicions, de cuidar-les i
transmetre-les amb orgull i amor per Castelló. Recorde amb emoció cada
acte, cada moment compartit, i com dins del meu cor començava a nàixer
el somni de poder portar algun dia la banda blanca sobre el meu pit.

I eixe somni es va fer realitat enguany, en la Imposició de Bandes,
un dels moments més bonics i significatius de la meua vida. Quan vaig
sentir com col·locaven sobre mi la banda blanca que em proclamava Ma-
drina de la Gaiata 3 Porta del Sol per a les festes de magdalena 2026,
vaig comprendre la grandesa d'allò que estava vivint. Era la culmina-
ció de molts anys d'il·lusió, d'esforç i de sentiments compartits. Però
tinc una imatge que guardaré sempre al cor, és la d'Ana, la meua ma-
drina infantil, rebent la seua banda amb una mirada plena d'alegria i
innocència. Veure com li col·locaven la banda, sentir les paraules en
valencià que acompanyaven aquell instant, i compartir amb ella eixa
emoció tan pura, va ser senzillament màgic.

Cada acte que hem viscut fins ara ha estat ple de moments inobli-
dables. La presentació va ser, sens dubte, un dels més especials: emoció,
nervis, alegria i molt d'orgull. Eixe dia vaig sentir tot l'escalf de la
meua família, dels meus amics i de la gent de la gaiata, i vaig compro-
var una vegada més que la força de Porta del Sol està en la seua gent

amb tot eixe treball de cada detall que va ser espectacular. Sense cap dubte res d'açò seria possible sense l'ajuda i la dedicació de Provin, el nostre president, que amb el seu esforç constant i amor aconseguís que tot brille.

El meu vincle amb les Festes de la Magdalena ve de molt lluny. Des de ben menuda he esperat amb impaciència eixos dies en què Castelló es transforma, s'ompli de llum, de música i de color. He crescut admirant cada detall entre gaiates, desfilades i emocions, somiant algun dia poder viure-ho des de dins. Hui puc dir amb orgull que aquell somni s'ha complit, i que cada acte que visc com a madrina és un homenatge a la meua ciutat, a la seua gent i a les seues tradicions.

A més, Cabanes, el meu poble, també forma part molt important de qui soc. Gràcies a ell he pogut conèixer altres tradicions meravelloses, altres maneres de celebrar i de sentir la cultura popular. Cabanes m'ha ensenyat el valor de la unió, de l'amistat i de la identitat compartida. Portar dins del cor tant a Castelló com a Cabanes és un orgull immens: dos llocs que, d'una manera o altra, m'han fet estimar encara més la nostra terra.

Ser Madrina de la Gaiata 3 Porta del Sol és molt més que un càrrec o una banda; és una experiència que marca, que emociona i que deixa una empremta inesborrable. Cada acte, cada abraçada, cada mirada còmplice amb la gent de la gaiata em recorda el privilegi que és formar part d'esta gran família.

Vull viure cada dia amb la mateixa il·lusió amb què vaig començar este camí, amb respecte per la tradició i amb un profund agraïment per tot el que estic vivint. Este any serà, sense cap dubte, un dels més importants de la meua vida. El recordaré sempre com un temps d'alegria, d'emoció i d'orgull per la meua gaiata, per Castelló i per totes les persones que fan que la llum de la nostra ciutat continue brillant any rere any.

Perquè si una cosa tinc clara és que bé que gens ho anem a passar. Cada acte, cada trobada i cada instant que compartirem seran únics i irrepetibles. Vos convide a gaudir de tots i cadascun dels moments, a viure'ls amb la mateixa il·lusió amb què jo els estic vivint, perquè, com tot allò que és bonic, s'acaben en un tancar i obrir d'ulls.

Així que fem que cada segon d'aquest any tan especial brille amb la llum, l'alegria i el sentiment que ens uneixen, perquè només així la màgia de Porta del Sol continuarà il·luminant Castelló i els nostres cors per sempre.

Anotació:

La Madrina d'Honor és un càrrec rellevant en la gaiata de Porta del Sol que comporta assumir la representació del sector 3 en aquells actes als quals la seua màxima representant no puga assistir per diversos motius. És també important com a aprenentatge del que serà l'any pròxim quan ostente el madrinatge a temps complet.

natalia bellés i llobet

madrina d'honor.

DIVINA COMEDIA

Fund. 2013

LLIBRES I VINS

c/ Ximénez, 2
12002 Castelló
Tel. 964 06 27 28

www.divinacomediastello.es

sara sánchez i olivares

dama d'honor.

miryam salvador i lobo

dama d'honor.

dama d'honor.

sofía sancho i herrando

cristina velasco i rubio

dama d'honor.

dama d'honor.

stella alen i lázaro

lidya fernández i garcía

dama d'honor.

dama d'honor.

maría soler i porcar.

eric dols i ramos

col·laborador.

col·laborador.

raquel provincial i cazalla

antonio suárez i ramos

col·laborador.

portaestandard

rafa prada i collado

- comarca: el baix maestrat-

benicarló

alcalà de xivert/alcossebre.

càlig

canet lo roig

castell de cabres

la jana

cervera del mestre.

vinaròs

la salzadella

la pobla de benifasà

peníscola

sant jordi

xert

rosell

san rafael del río

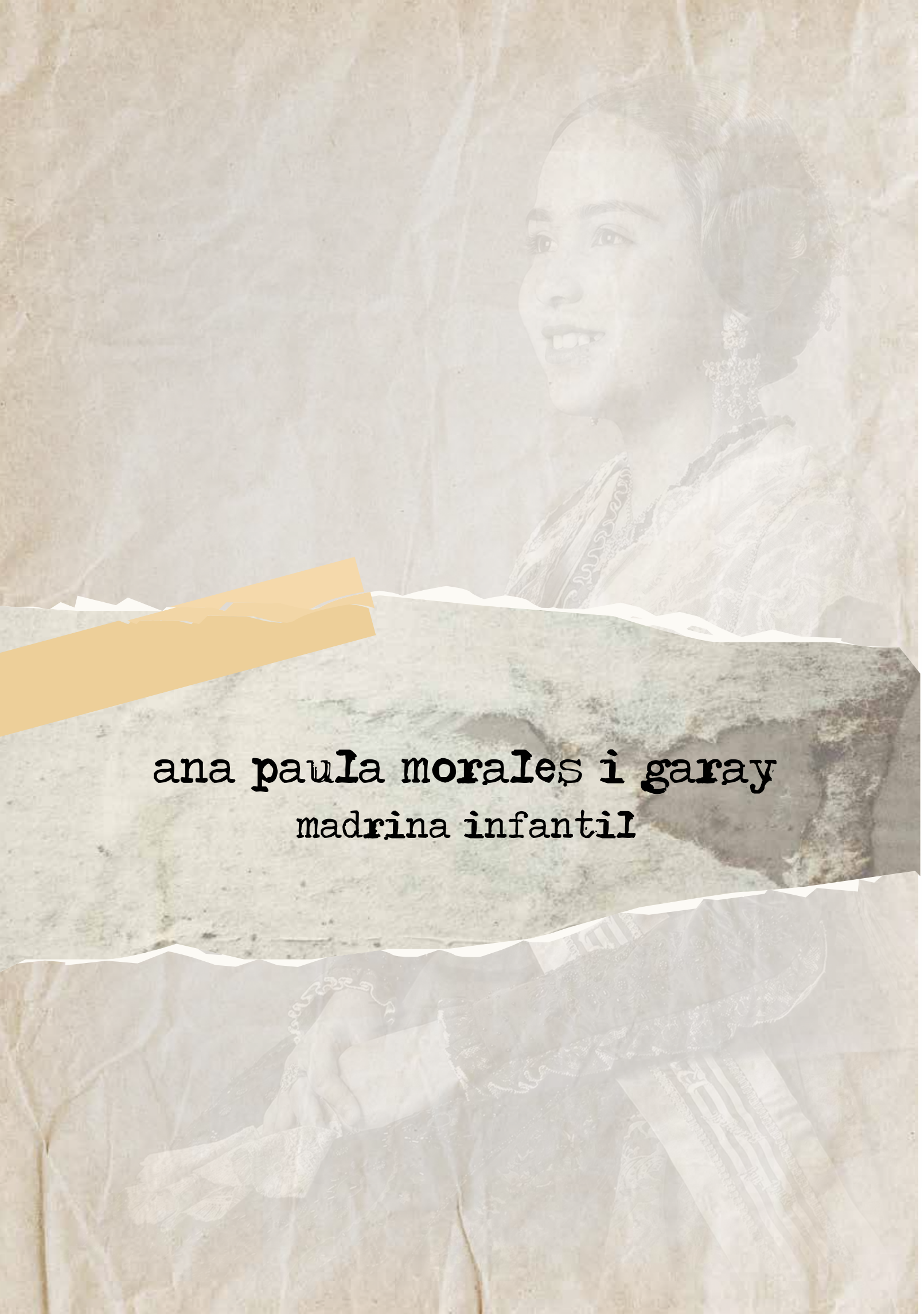
sant mateu

traiguera

santa magdalena de pulpis

comissió infantil

ana paula morales i garay
madrina infantil

paraules de madrina infantil

10-12-2025

Estimada família gaiatera, amics de les festes i veïns de Castelló:

Em dirigisc a vosaltres com a màxima representant infantil de la Gaiata 3 Porta del Sol. Des del fons del meu cor, vull compartir la immensa alegria i la profunda il·lusió que m'embarguen en tindre el privilegi de ser Madrina Infantil d'este sector en este meravellós any. És un honor que assumisc amb tota la meua energia i el meu carinyo. Que bonic ser la representant de tots els xiquets dels voltants de la Porta del Sol que estimem les nostres Festes de la Magdalena.

Vull que junts, amb la meua Madrina Adriana, el meu President Provin i tota la comissió, fem brillar a nostra Gaiata 3 amb una llum més forta que mai.

Tinc 10 anys, i entre els meus records castelloneros puc contar-vos que vaig començar a gaudir de les festes de la Magdalena de xiqueta, quan tenia cinc anys. Lllavors vaig caminar acompanyant a la meua germana major, Luz Mía, i em recorde perfectament la primera vegada que els meus xicotets ulls es van obrir de bat a bat davant la immensitat d'una Gaiata. I vaig entendre que eixa llum no era només una llum, sinó l'ànima de Castelló. Em vaig agarrar fort a la mà dels meus pares, sentint la calor d'eixa multitud, i vaig saber, en eixe instant, que la meua vida sempre estaria unida al camí que eixa llum ens marcava. I ara he rebut l'immens regal d'entrar en el món gaiater, sentint l'honor de representar a este entranyable sector.

Quan vaig arribar a esta gaiata encara era Reina Infantil d'Orpessa, la meua llar, culminant un inoblidable any que va enllaçar d'emocions la meua vida. Hui, és un privilegi per a mi, ser qui porta la llum de nostra Gaiata 3, com a Madrina infantil. És un somni meravellós que la vida ha volgut depositar a les meues mans i gravar Castelló profundament en la meua ànima i en el meu cor.

Sent que el temps avança massa ràpid i vull guardar amb cura cada instant. Entre els actes que he viscut fins ara, destacaria l'especial i emocionant que ha sigut la Imposició de Bandes Infantil. Sentir el pes d'esta banda blanca sobre el meu muscle, m'ha fet sentir com si m'hague-

ra posat una capa de superheroïna, la capa de la il·lusió, de xicoteta guardiana d'un fulgor que té segles d'història. I que jo promet portar amb alegria, respecte i amb la mateixa força del batec del meu cor.

I com oblidar els nervis, l'alegria i l'emoció del dia de la meua Presentació. Al costat de tota la nostra gent, envoltats de carinyo, definitivament compartim una nit inoblidable, sent, a més, la primera presentació del calendari i obrint el cicle magdalener. I tindrem el privilegi de tancar-lo també, realitzant l'última ofrena en nom de la Gestora de Gaiates. Em fa molta il·lusió esperar eixe moment!

I em fa molta il·lusió també viure plenament la Galania a la Reina, i retrobar-nos novament en l'alegria de compartir com a amigues i amics moments que ens uniran per sempre.

De les Festes de la Magdalena, estic desitjant viure cada acte, cada cercavila, cada mascletà i, per descomptat, el Pregó. Però el meu gran anhel serà veure el nostre monument gaiater encés! Fet amb l'esforç i carinyo del nostre equip de l'escorxador. Compte els dies per a la Desfilada de Gaiates on la llum serà la protagonista. Encara si hi ha un moment que em toca especialment l'ànima, després d'haver recorregut el camí de la Romeria de les Canyes, eixe és el de l'Ofrena a la nostra Mare de Déu del Lledó. Arribar a la seua presència no és només depositar un ram, és entregar-li a Ella, la nostra Patrona, tot el sentiment, la gratitud i la fe, meua i de la meua família i també de la meua gaiata.

Finalment, dir a la meua comissió d'infantil, a les meues dames, acompanyants, gaiaters i gaiateres: gràcies per caminar al meu costat. Sou la meua família de la festa, i amb vosaltres, estes festes seran una constel·lació amb la llum que no sols ens il·lumina, sinó que ens unix.

Vull agrair a tots els membres de la comissió, pel carinyo que m'heu demostrat des del primer dia, el vostre suport és l'energia que il·lumina el meu camí. Gràcies a tots i a cada un per cada moment compartit, per haver posat el millor per a girar esta roda amb esforç i entusiasme. Gràcies a la meua família per donar-me suport en este somni i gràcies a Déu pels llamps d'il·lusió i els fanals d'esperança repartits per tot el nostre benvolgut Castelló.

Us convida a tothom a viure unes Festes de la Magdalena 2026 plenes de llum, alegria i, sobretot, molta germanor! Magdalena, Festa Plena!"

CREEM
MARQUES

Hi ha identitats que es viuen
i es porten al cor.
Festa, música i tradició.
Castelló ens fa ser com som

CONTEM
HISTÒRIES

DISSENYEM
PRESENT I FUTUR

Digitus.

Agència de Branding i Màrqueting Digital

Disseny i desenvolupament web - Branding - Xarxes Socials - SEO/SEM - Formació

www.digitus.tv - 864 81 06 40

gaiatera d'honor.
infantil

carmen vicente i simó

aitana ghacham i badía

dama d'honor.
infantil

dama d'honor.
infantil

nerea lleó i herrando

enzo dols i alonso

acompanyant
infantil

dama d'honor.
infantil

ona doia i alonso

izan alcañiz i salvador.

acompanyant
infantil

dama d'honor.
infantil

amparo jiménez i badía

unay garcía i fernández

acompanyant
infantil

dama d'honor.
infantil

amara jiménez i badía

diego morales i garay

portaestandard
infantil

col.laboradora
infantil

valeria sancho i herrando

Vinalium Castellón

- Especialistas en vino
- Amplio desarrollo de licores
- Surtido seleccionado de productos de Castellón

Calle Ruiz Zorrilla 31, Castellón
Teléfono: 964 21 90 65

MAGATZEM DE CALÇAT
KUKI Y SUSI
Qualitat al millor preu

C/ Enmig, 8
C/ Colon, 65

asunción garcía

— INSTITUTE ANTIAGING —

C/ Trinidad, 84 - baix
Tel. 964 251 310 - 681 154 573

Pza Bisbe Pont i Gol, 7
Tel. 964 069 224 - 689 768 831

Av. Rei Don Jaume, 58
Tel. 682 157 501

Salon

Nº 1

Plaça Porta del Sol 3, Castelló
infosalonuno@gmail.com
 @salon1_castellon
Tel. 613 386 667

- comarca: alt millars-

villanueva de viver.

arañuel

argelita

ayódar.

villamalur.

castillo de villamalefa

cortes de arenoso

cirat

fuelle. la reina

vallat

fanzara

espadilla

fuentes de ayódar.

ludiente.

montán

montanejos

puebla de arenoso

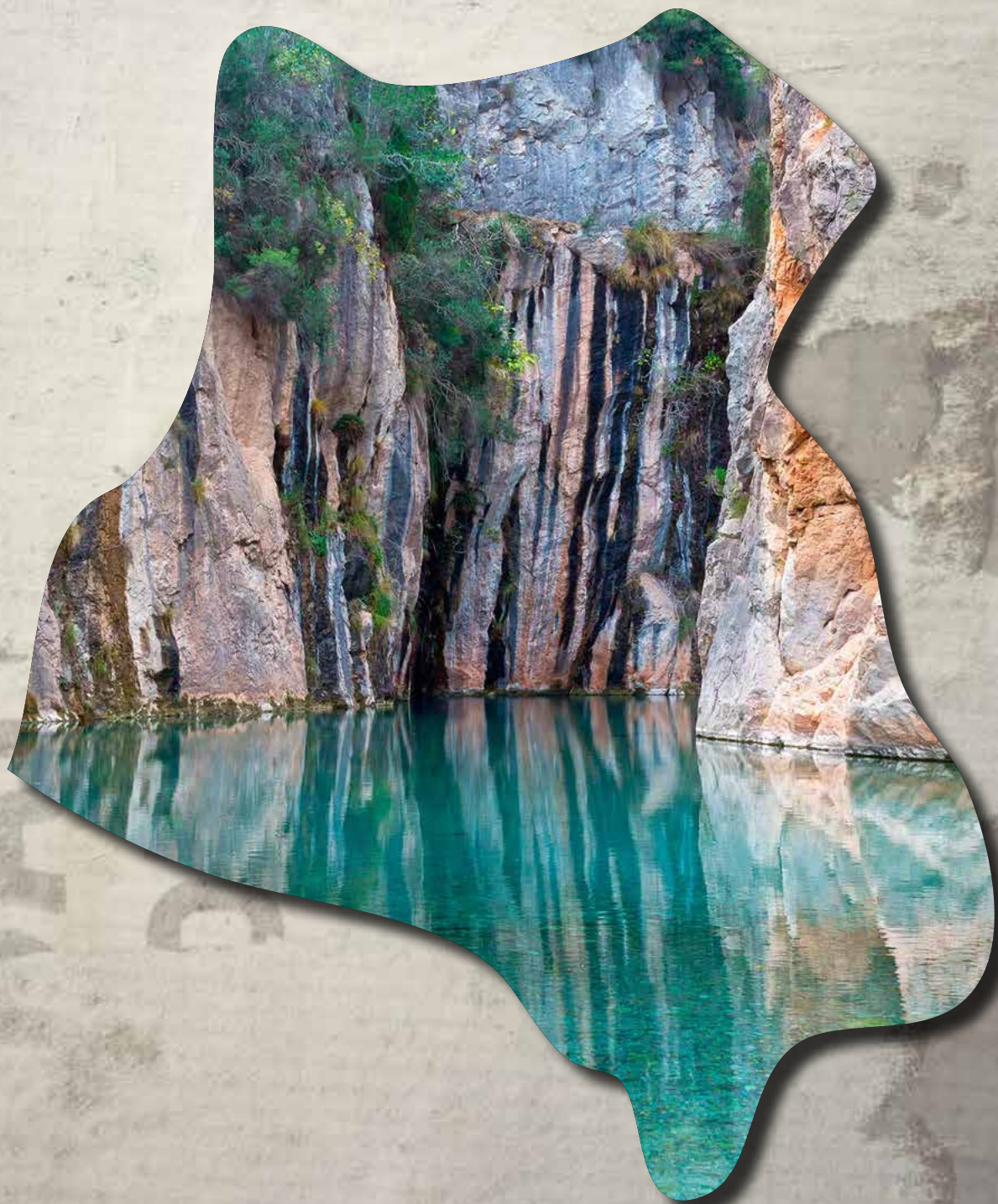
toga

torralba del pinar.

torrechiva

villahermosa del río

Socis i monuments

l·listat de socis

17-12-2025

President:

Vicente Provinciale i Martí

Secretària:

Salomé Cazalla i Barrachina

Tresorera:

Elisabet Capdevila i Lavernia

Vicepresident/a:

Sergio Gil i Herrero

Leire Martínez i Bárcena

Carlos Provinciale i Cazalla

Protocol:

Raquel Provinciale i Cazalla

Manuel Rodríguez i Santana

Assessorament d'organització:

Arturo Casanova i Martínez

Francisco José Roig i Tomás

Assessorament de compres:

Antonio Suárez i Ramos

MADRINA:

Adriana Lorena Lapusan

Madrina d'Honor:

Natalia Bellés i Llobet

Gaiatera d'Honor:

Sara Sánchez i Olivares

Dames d'Honor:

Miryam Salvador i Lobo

Sofia Sancho i Herrando

Cristina Velasco i Rubio

Stella Alen i Lázaro

Lidya Fernández i García

María Soler i Porcar

Collaborador:

Eric Dols i Ramos

Portaestendard:

Rafa Prada i Collado

MADRINA INFANTIL:

Ana Paula Morales i Garay

Gaiatera d'Honor Infantil:

Carmen Vicente i Simó

Dames d'Honor Infantils:

Nerea Lleó i Herrando

Ona Dols i Alonso

Aitana Ghacham i Badía

Amparo Jiménez i Badía

Amara Jiménez i Badía

Acompanyants infantils:

Enzo Dols i Alonso

Izan Alcañiz i Salvador

Unay García i Fernández

Collaboradora infantil:

Valeria Sancho i Herrando

Portaestendard infantil:

Diego Morales i Garay

Vocals Infantils de comisió:

Nayla Lissethe Sos i Briones

Meritxell Chinchilla i Chisa

Pau Soler i Casanova

Elsa Alcácer i Casanova

Raúl Alfonso i Palau

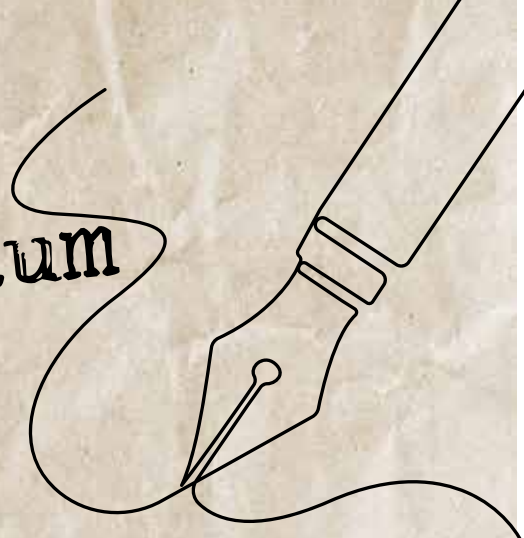
Vocals de comissió:

Alex Lázaro i Trujillo
 Carlos Olaria i Blanch
 María del Mar Olivares i Amores
 Joaquín Sánchez i Navarro
 Marisa Simó i Matutano
 José Ramón Vicente i Casino
 Mari Carmen Amores i Campoy
 Juan Olivares i Nájera
 M. Teresa Bárcena i Naharro
 Laura Martínez i Bárcena
 Pablo Requena i Ribes
 José Luís Martínez i Porcar
 Cristina Herrando i Gregori
 Vicente Sancho i Gélida
 Johissy Lissethe Briones i Estébanez
 Manuel Sos i Gallén
 Marisa Verchili i Farnós
 Marta Olaria i Blanch
 Reyes Blanch i Castelló
 Sergio Serret i Meliá
 Ana Frías i Llorens
 Mar Ruiz i Gargori
 Lourdes Frías i Llorens
 Reyes Gargori i Reverter
 Javier Ruiz i Gélida
 Ana Moreno i Castillo
 Ana Lucía Alonso i Casanova
 M. Carmen Soriano i Melchor
 M. Gracia Fuentes i Sánchez
 Cristina Fernández i García
 Miguel A. Fernández i Olucha
 Lidón Ribes i Sastre

Lidón Edo i Ribes
 Marina Edo i Ribes
 Piedad Hernández i Cabedo
 Cristina Mariana Lapusan
 Saray Alonso i Martínez
 José Miguel Chinchilla i Muñoz
 Rebeca Herrando i Gregori
 Diego Lleó i Piquer
 M. Isabel Lázaro i Trujillo
 Miguel A. Esteve i Moreno
 Águeda Moreno i González
 Rosana Badía i Portolés
 Lucas Jiménez i Maña
 David Provinciale i Cazalla
 Adrián Lázaro i Trujillo
 Ángel Alen i Lázaro
 Izan Ibáñez i Soria
 Josefina Ruiz i Giménez
 José Sales i Catalá
 Virginia Garay i Leguizamón
 Diego Morales i Ponce
 Vicente Bellés i Marco
 M. Teresa Llobet i Castillo
 Alejandro Gherghe i Martínez
 Alejandro Monzó i Sebastián
 M. José Díaz i Porcar
 Sergio Alfonso i Gigante
 Daniela Palau i Andrada
 Elvira Gallén i Dolz
 Juan Antonio Rizos i Beneyto
 Eduardo Ibáñez i Hernández

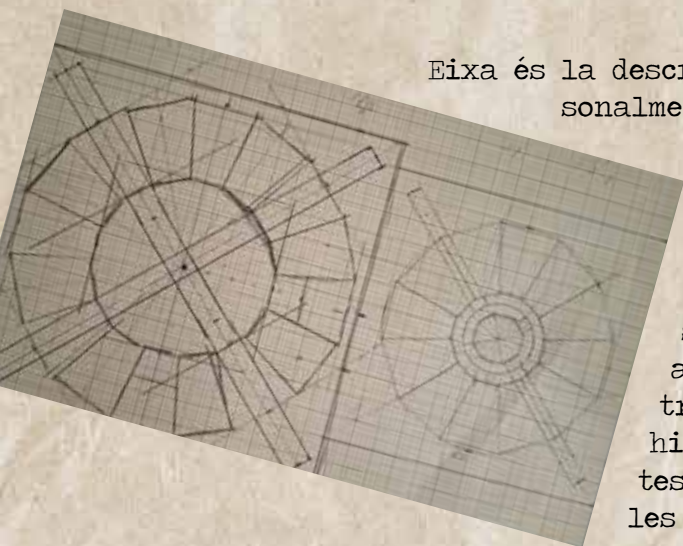

gaiata: esclat de llum sense foc ni fum

Willy Jones

Reporter del Houston Chronicle | 13-01-2026

Eixa és la descripció més popular per aquí, encara que jo personalment, quan ho vaig sentir per primera vegada, no vaig entendre res. Així que us explicaré a la meua manera, molt més objectiva, tot el que he après sobre eixos monuments singulars de llum, únics i exclusius de la ciutat de Castelló, que són alhora el seu símbol i el seu arrelament més ancestral, perquè enllacen amb la mateixa fundació de la ciutat en el seu trasllat de la muntanya al pla. Perquè aquí, la història s'escriu entreteixint tradicions amb mites i llegendes fins no saber ni poder distingir les unes de les altres.

La meua descripció: monument sempre rematat amb un gaiato, amb l'escut de la ciutat ben visible, sovint amb braços laterals coberts de leds, fanals de diferents formes i dissenys, i vidrieres translúcides pintades a mà que deixen eixir la llum interior, simbolitzant els gaiatos amb fanals que van usar els seus ancestres en la fosca nit del trasllat.

Lloc de construcció de les gaiates: l'escorxador. L'antic escorxador municipal va ser reconvertit en xicotets magatzems o boxs, amb enormes portes grans per a poder traure els monuments arribat el moment, independents entre si però units en una mateixa nau d'una planta i visualment comunicats per dins. Es va assignar un a cada gaiata (associació cultural: una per cada sector de la ciutat fins a un total de 19) que l'ha anat remodelant i adaptant a les seues necessitats. El seu ús principal és com a lloc de treball encara que algunes associacions, com per exemple la gaiata 3, ho utilitza també com a lloc de trobada amb els socis, amb menjars i sopars durant tot l'any.

Procés de construcció: Disseny, adaptació del disseny amb mesures a escala, planos, elecció i compra dels materials (ferros, plàstics, fustes, llums), elec-

ció de colors, repartiment de tasques entre els que formen l'equip d'escorxadors, moltes hores de treball i ... Voilà!

Nota important: No s'assemblen en res a les falles ni a les fogueres, i no es cremen!. En acabar la setmana de festes es tornen a traslladar al seu magatzem, espentades per les comissions gaiateres, recorrent els carrers de Castelló en sentit invers al que van seguir en eixir, el primer dissabte de Magdalena, de la mateixa manera, per a ocupar el seu lloc i donar inici a la setmana de festes. I cada any es desmunten i es reinicien des de zero, amb nous dissenys, encara que algunes peces es poden reciclar en anys posteriors.

Conclusió: Les paraules objectives no servixen de molt per a descriure-les, cal veure-les i viure-les per a entendre-les de veritat, encara així us envie els esbossos d'enguany perquè us feu una idea.

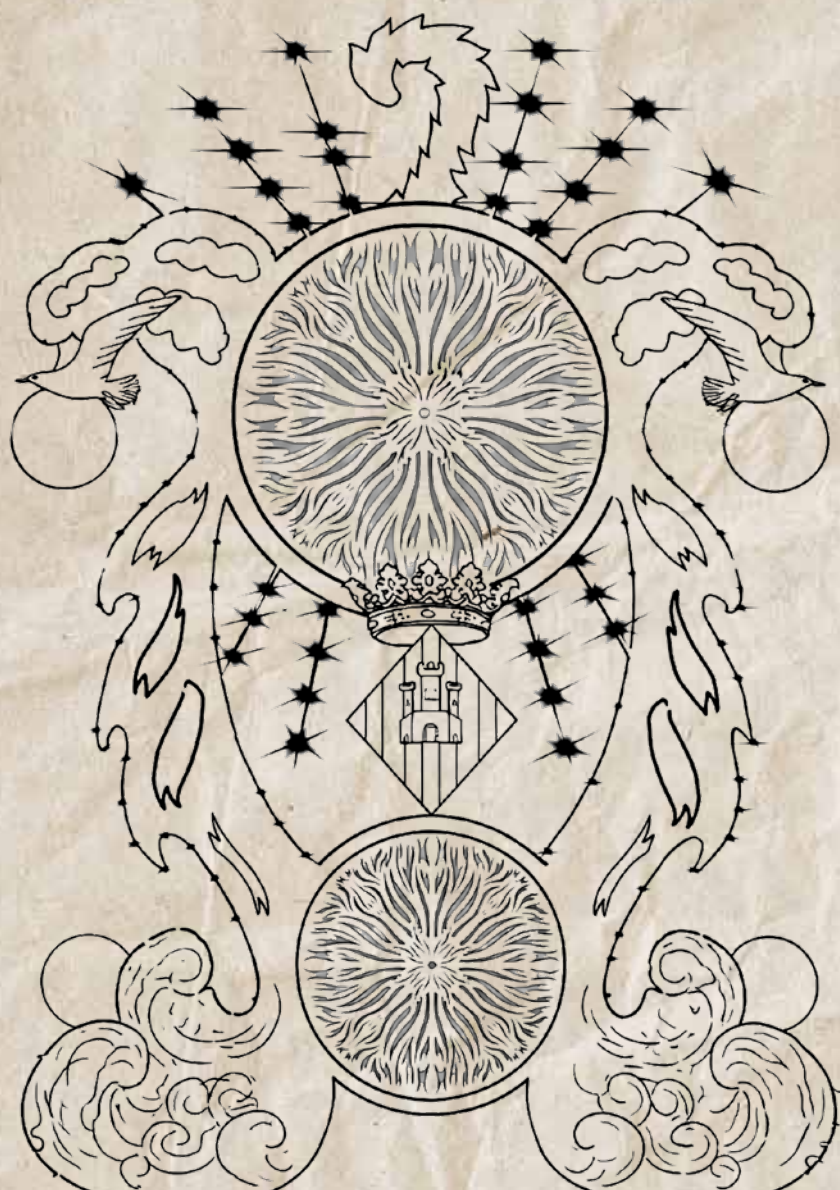
PD: No podem oblidar-nos de les **gaiates de mà**, de tradició molt més antiga que els monuments, fetes per a ser transportades per una sola persona. Ací us deixo també, com a mostra, una ben bonica d'este any magdalener 2026.

univers gaiater.

disseny: àlex

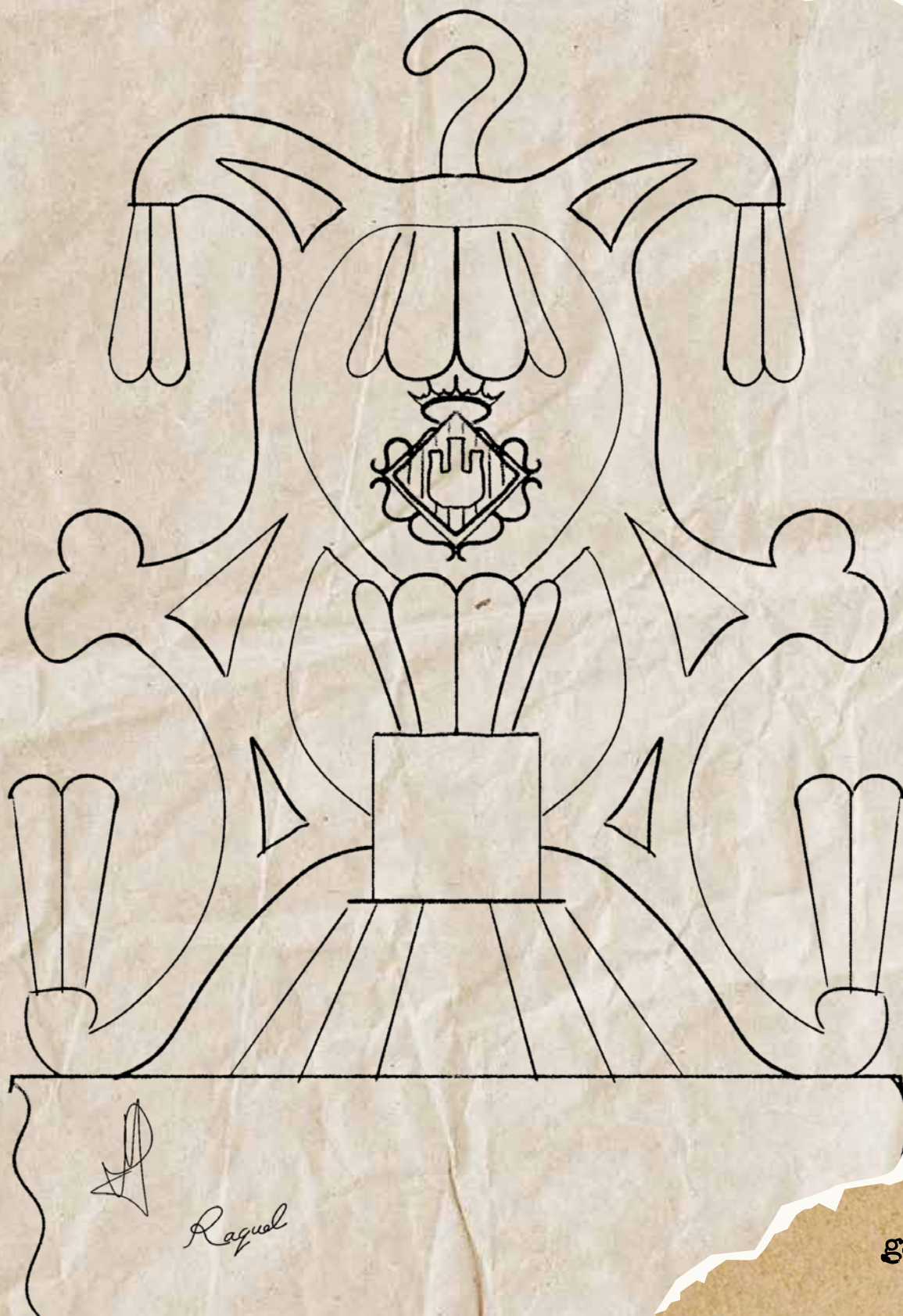
30-12-2025

**esbós
infantil**

batec de l'Ilums
disseny: raquel i provin

30-12-2025

esbós
gaiata

Ferretería el Martillo

La ferreteria de sempre

C/ Alloza, 76 - 12001 CASTELLÓ
Tel.: 964 24 03 72 - Mòbil 656 306 776
jfol69@hotmail.com

TU SPA CAPILAR EN CASTELLÓN
un espacio de relajación,
desconexión y cuidado.

SANDRAZAHONERO
Plaza Del Real 21, Castellón de la Plana Tel.: 611 05 69 71 *Estilistas*

A green poster with white text and food illustrations. The text reads 'FET AL FORN' in large, bold letters, with 'MENJARS I POSTRES' below it. The background is decorated with line drawings of various food items: a watermelon slice, a broccoli, a leafy green, a fish, a mushroom, a tomato slice, a bread roll, and a pizza slice.

**FET
AL FORN**
MENJARS I POSTRES

C/ Falcó, 7
Castelló de la Pana
Tel. 611 817 434

- comarca: alt maestrat-

al bocàsser.

benassai

catí

ares del maestrat

culla

cirat

la torre d'en bessora

tirig

vilar de canes

actes i activitats

apunts de la magdalena 2026..

Willy Jones

Reporter del Houston Chronicle. | 22-05-2025

Cada any, el camí a recórrer fins a la següent Magdalena comença sempre amb la petició. I així ha sigut també amb Adriana i Ana Paula, amb un entranyable i divertit berenar celebrat este estiu a Cabanes, localitat d'Adriana, al qual van assistir les seues famílies i els membres de la Junta Directiva de la Gaiata 3. Tant una com l'altra, van respondre afirmativament, amb molta il·lusió, a la pregunta del presi Provin: "Adriana, vols ser la nostra Madrina per a la Magdalena 2026? I tu, Ana Paula, la nostra Madrina infantil?"

Després de les corresponents firmes de les susdites i dels seus pares, van començar a planejar com i on seria el seu nomenament, un acte ja oficial amb la recepció dels seus respectius pergamins i de les insígnies d'or pròpies dels seus càrrecs. Un acte molt especial i emotiu que finalment van celebrar en el Casino d'Orpesa, al costat de les seues comissions i socis de Porta del Sol, a més de familiars i amics, entre els quals estava l'alcalde de la localitat, la vicealcaldessa, el regidor de festes i la Reina de les Festes, companya d'any de la nova Madrina infantil de la Gaiata 3 i Reina infantil d'Orpesa 2024.

Els primers actes compartits amb les altres gaiates i amb Reines i Dames de la Ciutat sempre són molt especials i emotius: inauguració de l'exposició de gaiates de mà, benvinguda de la gestora de gaiates en els magnífics salons de la Diputació de Castelló, celebració de diversos actes per l'aniversari del permís del trasllat a la ciutat... I així arriben a un dels actes més especials i esperats: les Imposicions de Bandes a Reines i Corts (Madrines incloses) en el teatre principal, després del cercavila des de l'Ajuntament, amb les autoritats i amb l'assistència multitudinària del món de la festa i de molts castellonencs i castellonenques.

Nervis, emocions, llàgrimes i somriures que van in crescendo per a la gaiata 3 i les seues madrines perquè, enguany, els ha tocat obrir el curs gaiater 2026 amb la primera presentació al Palau de la Festa, amb un acte molt amé, molt ben organitzat, original i protocol·lariament perfecte. Una nit màgica per a Ana Paula i Adriana, les quals van compartir protagonisme en l'escenari amb

les seues respectives comissions, sobre tots amb els més xicotets, entre els aplaudiments sincers dels convidats i els assistents de les altres gaiates, ens agermanats i altres col·lectius festers, molts dels quals van voler complimentar-les amb les seues ofrenes.

A partir d'ací, el temps vola i els actes van en augment de manera progressiva: moments de treball en l'escorxador, presentació d'altres gaiates cada dissabte en el Palau, concerts, esdeveniments culturals i festius de distinta índole, festes de carrer, presentacions o exaltacions d'altres col·lectius germans fora de Castelló... Destacar en este punt, entre molts altres actes i moments especials, la processó en honor de San Francisco i Santa Clara de Asís, l'ofrena a la Verge del Pilar, convidats pel Centre Aragonés, i la esplèndida nit compartida a Sagunt amb la Falla Sant Francesc.

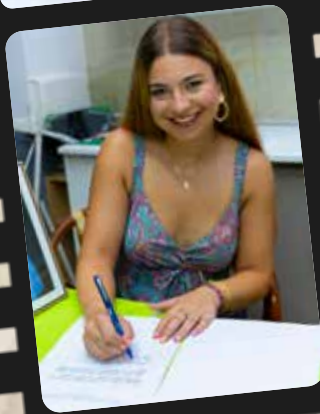
I així, arrossegats per la marea com en un remolí, es perd la noció del temps i arribem a les portes del Nadal amb l'encesa de les precioses llums de la ciutat des de la plaça Major, amb un grandióс spectacle. I en els dies pròxims: paella de socis en l'escorxador, lliurament de la felicitació nadalenca de les Madrines, regalets de l'amic invisible, tradicional sopar de la pascuera de la Gestora de Gaiates, berenar infantil, cavalcada de Reis...

Ara, encara que hi haja un aparent descans fins al començament del nou any natural, la gent de la gaiata 3 continua treballant en el seu llibret i en els seus monuments, igual que ho fan totes les altres gaiates. I Madrines i president continuen compaginant actes amb la seua vida personal i familiar, i els seus estudis o treballs. Des de fora pot semblar estressant, pesat o agobiant, però la gent de gaiates està feta d'una altra pasta, i quan compartixes amb elles i ells els seus moments, t'adones que el seu esforç és constructiu, i que eixe temps que dediquen voluntariament a la seua ciutat i a les seues festes és un temps útil, molt ben emprat, que et ompli el cor amb una satisfacció molt especial. Compartir amb ells este intens recorregut m'està contagiant inevitablement de la seua força, el seu compromís inqüestionable, la seua alegria i la seua il·lusió.

I això, no té preu.

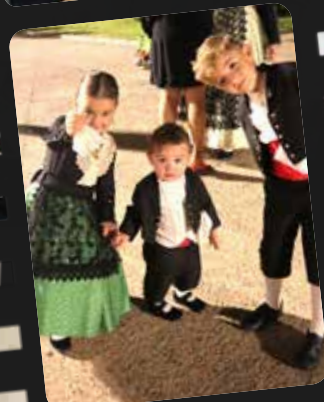
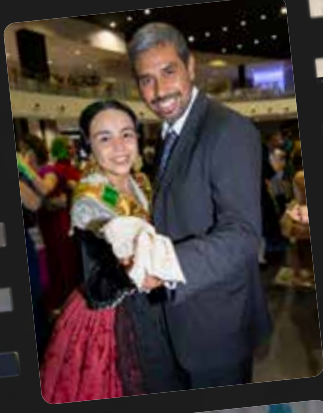

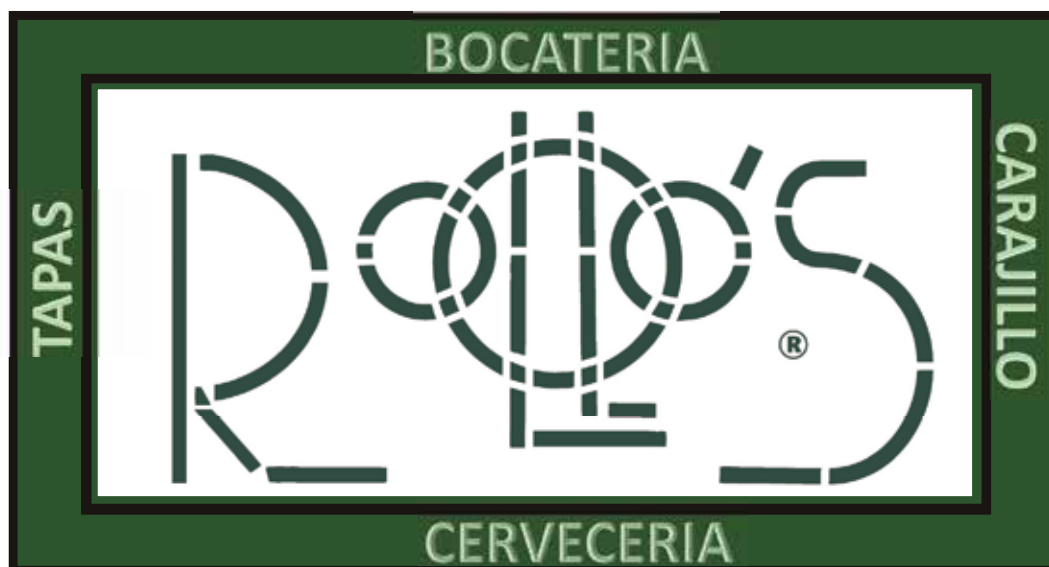

Bones festes de la Magdalena 2026

C/ Tarragona, 11 · 12003 Castelló

Casa M. Ángeles

VIVENDA TURÍSTICA

POBLA D'ARENÓS (CS)

MÒBIL 622 45 63 75

Alloza, 6 · 12001 Castelló
Tel.: 964 243 842

- comarca: l'alcalatén-

benafigos

figueroles

l'alcora

costur.

les useres

llucena

villores

vistabella del maestrat

xodos

zucaina

atzeneta del maestrat

acomiadaments i records

paraules d'acomiadament

Ha arribat el moment de tancar aquest any tan especial com a madrina, i no puc fer-ho sense dedicar unes paraules plenes d'agraïment, emoció i orgull. Ha sigut un any intens, il·luminat per la llum, la música i la tradició; un any en què he viscut les Festes de la Magdalena com mai les havia imaginades i en què he sentit el batec de Castelló més viu que mai.

A la Gaiata 3, gràcies de tot cor per obrir-me les portes i permetre'm formar part de la vostra família. He sentit la vostra estima en cada acte, en cada somriure, en cada detall i en cada paraula d'ànim. Sou un grup que brilla amb llum pròpia, i ha sigut un privilegi representar el vostre sentiment magdalener.

Tampoc puc deixar arrere a les persones que han caminat al meu costat durant aquest any inoblidable. A Carmen, la meua madrina infantil, gràcies per la teua dolcesa, la teua energia i per recordar-me que la president, gràcies pel teu suport, la teua dedicació i la confiança que m'has oferit des del primer dia. El vostre acompanyament ha fet que cada acte, cada desfilada i cada moment especial brillara un poc més.

I, per descomptat, a tota la comissió, que m'ha acollit i acompanyat en cada pas. Gràcies per ser-hi, pel vostre treball incansable, per fer que cada acte fora perfecte i per demostrar-me que la Magdalena es construeix amb la força i la unitat d'un gran equip. Heu sigut el meu suport, la meua alegria i la meua casa en tants dies intensos.

Guarda amb estima cada pregó, cada mascletà que feia tremolar el cor, cada desfilada on la nostra llum omplia els carrers de Castelló, i cada instant viscut al tombacarrers, en la romeria de les canyes o en les ensalades. He après que la Magdalena no és només una festa: és arrel, és identitat, és tradició que passa de generació en g d'un poble que mai perd la seua llum.

Gràcies també a la meua família, als meus amics, a totes les persones que m'han ajudat a vestir-me, a respirar quan els nervis apretaven i a gaudir quan l'emoció m'envaïa. Gràcies a cada xiquet i xiqueta que s'acostava amb els ulls plens de màgia, a cada veí orgullós de la seua gaiata i a totes les persones que m'han dedicat un gest d'afecte sense esperar res a canvi.

Hui tanque aquesta etapa sabent que no és un adéu, sinó un "fins sempre" La flama magdalenera continuarà viva en mi, i portar la banda de madrina ha sigut un honor que recordaré tota la vida. Continueu brillant, continueu fent gran la nostra festa i continueu sent eixa llum que fa únics tots els racons de Castelló.

Perquè Castelló és llum, és tradició i és sentiment... i enguany, més que mai, ha sigut casa.

sara sánchez i olivares
madrina 2025

17-12-2025

paraules d'acomiadament

Benvolguda Gaiata,

Hui el meu cor batega distint. Ha arribat el moment d'acomiar-me com a Madrina Infantil de la Gaiata 3 de la Magdalena 2025, i encara que m'embolica una inevitable tristesa per tancar esta màgica etapa, també sent una felicitat immensa per tot que he viscut. Ha sigut un any màgic, d'eixos que es queden gravats per sempre.

Quan em van comunicar que seria la Madrina Infantil, vaig saber que estava a punt de començar un somni. I no em vaig equivocar. Cada acte, cada desfilada, cada somriure compartit i cada aplaudiment rebut han omplit la meua ànima d'orgull. Representar a la part infantil de la meua Gaiata ha sigut tot un privilegi que guardaré per sempre al meu cor.

Gràcies a totes les persones que m'han acompanyat en este camí: a la meua família, pel seu suport incondicional i la seua implicació en esta bonica història; a tota la gent de la Gaiata, per cuidar-me, per fer-me sentir única i per ensenyar-me el que significa ser part d'esta gran família; a Provin, per regalar-nos eixe somriure divertit que alleujava la tensió fins i tot en els actes més difícils, fins i tot en eixos intensos dies de Magdalena amb tanta acumulació d'actes que recordaré amb carinyo. I, per descomptat, a la meua Madrina, Sara: gràcies per ser la meua companya inseparable, el meu exemple i la meua germana de festes. Junes hem rigut, après i creat records que ens acompanyaran tota la vida.

Ser Madrina Infantil m'ha ensenyat el valor de les nostres tradicions, l'amor profund per Castelló i la responsabilitat que suposa representar a tots els xiquets i xiquetes de nostra Gaiata amb respecte, alegria i orgull. Soc molt afortunada per haver tingut esta oportunitat tan especial.

A Ana Paula, qui de manera exemplar ja ha pres el meu relleu, només puc dir-li que visca cada instant amb il·lusió com ja l'està fent, que gaudisca cada moment i que recorde sempre que el més bell de ser Madrina és compartir el cor amb tota la teua Gaiata.

Gràcies, de veritat, per haver format part d'este somni que portava tant de temps esperant. marxe amb l'ànima plena i amb un record que sempre serà part de mi.

carmen vicente i simó
madrina infantil 2025

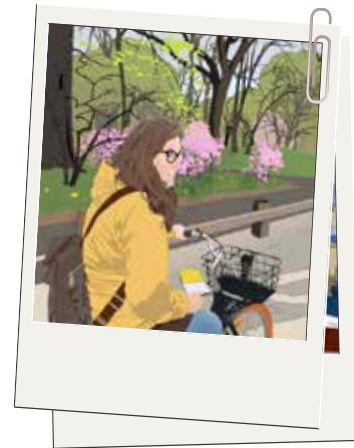
17-12-2025

Te'l dibuixe!

Fran Sánchez (Il·lustrador)

- Dibuixos personalitzats
- Logotips
- Il·lustracions per a regalar:
- Retrats, batejos, celebracions per a recordar
- Portades i cartells amb motius culturals
- Classes particulars

Contacte:

+34 661398901

@frandibujacosas

email.fran.sanchez@gmail.com

notes i records del 2025

Willy Jones

Reporter del Houston Chronicle. | 22-05-2025

Recordar la Magdalena 2025 és tornar a les vivències que em van fer quedar-me a Castelló per a explorar la diversitat i riquesa d'esta província muntanyenca i mediterrània.

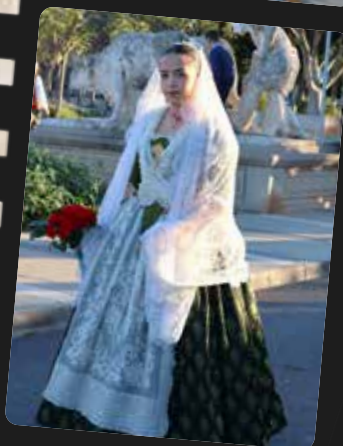
Més molt difícil fer una resum de totes les experiències compartides amb la gaiata 3, amb Provin i les Madrines, Sara i Carmen, i amb tota la seua comissió, així que em centraré en els moments i actes que llavors més em van cridar l'atenció. I us mane també unes quantes fotografies de les moltes que vaig captar amb la meua cambra, la mateixa que usaria després en el meu recorregut per les diferents localitats castellonenques (i que encara continue utilitzant).

Tot va començar amb el bateig dels monuments gaiaters i la presentació del llibret de festes, dos actes que van cridar poderosament la meua atenció i van estimular la meua insaciable curiositat de periodista per tot el que vindria a continuació: 9 dies de festa, tradicions, paelles, mascletàs, compartir, llums, devoció, música, petards, germanor... Una intensa i llarga setmana que se'm va fer molt curta, amb el seu grandios Pregó, la romeria a la blanca ermita, la desfilada de les imponents i singulars gaiates, l'emotiva ofrena a la Lledonera, el tancament festiu amb el Magdalena Vítol i molts altres moments brillants i festius.

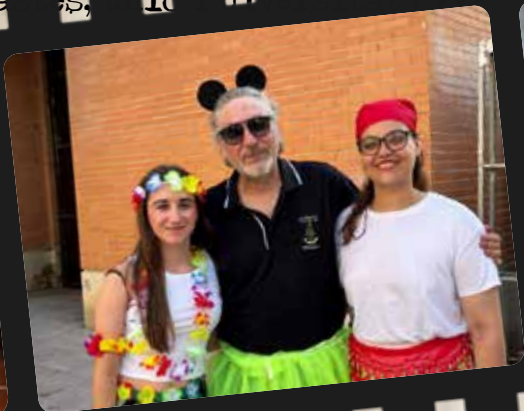
Em diuen que us compte amb més detall l'especial que va ser la desfilada de gaiates. Que per què? Perquè per ser el primer després d'haver sigut declarat Bé d'Interés Cultural (BIC) i ací, en la gaiata 3, van voler celebrar-ho convidant a desfilat a madrines i presidents d'anteriors magdalenes i rematant les seues canyes amb els números del seu any o anys, en un acte certament emotiu i per al record.

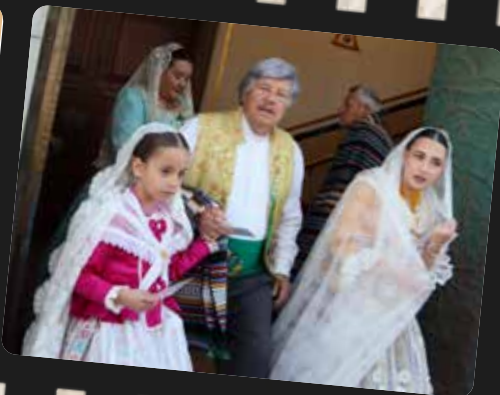
Després de la setmana gran, arriba una aparent calma, però continuen sumant actes i compartint moments: Falles de València i de Sagunt (complicat enguany per coincidència de dates i per la intensa pluja d'eixos dies), processons, Fogueres d'Alacant, Sant Cristòfol, comiats, aniversaris...

La Magdalena 2025 no va ser una setmana, va ser un any complet. Perquè així és des de sempre: un cicle que es tanca amb el començament del següent. I així successivament.

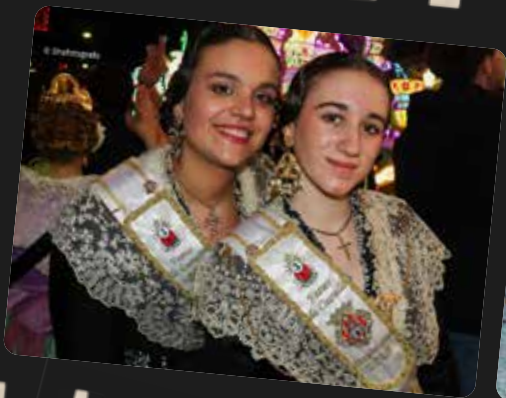

cs er de nt t

Però parlar de la Magdalena 2025 no és només recordar grans moments i la molta festa d'aquells dies, és també reviure i explicar una de les situacions més difícils i peculiars que a punt va estar d'acabar amb la il·lusió de tots els que formen la Gaiata 3 Porta del Sol, i amb el seu monument. Heus ací el relat del que vaig veure i vaig experimentar, mentres compartia amb elles i ells l'angoixa inicial del greu problema i l'alegria immensa d'un final feliç.

Dissabte 22 de març. A la nit, els monuments abandonen el seu box de l'escorxador, entre aplaudiments i l'entusiasme de la comissió, i se situen al carrer sant Roque a l'espera de la processó del diumenge. Sense incidents.

Diumenge 23. Desfilada de gaiates. Els monuments completen el recorregut pels carrers de Castelló creuant el sector 3 fins a l'av. Rei En Jaume, on roman- dran eixa nit fins a l'endemà. I és ací on, per un mal colp amb una vorada en recol·locar el monument gran en el seu lloc, es produïx el fatídic accident i es partix l'eix de la roda de direcció, l'enorme gaiata es desequilibra però, afortunadament, no arriba a caure. És molt perillós que pugui caure amb la seua gran altura i pes damunt de qualsevol que s'acoste. Es comunica el problema però no hi ha ajuda ni aparent solució. Això sí, cal apartar-la, com siga, per a permetre el pas en l'acte del dilluns.

Un xicotet grup passa la nit amb Alonso, bon amic i soldador, intentant fer un arranjament temporal, i sobretot evitar que pugui danyar a algú. Col·loquen un gat que servisca de suport i procedixen a soldar perquè aguante prou per a espentar-la un poc i que no moleste. A les 6 de la matinada, aconseguit l'objectiu de moure-la mínimament, es retiren a intentar descansar i la gaiata queda sota vigilància.

Dilluns 24. L'Encesa. A destacar una gran notícia: el premi a la Via Verda és per a la Gaiata 3, per la temàtica del seu monument. Encara que no es permet que ningú s'acoste massa, per si de cas. Acabat l'acte, cada monument s'emporta al seu corresponent sector, menys a la Porta del Sol. La gaiata infantil es queda amb la gaiata gran que no es pot moure.

Dimarts 25. El matí primerenc, el president pensa en diverses maneres de traslladar la gaiata: crides, gestions... i res. Es planteja contractar una grua i portar-la directament de tornada a l'escorxador. Però, per a la gent d'ací, el seu monument gaiater no hi ha festa, i entre llàgrimes, continuen pensant i intentant maneres de solucionar-ho. D'una forma o una altra, urgix llevar-la d'ací perquè està al final del recorregut del multitudinari espectacle de Xarxa Teatre, eixa mateixa nit.

SOLUCIONAT! Bé, quasi... Eric aconsegueix llogar un "torito" (ho paga la gaiata), amb les pales suficientment llargues, i s'oferix a carregar el monument. Conduint d'esquena, molt a poc a poc per a no desequilibrar-ho, pensen que és un recorregut breu i que el poden aconseguir.

- Inconvenient afegit: Oh, sorpresa! Ja estan muntant la tarima de l'espectacle d'eixa nit i no es pot passar. Cal donar una gran marrada, anar en direcció contrària i recórrer unes quantes carrers més. Curiosament, el trenet magdalener que recorre els diferents sectors gaiaters tampoc sabia res, ni de la gaiata immobilitzada a la força ni de l'escenari en muntatge, i, per molt que es va enfadar, tampoc va poder passar.

- Nou inconvenient: S'inicia el nou recorregut. El "torito", carregat amb el monument, sempre marxa arrere, avança lentament, fins que entropessa amb les llums, massa baixes, en un tram del carrer Sant Vicent. No poden continuar. Toca avisar als bombers, necessiten el camió amb l'escala llarga.

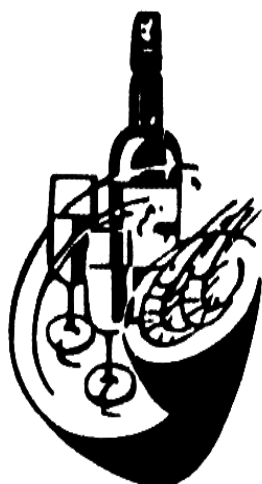
Un grup de la comissió acompanya al monument en tot el seu recorregut, un altre xicotet grup espera impacient la seua arribada en la Porta del Sol, la resta participa en el concurs de paelles organitzat per la Colla del Rei Barbut, on en principi estaven tots convidats.

- Desenllaç: Contra tot pronòstic i quasi 5 hores més tard, salvant tots els impediments, la Gaiata arriba al seu destí. Eric fa una volteta completa amb el "torito" després de depositar acuradament la seua preuada i pesada càrrega en el lloc exacte, d'ací no res le conviden a concursar al Desafío. Final feliç, i racions de la paella de concurs de Toni, que piadosament ens fan arribar des del Secon Molí per a compartir amb tots els de la carpa.

Dilluns 31. Finalitzades les festes, cal retornar els monuments al seu magatzem en l'escorxador, però abans cal reparar l'eix in situ. Per a això s'encarrega eixe mateix matí la fabricació de la peça, s'implanta en el seu lloc i a la vesprada s'inicia amb èxit el recorregut de tornada. Sense més incidents.

Ara cal modificar el carro sencer perquè una cosa així no torne a passar, perquè de tot s'aprén.

Bar La Puebla

Ionela Pruteanu

ESPECIALITAT EN CARNS A LA BRASA I PAELLES

C/. Loreto, 19
Telèfon 964 12 46 41

POBLA D'ARENÓS
(Castelló)

Chocolate

NAILS - SPA

Les teues ungles en bones mans

Carrer Falcó 12, 12001 Castelló
964 072 988 / 620 239 650

Reserva la teua cita:

Educa els teus fills amb l'amor,
l'alegria i la tendresa que inspiren
pel fet de ser xiquets,
i amb tot el respecte
i la cura que mereixen tots
els éssers humans.
EDUCA EN POSITIU!

MARÍA TENA
Psicología infantil i juvenil

www.mariatenapsicologa.com

Ortopedia

T E C N I C A

CASTELLÓN

Som especialistes, amb gran experiència

Ronda Mijares, 186 Castelló
Tel. 964 25 30 02 - 964 06 21 59

- comarca: la plana baixa-

aín

sueras

almenara

alcudia de veó

borriana

alfondeguilla

les alqueries

ribesalbes

artana

betxí

tales

xilxes

la vall d'uijó

la llosa

vila-real

la vilavella

eslida

moncofa

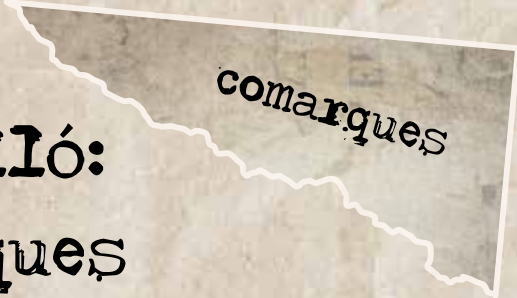
onda

nules

articles

recorrent la província de castelló: localitats i comarques

comarques

Dilluns, 15 de desembre de 2025

El territori que compon la província de Castelló està subdividit en comarques seguint criteris geogràfics, històrics i culturals que agrupen les diferents localitats.

Alcalatén (capital Lucena del Cid): Atzeneta del Maestrat, Benafigos, Costur, Figueroles, L'Alcora, Les Useres, Llocna, Villosos, Vistabella del Maestrat, Xodos, Zucaína.

Alt Maestrat (capital Albocàsser): Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal, Catí, Culla, La Torre d' En Besora, Tírig, Vilar de Canes.

Alt Millars (capital Cirat): Arañuel Argelita , Ayódar, Castillo de Villama-lefa, Cirat, Cortes de Arenoso, Espadilla, Fanzara, Fuente la Reina, Fuentes de Ayódar, Ludiente, Montán, Montanejos, Puebla de Arenoso, Toga, Torralba del Pi-nar, Torrechiva, Vallat, Villahermosa del Río, Villamalur, Villanueva de Viver.

Alt Palancia (capital Segorbe): Algimia de Almonacid, Almedíjar Altura Azué-bar, Barracas Bejis Benafer Castellnovo Caudiel Chóvar El Toro Gaibiel Geldo Higueras Jérica, Matet Navajas Paviás Pina de Montalgrao Sacañet Segorbe Soneja Sot de Ferrer Teresa, Torás Vall de Almonacid Viver.

Baix Maestrat (capital Sant Mateu): Alcalà de Xivert/Alcossebre, Benicarló, Càlig, Canet lo Roig, Castell de Cabres, Cervera del Maestre, La Jana, La Pobla de Benifassà, La Salzadella, Peníscola, Rossell, Sant Jordi, San Rafael del Río, Sant Mateu, Santa Magdalena de Pulpis, Traiguera, Vinaròs, Xert.

Els Ports (capital Morella): Castellfort, Cinctorres, Forcall, Herbers, La Mata de Morella, Morella, Olocau del Rey, Palanques, Portell de Morella, Todo-lla, Vallibona, Vilafranca, Zorita del Maestrazgo.

Plana Alta (capital Castelló de la Plana): Almassora, Benicàssim, Benlloc, Borriol, Cabanes, Castelló de la Plana, La Pobla Tornesa, Les Coves de Vinromà, Orpesa, Sant Joan de Moró, La Serratella, Sierra Engarcerán, La Torre d'en Do-ménec, Torreblanca, Vall d'Alba, Vilafamés, Vilanova d'Alcolea.

Plana Baixa (capital Vila-Real): Aín, Alcudia de Veo, Alfondeguilla, Alme-nara, Les Alqueries, Artana, Betxí, Burriana, Xilxes, Eslida, La Llosa, La Vall d'Uixó, La Vilavella, Moncofa, Nules, Onda, Ribesalbes, Suera, Tales, Vila-real.

La Província de Castelló, la segona província d'Espanya més muntanyenca i amb més parcs naturals -huit, per a ser exactes- és un lloc privilegiat per moltes raons: la seua situació geogràfica, els seus bells paisatges, els ecosistemes, la història de les moltes cultures que ens van visitar, les seues llegendes... Recórrer les diferents comarques en què es dividix ens portarà de la mar a la muntanya per muntanyes, platges, gorgs, rius, coves, castells, fortaleeses, fòssils, pintures rupestres, arqueologia... Un recorregut, en definitiva, per la nostra història, per una terra de contrastos, rica i diversa.

CANVIS RECENTS A LES COMARQUES

L'Institut Cartogràfic Valencià (ICV), en l'edició 2023 del mapa comarcal de la Comunitat Valenciana, aplicava el requerit per diversos ajuntaments del nord de Castelló sol·licitant el canvi de comarca, dibuixant així una nova disposició de la província, que és l'oficial des de llavors.

Cinc eren els municipis afectats en la seua nova delimitació cartogràfica: Vilafranca, que abandonava l'Alt Maestrat per a sumar-se als Ports; Atzeneta del Maestrat i Vistabella del Maestrat, que s'havien inclòs en l'Alcalatén i que ara, seguint el que indiquen els seus propis noms, pertanyen a l'Alt Maestrat, el mateix que Benafigos; mentres que la Serratella, abans a la Plana Alta, passava també a formar part de l'Alt Maestrat.

La modificació comarcal obeïa a criteris històrics i simbòlics, amb pocs efectes reals de tipus administratiu per als municipis afectats.

La pertinença de la Serratella a l'Alt Maestrat es justificava per la seua pertinença a l'Orde de Montesa: Segons arreplega el Centre de Estudis del Maestrat, en el segle XIV en el Regne de València va rebre el nom de Maestrat un extens territori del sector nord de l'actual província de Castelló, prenent-lo del mestre de l'Orde de Montesa a la qual va pertànyer. Així doncs, la denominació comarcal i la unitat històrica del territori procedix de la jurisdicció que van tindre durant segles els mestres de l'Orde de Montesa, i la Serratella estava dins.

En el cas de Vistabella, Benafigos i Atzeneta, per raons culturals i històriques no tenia sentit la seua inclusió en altres comarques, com així havia sigut fins llavors.

L'esdeveniment històric clau per a sol·licitar la seua pertinença en l'Alt Maestrat es remunta a 1316, quan es van unir a la Setena de Culla, una agrupació de municipis amb interessos econòmics i ramaders comuns que va funcionar fins a mitjan segle XIX i que incloïa Culla, Benassal, Vistabella, Benafigos, Vilar de Canes, la Torre d'en Besora i Atzeneta. Quan es va delimitar la província en comarques, van quedar totes agrupades en l'Alt Maestrat, excepte les 3 localitats després justament afegides.

Quant a Vilafranca, la localitat s'havia considerat sempre com a part dels Ports, sent el seu desig de pertànyer a esta comarca més septentrional una reivindicació històrica. Els vilafranquins venien presentant esta demanda de forma destacada en el Aplec dels Ports, la trobada comarcal del qual formen part des dels seus inicis, avalats a més per historiadors i acadèmics que han insistit en infinitat d'ocasions en els forts llaços de veïnatge i culturals que explicaven la seua pertinença a esta comarca i no a una altra, fins al punt que La Mancomunitat té la seua seu en la pròpia localitat. En canviar de comarca, passava a ser el municipi de major grandària, per davant fins i tot de la capital, Morella.

Una decisió política per a resoldre una polèmica de dècades en el terreny cartogràfic que responia tan sols a criteris geogràfics i històrics però de gran importància per als afectats.

pobles abandonats

despoblació

Dilluns, 15 de desembre de 2025

No sols parlen les pedres, també els últims habitants de xicotets conjunts de cases, de carrers, d'edificis sense llustre. Són els que habiten l'oblit els que contenen les històries que arreplega l'obra d'Almerich i Hernández: Pobles abandonats. Els paisatges de l'oblit.

"Les condicions de vida en les zones de l'interior sempre han sigut dures. Exposades als accidents del clima i als, de vegades, llargs períodes de sequera, fa la impressió que els habitants sempre van viure esperant l'oportunitat d'escapar-se. Per als que van nàixer en el fons d'un barranc, en una aldea perduda o en els límits d'Els Ports i el massís del Penyagolosa, la muntanya era un obstacle a salvar i un entorn per dominar, cosmovisió molt llunyana de la dels neorurals".

Almerich parla de la lluita per la supervivència basada en l'explotació de la naturalesa, i en una constant adaptació a l'entorn. El fred intens a l'hivern i les condicions extremes d'alimentació deficient i fam, feien que inclús haguera qui "es passava dies sencers de pelegrinatge a santuaris com L'Estrella, Sant Joan o Sant Pere de Castellfort per a menjar rotllos de pa o algun caldo calent".

Exemples desgranats en este interessant document s'ubiquen en zones de durs hiverns, de pedres protagonistes d'un paisatge agrest d'amplis cels i aspres muntanyes. El procés d'emigració i esgotament biològic ha comportat l'abandó, la despoblació o desaparició de molts nuclis de població i masies, com Bibioj (Villahermosa del Río), Jinquer (Alcudia de Veo), Arteas de Arriba i El Molinar (Bejís), La Saranyana (Tudela), Pujol Royo (Ludiente), el Rotgle (L'Alcora) o Suera Alta (Suera), entre desenes més.

Altres llocs lluiten per a no despoblar-se definitivament: el Boixar, el Molinell, Bel o Villanueva de Viver; mentres altres han sigut reocupats per neorurals, com L'Artejuela (Arañuel) o les Cases del Carbo (Villahermosa del Río). Les causes de l'abandó d'estes aldees, masos i pobles han sigut l'emigració rural, la construcció d'embassaments (com el cas de Campos de Arenoso), les catàstrofes naturals, l'expulsió dels moriscos o les restes deixades per la construcció de colònies agrícoles o industrials.

Des d'ací us invitem a descobrir i a guardar en la vostra memòria alguns d'estos llocs:

Els Ports i el Maestrat acullen conjunts de xicotetes aldees, moltes d'elles en Morella, el mitjà de subsistència primigeni de les quals va ser l'agri-

cultura o la ramaderia, i que han sigut progressivament abandonades. És el cas de la Llécua o Llàcova, que rep el seu nom per ubicar-se en una antiga llacuna estepària, seca a l'estiu, en la que es van cultivar cereals i creïlles. Les primeres cases es van fundar en el segle XVI, i en 1924 es comptaven fins a 66 veïns en l'aldea, que va arribar a tindre alcaldia pedània, escola, cementeri i ermita. Vivien carboners, pastors, fusters, ferrers... i hi havia una taverna, un estanc i inclús un hostal.

La Pobla de Ballestar, a Vilafranca, el Mas dels Llivis o el de la Torre de Querol són altres llocs abandonats citats en l'obra d'Almerich i Hernández, com el cas de l'aldea de la Salvassòria, també a Morella. En peu resta, a males penes, l'església dedicada a Santa Llúcia i la porta romànica entre les males herbes. Riba el riu Bergantes, l'antiga Fàbrica Giner de Morella, dedicada al negoci tèxtil, va crear una xicoteta colònia d'habitants en 1870 que actualment és utilitzada com a alberg juvenil.

L'últim habitant de Les Alberedes o Albereda de Portell se'n va anar en 1988. Es deia Simón Martí, i els autors del llibre van parlar amb ell de la seua aldea. Deia que a Les Alberedes, "per no passar no va passar ni la Guerra Civil". Els xiquets d'esta aldea, ja fundada en 1212, anaven a escola a Casas de San Juan, al terme de Cantavieja, a mig quilòmetre de les seues cases. Una escola a l'altre costat del riu on acudien en 1925 fins a 25 xiquets i els pupitres de la qual coberts de pols dormen el silenci de Els Ports junt a la pissarra i altres efectes escolars. Els crits i rialles dels xiquets van deixar de sentir-se en esta zona en la dècada dels setanta del segle passat, cap a 1973.

En L'Alcalatén, sorprén la quantitat de cases, corrals, ponts, ermites i camins empedrats utilitzats en temps passats i que ara se'ns mostren amb nostàlgic semblant. Noms com Bibioj, el Mas Quemado, la Masia de Agustina, el Mas de la Costa o La Cimorra es recullen en "Pobles abandonats", xicotets nuclis de cases robustes fetes de pedres i esforç, que ara se sostenen a males penes. En el segle XIX es comptaven els masos per centenes, fins al seu progressiu despoblament a finals del segle XX.

Campos de Arenoso, dormit davall les aigües, roman ara invisible a la vista, però segueix present a ulls veients d'aquells que hi van nàixer i van viure. Un poble sepultat a finals de la dècada dels 70 davall les aigües de l'embassament d'Arenós, en el riu Millars, a mitat camí entre Montanejos i La Puebla de Arenoso. No són pocs els records que d'esta població guarden els seus habitants i els seus descendents, d'un "Campos dormido bajo las aguas", com resa un llibre d'Eliseo Balaguer, ja esgotat. No ens costa molt imaginar el que sentiren els habitants d'este lloc al saber que havien d'abandonar les seues cases, la seua vida, per a deixar pas a les aigües del riu. Perque un adéu obligat i anunciat, com el que van haver de dedicar al seu poble les desenes d'habitants en 1977, no per això hi és menys dolorós i sentit.

via 7 cadires o com transformar l'entorn de la nostra província en un museu

plana de l'arc

Laura Martínez i Bárcena

Dimarts, 30 de desembre de 2025

A l'octubre de 2022 es va fer realitat un projecte que l'associació de la Plana de l'Arc va tindre per tal d'impulsar les visites als seus municipis: unes escultures gegants d'unes cadires tradicionals. Se van presentar totes juntes durant una setmana a Cabanes i, després, es va traslladar cadascuna al seu lloc. Al principi podia parèixer una bogeria, però la realitat és que, hui per hui, és estrany qui no ha visitat alguna d'elles i s'ha fet la tradicional fotografia o, inclús, ha fet la ruta sencera. Aquest projecte rep el nom de Via 7 cadires.

La proposició artística i turística consta de set cadires gegants de diferents colors i cadascuna amb un nom diferent situades a les localitats que formen part de l'associació Plana de l'Arc: Benlloc, Cabanes, Les Coves de Vinromà, La Torre d'en Domènec, Vall d'Alba, Vilafamés i Vilanova d'Alcolea.

Res en aquest museu a l'aire lliure és atzar, amb les cadires es vol retre homenatge a la gent de poble que s'asseu a la fresca per a conversar tranquil·lament mentre mira el paisatge, un moment relaxant. Unes cadires tradicionals de l'horta, fetes de fusta, repintades i amb seient de corda, un moble que a tots els castellonencs ens és conegut, un moble humil. Ara bé, les escultures són un poc més grans que les que, encara molts, tenim en casa, i és que fan 4 metres d'alçada. Aquestes van ser creades per Pilar Balsalobre i Carlos Jiménez, de l'estudi photoAlquimia i, respectant l'entorn estan fetes amb materials sostenibles i biodegradables que envelliran naturalment en passar els anys.

En el món el número set és considera un número màgic i en aquesta ruta tot va lligat amb el set, com no podia ser menys. Ja sabem que hi ha set cadires, en set municipis, cadascuna té el seu propi nom i el seu propi color. Els set colors representen l'Arc de Sant Martí. Els set noms, escrits en llatí en el respatler de cadascuna de les cadires, fan referència a la Via Augusta, via romana que passava per Castelló, en específic per aquesta ruta i de la que conservem l'Arc de Cabanes. Cada cadira té una ornamentació distinta que representa set arbres característics del territori i set chakres diferents.

Cada cadira està envoltada d'un paisatge diferent, especial, que conviden a reflexionar i a fer una pausa en el camí. Des de la Plana de l'Arc fan set recomanacions, com no podria ser d'altra forma, per a que gaudim d'aquesta creació artística:

. Visita-les en bicicleta o a peu. Ja veuràs como no sols t'agrada la cadira sinó el camí fins que aplegues a ella.

. Descobreix-les a poc a poc, cadascuna té el seu moment i està ubicada en un meravellós poble on et sorprendrà la seva gastronomia, la seva cultura, naturalesa, festes o els mateixos amfitrions.

. Mireu bé on aparqueu per a respectar la vida dels veïns.

. Contempla la cadira des de baix, envolta-la i investiga sobre el seu color i missatge.

. Admira el treball de l'encordat, un ofici molt valuós en el nostre territori. Cadascuna té un disseny diferent.

. Busca en un mapa el dibuix que formen les 7 cadires, et portarà al fabulós món dels estels.

. I, per suposat, tinc cura de la cadira, no puges ni sols ni amb grup, no estigues de peu, no botes en el seient, porta't el fem... És a dir, sigues un turista sostenible, respectuós i slow.

No sé si coneixíeu aquest museu a l'aire lliure, però vos convida a que feu la ruta en calma, sense pressa, coneixent la història. Però bé, ara falta el més important, conèixer les protagonistes del projecte i de l'article:

Municipi: Vilafamés
Color: Roig
Nom: Via Almae Terrae
Chakra: Muladhara Chakra
Arbre: Coscoll
Està inspirada en els nous
començaments, en la Mare Terra.

Municipi: Cabanès
Color: Taronja
Nom: Via Cupidinum
Chakra: Svadhishtana Chakra
Arbre: Palmera
Inspirada en les passions i els
dessitjos, així com en l'aigua.

Municipi: Vall d'Alba
Color: Groc
Nom: Via Voluntatis
Chakra: Manipura Chakra
Arbre: Atmetler
Inspirada en el sol i el foc,
en la força de voluntat.

Municipi: Benlloc
Color: Verd
Nom: Via Cordis
Chakra: Anahata Chakra
Arbre: Vinya
Inspirada en la naturalesa i l'equilibri,
en l'amor, la compassió i l'empatia.

Municipi: Vilanova d'Alcolea
Color: Blau
Nom: Via Nuntia
Chakra: Visshuddha Chakra
Arbre: Olivera
Inspirada en el cel, l'esperit i la
puresa, en l'abundancia i en la pau.

Municipi: La Torre d'en Doménec
Color: Violeta
Nom: Via Sapientae
Chakra: Ajna Chakra
Arbre: Figuera
Inspirat en el silenci, la cura i el
respecte, en la prosperitat,
la fertilitat i la fortuna.

Municipi: Les Coves de Vinromà
Color: Blanc
Nom: Ianua Stellarum
Chakra: Sahasrara Chakra
Arbre: Garrofera
Inspirada en el despertar,
en la humilitat i la generositat.

L'art Rupestre. Llevantí de les comarques castellonenques

prehistòria

Dilluns, 15 de desembre de 2025

Els nostres avantpassats del final del Paleolític i el Neolític, 10.000 anys abans de la nostra era, ens van anar deixant un llegat gràfic de la seua vida i costums sobre llenços petris de coves i abrics al llarg del litoral mediterrani de la Península Ibèrica : l'art rupestre. Un art prehistòric que es caracteritza per la seua extensió i la seua diversitat d'estils com son el paleolític, llevanti, macroesquemàtic i esquemàtic.

L'art paleolític es va desenvolupar durant el Paleolític superior, entre 35.000 i 10.000 a.d.C. i es plasma a l'interior de grans cavitats amb pintura, gravat, sota relleu i escultura. És un art cavernícola animalista en el qual, en general, no hi ha figures humanes, ni escenes. A la província de Castelló només s'han trobat mostres d'aquest art en els cudols gravats, d'estil naturalista, trobats en la cova Matutano de Vilafamés.

L'art llevanti també anomenat postpaleolític, es desenvolupa entre 9.000 i 8.000 anys a.d.C. fins al 5.000 d'inicis del Neolític. És pictòric i narratiu amb escenes de gran vivacitat protagonitzades per figures humanes (fonamentalment homes) i animals, i sempre a l'aire lliure en abrics, cingles o penya-segats. L'estil llevanti s'identifica clarament pel naturalisme, la vivor i expressió de les seues figures de traç cal·ligràfic, i l'ús de colors monocroms amb predomini del roig sobre el negre i el blanc, i sempre sense mesclar. Les escenes dominants són cinegètiques, amb arquers nus i subjectant l'arc i les fletxes. Per la constant temàtica cinegètica també s'ha denominat art de caçadors o art d'arquers.

Els animals que formen part d'aquests relats són sobretot cabres, cérvols i bous, senglars en menor número i algunes figures que semblen ocells o insectes. A vegades apareixen sols, ferits per fletxes, o morts. Les escasses figures femenines que apareixen es representen amb una falda acampanada fins al genoll o els peus.

Com ja hem dit abans, un altre fet diferencial de l'art rupestre llevanti són els llocs escollits a les muntan-

yes calcàries per deixar el seu testimoni artístic: abrics rocosos, buits naturals, covetes de poca profunditat totalment obertes a l'exterior, i fins i tot esquerdes als paredons rocosos. La gran majoria es localitzen en paratges abruptes, en declivis protegits del nord i assolellats, propers a lleres, però gairebé inaccessibles a una altitud que permet dominar visualment tot l'entorn que els envolta. Es considera que aquests enclavaments, d'ús esporàdic, eren espais cinegètics o espirituals, punts de trobada de clans per al culte a deïtats i avantpassats on celebrarien rituals i deixarien registrades les seves fites històriques.

Les millors i més abundants manifestacions d'art rupestre llevanti que s'estén per quasi tota la costa mediterrània es troben a les comarques castellonenques, a més de ser de les primeres a descobrir-se, en 1917, amb la troballa dels primers abrics del barranc de la Valltorta. Encara que l'origen d'estes pintures continua sent tema de debat, els estudis més recents i la majoria dels investigadors les adscriuen al període epipaleolític.

A la província de Castelló, les comarques de l'Alt Maestrat i Els Ports, constitueixen un dels territoris de la Comunitat Valenciana més rics en conjunts rupestres. Amb l'objectiu de protegir-los es va declarar el Parc Cultural de la Valltorta-Gasulla, referent mundial d'aquest art, que, amb una superfície de 82 km², engloba territori de huit termes municipals: Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal, Catí, Les Coves de Vinromà, Morella, Tírig i Vilar de Canes.

Al parc cultural destaquen 92 estacions que formen part de l'art rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica, a més d'un ric patrimoni arquitectònic de pedra en sec, etnològic i arqueològic amb més de 50 jaciments, molts d'ells relacionats amb els conjunts pictòrics. I tot això emmarcat en un quadre magnífic per la qualitat i biodiversitat dels ecosistemes presents en el territori. Encara que no tots els abrics estan adaptats per a visites, és més que suficient aproximació a l'art llevanti els grans conjunts als quals es permet accedir, concertant visites guiades amb el Museu de la Valltorta, gaudint al temps d'espectaculars paisatges.

A Ares del Maestrat hi ha 47 abrics i estacions, però només es poden visitar el cingle de la Gassulla o de la Mola Remígia que amb 10 abrics és un dels conjunts més importants de Castelló i la cova Remígia, cavitat amb 6 xicotets abrics.

En el terme municipal d'Albocàsser hi ha 22 coves i abrics amb representacions i és visitable l'abric o cova Centelles, on s'observa una de les escenes més cridaneres d'aquest estil: un grup d'arquers i dones carregades amb farrells i xiquets que s'ha interpretat com un trasllat de campament d'un grup de caçadors recol·lectors.

Tírig, amb 15 abrics i coves, és el municipi en el qual més llocs es poden visitar: la cova dels Cavalls i la cova del Civil, dels més importants conjunts d'art rupestre llevantí i potser els més emblemàtics i coneguts mundialment, i el cingle del mas d'en Josep.

A Les Coves de Vinromà, amb huit abrics, cal sol·licitar la visita a la cova de la Saltadora, amb la visita a les pintures rupestres dels abrics de Morella la Vella, completant-la descoberts l'any 1917.

Totes aquestes pintures van ser declarades, en 1998, Patrimoni Mundial de la Humanitat per la UNESCO com a llegat artístic de l'art rupestre de l'Arc Mediterrani de la Península Ibèrica. I a l'any 2015 també es va proclamar Lloc d'Excepcional Valor Universal.

"da nobis salutem et pacem et pluviam de coelis"

les useres

Vicent Bellés i Marco

Dimecres, 3 de desembre de 2025

Una història no és només veritat quan es narra com ha succeït, sinó també quan relata com haguera pogut esdevindre.

J. Mario Simmel

Pensar què va propiciar que humils veïns de les Useres tingueren la iniciativa, compromís i promesa anual de realitzar la pelegrinació a un punt emblemàtic com Sant Joan de Penyagolosa, allà pel segle XIV, o potser qui sap amb antecedents precristians. Cavillar, com podia haver ocorregut i el seu context històric, econòmic, social i cultural propiciatori, és una cosa present en molts userans amants d'aquesta entranyable tradició.

Primer de tot, caldria recórrer a la definició feta pel professor Àlvar Monferrer: "Pelegrí o romer és qui va a un santuari per devoció, vot o promesa, i torna a casa. Peregrí, el rodamon que vagareja. Així parlem de pelegrinatge i no pas de peregrinatge. Romer equival a pelegrí, quan la forma del romiatge és penitencial. Romiatge i romeria penitencial a pelegrinatge". "Les rogatives amb desplaçaments llargs, fins i tot de més d'un dia, són pelegrinatges".

Segons el mestre Monferrer, "sembla que els orígens... van ser a causa d'una greu sequera, de les que han patit des de sempre aquestes terres de conreus de secà i de ramats fets a les magres pastures".

El document més antic conservat que testifica l'existència de la pelegrinació es de 1374 i es troba a l'Arxiu del Regne de València i es tracta d'un document notarial o real que registra la concessió del rei Pere IV d'Aragó a la vila de Les Useres per a realitzar esta pelegrinació com un vot perpetu, probablement en resposta a una petició d'ajuda divina davant les calamitats (sequera i pesta) que assolaven el territori.

Atenent l'economia, A. Rubio Vela assenyala que "quasi tots els medievalistes coincideixen hui a afirmar que amb l'arribada del s. XIV es va iniciar a Europa una llarga i generalitzada crisi, si bé no existeix unanimitat quant a la naturalesa i origen d'aquesta".

La primera referència documental sobre la incidència en terres valencianes d'una crisi agrària prolongada i profunda està datada l'1 d'octubre de 1310, en la qual la cancelleria de Jaume II advertia a les autoritats del

regne de València de la imminent carestia que els amenaçava prohibint tota eixida de gra del regne, mesura repetida també en 1324; aquestes dificultats durarien fins a 1329. A la fi de març 1348 arribaria la Pesta Negra a Mallorca, arribant ràpidament a les costes del regne de València.

"Les gents tenien consciència de viure temps d'adversitat; se sentien tocadés per la ira divina, que, en resposta als seus pecats, els enviava continuades calamitats".

Per tant, dos períodes de crisis agràries successives i de reiterades caresties constitueixen una realitat innegable en el panorama històric del Regne de València cap a les dècades centrals del s. XIV, contribuint en la població a una sensació de viure en uns temps de dificultats i adversitat.

Respecte al context històric, Jaume I va cedir amb el Tractat de Montalbán en 1234, el Castell de Culla i els seus dominis (entre els quals es trobava ja l'antiga de Sant Joan de la Font Coberta després Sant de Penyalgosa) a Blasc d'Alagó, aquest al seu torn a la seua filla Constança d'Alagó i aquesta al seu fill Guillem d'Anglesola, el qual va vendre en 1302 als templers el terme de Culla. Orde del Temple, que va ser dissolta després del Concili de Viena de 1311 i suprimida en 1312 pel Papa Clement V, qui va derivar les seues possessions als hospitalaris de Sant Joan. Finalment, la resistència de Jaume II va propiciar la creació de l'Orde de Montesa pel nou Papa Joan XXII en 1319, heretant els béns dels dos anteriors.

Solsona Montó aporta la hipòtesi que aquest lloc, a 1274 metres d'altura al costat del barranc de Teixera, correspon a una fundació dels monjos benedictins de Sant Joan de la Penya, atesos els repobladors cristians de procedència aragonesa assentats en la zona. Monjos que eren custodis des de feia més de dos segles del Sant Calze, que un segle després arribaria a València.

Donant per bona la hipòtesi de la fundació per monjos benedictins procedents de Sant Joan de la Penya, poguera tindre alguna relació el fet inicial de la seua fundació, en un xicotet centre monàstic dedicat a Sant Joan Baptista en el segle X, refundat en el segle XI, ja amb el definitiu Sant Joan de la Penya per Sancho el Major de Navarra, introduint en ell la regla de Sant Benet, norma fonamental a l'Europa medieval.

Cal assenyalar també que en aquest segle XIV, en el Regne de València, encara existien comunitats musulmanes, els mudèjars (30%), que eren població musulmana que va romandre en la península Ibèrica després de la Reconquesta cristiana i vivien sota un règim de tolerància permesa per les capitulacions que els permetien seguir en les seues llars, mantindre els seus béns, practicar la seua religió i ser jutjats pels seus propis jutges i lleis

en les seues pròpies comunitats, anomenades aljames. Es dedicaven a oficis com la terrisseria, la fabricació de tèxtils i la decoració, a més de treballar en l'agricultura.

Per altra banda, els càtars, encara que una comunitat molt més xicoteta, van ser un moviment religiós cristià de l'Edat Mitjana que va sorgir en el sud de França i el nord d'Itàlia, i va ser considerat heretgia per l'Església Catòlica. Predicaven un estil de vida de puresa, ascetisme i pobresa, i s'autodenominaven "purs" (d'ací el seu nom, del grec katharoi). Arran de l'amenaça que representaven per al poder de Roma, van ser perseguits i quasi exterminats per l'Església Catòlica en una croada a principis del segle XIII.

Guillaume Bélibaste va ser l'últim prefecte càtar cremat en la foguera en 1321, que va estar residint entre Morella i Sant Mateu i convivint amb les comunitats càtares de la zona entre 1314 i 1320.

També a principis del segle XIV, la comunitat jueva en el Regne de València estava distribuïda en nombroses jueries per tot el territori, com a València, Sagunt, Xàtiva, Castelló i Morella. Exercien un paper vital en l'economia, dedicant-se tant al comerç internacional com manufactures menudes i oficis artesanals. A la fi del segle, es va intensificar l'antisemitisme, la qual cosa va desembocar en violència i saquejos a les jueries, marcant l'inici d'un període de crisi per a aquestes comunitats.

Tornant a Vistabella i a Sant Joan de Penyagolosa, segons David Montolí Torán i Àngel Albert Esteve, "la primitiva església, a l'origen, seria de molt xicotetes dimensions, de dues plantes, de nau única i coberta de fusta a doble vessant sobre arcs diafragmàtics de carreus, maçoneria o encofrat, tal com eren les resoltes construccions anomenades de reconquesta, amb probable accés lateral sobre el seu eix transversal i cor alt als peus. De la seua planta -d'orientació tradicional est-oest-, segurament subjacent sota el solar de l'actual temple, només s'ha conservat el mur lateral sud, la part més antiga en ús. Cal remarcar que, si bé l'altar major estaria destinat al culte de la imatge de Sant Joan Baptista, la ubicació actual de la capella de Santa Bàrbara, enfront de la porta, ha de recordar al seu primitiu lloc en l'ermita antiga".

"Entre els espais medievals més antics caldria destacar el pati central interior amb l'enllosat original, el xicotet edicle als peus del campanar, el primer hostel possiblement en el costat sud de l'actual construcció i finalment, la Cova. Aquest entorn resulta l'espai més reconegut i emblemàtic del conjunt, per ser el triat per la pelegrinació de les Useres per a passar la nit en la seua arribada a l'ermitori, sent un xicotet espai centralitzat entorn d'una llar, al voltant del qual es disposen els pelegrins. Sobre els seus caps, l'espai es tanca amb una gran xemeneia alçada sobre trompes".

Per tant, és lliure imaginar un tràfec de pastors amb els seus ramats, trac-

tants de cavalls i atzembles, caçadors, monjos benedictins, moriscos, jueus, càtars, templers i hospitalaris per eixes dures terres de l'interior entre Sant Joan de la Penya, a l'Oscà pirinenca, fins a Sant Joan de Penyagolosa, entre l'Alcalatén i el Maestrat castellonenc, podent passar per localitats com el Temple, Villafranca de Ebro, Hjar, Villarluengo, Mosqueruela, Puertomingalvo i, qui sap, després d'un repòs físic i espiritual, continuar pel camí dels Pelegrins per Xodos i Sant Miquel de les Torrocelles fins a arribar a les Useres, porta d'entrada a les planícies interiors prèvies a les ciutats de la Plana.

Com ja intueix el professor Monferrer en algunes de les seues múltiples publicacions, podria caldre imaginar en un origen anterior a la Reconquesta cristiana el "fet espiritual" del viatge al màgic enclavament del Penyagolosa, però no hi ha dubte que, com també indiquen molts altres autors al respecte, el segle XIV va tindre un impacte preeminent en la pelegrinació, tal com la coneixem hui dia, en aspectes fonamentals com el context històric, econòmic, social i cultural.

"O Vere Deus,
Trinus et Unus,
Exaudi preces
Populi huius,
Da nobis salutem et pacem
Et pluviam de coelis,
Nos sumus digni
A te exaudiri,
Nostris demeritis
Meremur puniri,
Sancte Joannes Baptista,
Ora pro nobis"

"O verdadero Dios,
Trino y Uno,
Escucha las súplicas,
De este pueblo,
Danos salud y paz
Y agua de los cielos,
No somos dignos
De ser atendidos por Tí,
Por nuestros pecados,
Merecemos ser castigados
San Juan Bautista,
Ruega por nosotros"

atzeneta del maestrat, cruïlla de camins

atzeneta

Joan Josep Trilles i Font

Dimecres, 3 de desembre de 2025

De menut, recorde que uns veïns de casa, com que no tenien fills, solien comboiar als meus pares perquè em deixaren viatjar amb ells. Junts voltarem tota la província, però era un mal company de viatge, ja que em marejava molt i havia de portar el cap fora de la finestra del cotxe, per poder vomitar a gust. Recorde que a Sant Joan de Penyagolosa, quan es feia de nit i em deixaven adormit, en trobar-ne sols, baixava a la fresca del vell om (sec en l'actualitat), per asserenar-me. Però també recorde, que abans de mamprendre el coll del Vidre, sempre paràvem a Atzeneta del Maestrat per comprar queviures, pa i dolços, per a mi era un descans, que no un alleujament, després del coll de la Bassa, encara faltava per arribar a Sant Joan pel coll del Vidre.

Amb el temps, de jovenet, amb dos bons amics, férem dues rutes en bicicleta: una a Gaibiel, a l'Alt Palància, un poble on estiuejava la família d'un d'ells; i l'altra a Atzeneta del Maestrat, on vaig pujar el coll de la Bassa per una drecera amb la bicicleta al llom. En totes dues rutes, si complicat era pujar els colls, res més complicat que baixar-los. De bell nou, torne a Atzeneta.

Primera colla d'amics, primeres relacions, al nostre grup tenim un bon amic d'Atzeneta, infermer, com la que després fou la meua dona. Visites per celebrar Caps d'Any, fornades de dolços per Pasqua, pregó de festes d'Agost... A poc a poc, hem anat fent uns lligams increïbles. Sempre havia volgut formar part d'un poble, sabia que els meus avis eren de les Ramblelles i del Mas d'Alentao, però llevat d'uns familiars a la Pelejaneta i a les Crevades, res de res. Per fi tenia un poble d'adopció, Atzeneta del Maestrat.

Amb el temps, personalment, m'he anat implicant, amb els meus amics i amb les autoritats, que sempre han estat receptives a les meues propostes. Férem concursos de pintura ràpida, concerts de dolçaina... i el que mai oblidaré, «Camins de Dolçaina», l'any 2022, sabent que tots els camins que porten al Penyagolosa, nosaltres mitjançant la dolçaina, vam aprofitar per a fer un gran encontre. Atzeneta cruïlla de camins, va acollir aquesta interessant activitat, reivindicant, en aquesta població, el so de la dolçaina i el tabal amb diferents vessants, en aquesta vila que celebrava el seu 750 aniversari de la seua carta pobla.

Però no estic escrivint per contar-vos la meua vida en vers, vull que conegueu Atzeneta del Maestrat. Un poble emmarcat en la comarca de l'Alt Maestrat, a poc més de 45 km de Castelló. Porta d'entrada al Penyagolosa, que com deia el poeta Rozalen: "Penyagolosa, gegant de pedra, la teua testa plena de neu, Penyagolosa, Penyagolosa, a la tempesta, al sol i al vent, fita senyera del meu poble". Cim que amb els seus 1814 metres és un referent per a tots els castellonencs.

Com he esmentat abans, l'estiu del 2022, a Atzeneta del Maestrat estaven celebrant l'aniversari de la seua carta de pobla, atorgada el 8 de gener de l'any 1272, just ara fa set-cents cinquanta-quatre anys, Guillem (el tercer) dels Anglesola, senyor del Castell de Culla, donà carta de poblament a Guillem Colom i Raimon de Canet per a repoblar Atzeneta i el seu terme amb l'ajuda de 80 pobladors segons els furs i costums de Saragossa.

Vaig poder gaudir d'una magnífica exposició a l'Ajuntament, clar està, que si parlem de cartes de poblament, hem d'acudir al recordat professor Pere-Enric Barreda i al seu magnífic treball «Cartes de població al Maestrat», publicat pel Centre d'Estudis del Maestrat de Benicarló, obra cabdal per a conèixer la nostra història local. La carta de població és el document que assenyala el naixement d'un poble. Un munt de cartes de poblament estaven exposades en aquest poble.

Atzeneta també formà part des del 1345 de la Setena de Culla o Comunitat d'Herbatge, per tal d'organitzar-se, defensar els seus interessos i regular les seues activitats, va néixer integrada pels municipis de la Batllia: Culla, Benassal, Vistabella del Maestrat, Atzeneta, Benafigos, Vilar de Canes i la Torre d'En Besora, que van comprar a l'Orde de Montesa, els drets d'explotació dels recursos pecuaris i forestals d'aquest territori, creant una eficaç organització ramadera que va millorar notablement l'economia de la zona. La Setena de Culla establia espais comunals, deveses i bovalars, perfectament delimitats i amollonats, on es desenvolupaven de forma sostenible la trilogia agricultura-ramaderia-aprofitament forestal.

Així doncs, en una vall poblada de carrasques, ametlers i oliveres, Atzeneta del Maestrat, a més, atresora vestigis de civilitzacions antigues i l'encant dels pobles de l'interior de Castelló que atresora una de les troballes més rellevants al nostre territori, la Cova de Pere Tomàs, un abric al paratge del Barranc del Gorg que, a més de donar recer a pastors durant segles, ha sigut llenç de pobladors de l'Edat de Bronze, que van deixar a les seues parets un petroglif, una figura en forma de creu que s'ha conservat malgrat el temps transcorregut.

També la Cova dels Aragonesos, on podem acostar-nos en una bonica ruta de senderisme, travessant un paisatge de gran valor, tant com el del Paratge Natural Municipal "El Castell", on veure de prop la fortificació i ermita. Castell d'Atzeneta, castigat per diferents incendis, però que encara guarda un encant especial, sobretot pels veïns d'Atzeneta, que cada any celebren la romeria del Castell d'Hivern el darrer dissabte després del 20 de gener, i del Castell d'Estiu el pri-

mer dissabte després de Sant Vicent. A principis del segle XVIII, Atzeneta va deixar de pelegrinar a Sant Joan de Penyagolosa, substituint aquesta romeria per l'actual a l'ermita del Castell mantenint tradicions gastronòmiques i litúrgiques; es reparteix la típica fogasseta d'Atzeneta i es mantenen els cànctics religiosos. Assentat damunt un poblat iber adscrit a l'Edat de Bronze, les restes del qual són conegudes com l'Ermita de Sant Joan.

Al seu vilatge trobem un barri antic ple de racons que val la pena veure, especialment als carrers que constitueixen la Vila Closa, amb els arcs de cases medievals, sobretot al carrer de la Puríssima, el primer assentament poblacional delimitat pels barrancs de Verdunc, de la Font i per la rambla d'Atzeneta. També tenim la Torre de la Presó, l'edifici de l'ajuntament que va ser un antic palau, i com no, les restes de l'antic llenç de les muralles. No podem deixar de visitar l'església de Sant Bartomeu, construïda entre els segles XVII i XVIII sobre l'antiga església del segle XIV, de la qual resta el robust campanar d'estil renaixentista. Veurem el seu valor artístic amb l'extraordinari altar barroc, el seu grup escultòric renaixentista i les seues peces d'orfebreria de gran detall litúrgic.

En la seua darrera Fira Tradicional de desembre passat, vam poder veure la Casa-Palau d'En Jaume, un antic palau del segle XVII, propietat, en un principi, de l'Orde de Montesa. Aquest Palau, juntament amb altres possessions que l'Orde de Montesa tenia a Atzeneta del Maestrat i voltants, va passar a mans de la noble família Vallés al cap de poc temps, posteriorment a la propietat de la família Cantavella, descendent per motius d'herència d'aquest llinatge nobiliari, i recentment propietat de l'Ajuntament d'Atzeneta del Maestrat. La Casa-Palau d'En Jaume és una casa pairal del segle XII, on està perfectament representada l'arquitectura palatina del barroc. A grans trets, destaca la sobrietat i senzillesa de la construcció amb la riquesa del mobiliari i decoració interior.

Però Atzeneta ens n'ofereix més, a banda de les diferents rutes senderistes, cal arrimar-se a la zona del Bovalar, a la Font del Roure i al Coll de la Bassa, amb vèrtex geodèsic i antenes, perfectes per a BTT.

Nom poques vegades, quan el sol encara no ha eixit, a les 6.30 h hem matinat amb el cant de l'aurora d'Atzeneta del Maestrat, amb el seu «Rosari de l'Aurora», cançons lloant a Déu. Una antiga tradició arrelada al poble que mantenen els amics de l'Associació d'Auroros Verge del Rosari. He participat en els actes en honor a la seua patrona, la Mare de Déu del Roser i del seu patró, Sant Bartomeu, començant el dia amb la despertà pels carrers del poble, processó del Farolet, amb missa i cants, rematant amb una bona xocolatada. També celebren, com cal, Sant Antoni.

Cal dir que, per la Immaculada, se celebra la seua Fira Tradicional, on, a més de la mostra de productes artesanals, el tast d'un bon tombet de corder del Maestrat, amenitzat per la rondalla "Soroll del Maestrat", a més bureo. Celebren a final de setembre la Fira de la Caça i la Natura.

Serà al mes d'agost, la segona quinzena, quan celebren les

festes en honor al patró, on cal destacar el seu Pregó, que des de 1940, on, a més de participar grups de música i balladors, serà la participació de tot el poble, amb les seues carrosses, el que el fan singular. No falten els dolçainers i la banda de la Societat Musical Santa Cecília d'Atzeneta del Maestrat.

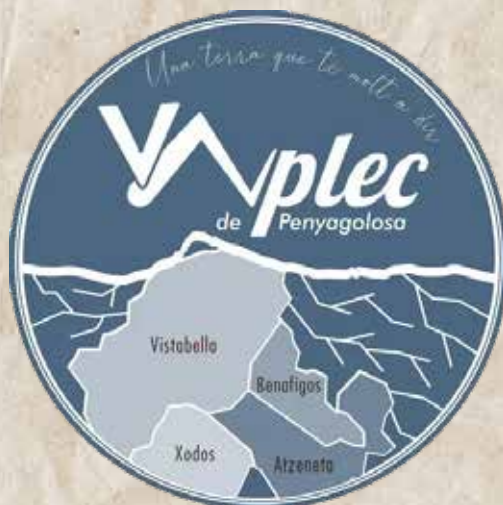
No em puc oblidar de la seua gastronomia, d'eixa olla que ens prepara la mare dels meus amics en tornar de "fer rama". Infinitat de dolços típics del territori i, com a referent, Turróns Barberà, un racó dolç que no pots deixar de visitar, sinònim de tradició, qualitat i amor pels productes artesanals: torró de xocolata amb ametles, gemma torrada o el suau i deliciós de Xixona. Els massapans i l'exquisida coca d'ametla, també gelats... des de 1872 endolcint Nadal.

Per acabar de presentar-vos aquest poble, parlarem de la Mancomunitat de Penyagolosa- Pobles del Nord, porta d'entrada a un territori únic, és una unió de pobles que busca dinamitzar el territori i combatre el despoblament mitjançant polítiques i accions concretes. Aquesta mancomunitat inclou els pobles d'Atzeneta del Maestrat, Benafigos, Vistabella del Maestrat i Xodos. El seu objectiu és agilitzar tràmits administratius i oferir atenció telefònica als veïns. En paraules del seu president, Jordi Alcón, alcalde Vistabella:

"Fa uns anys, la voluntat compartida per preservar la nostra identitat i afrontar els reptes del futur ens va unir en aquest projecte comú. Som pobles germans que compartim història, cultura, tradicions i, sobretot, una manera de viure arrelada a la terra. Aquesta Mancomunitat és el reflex d'aquella unió, un espai per sumar esforços, donar veu als nostres municipis i treballar per un territori viu i ple d'oportunitats.

I tot això sota la mirada atenta del nostre gegant de pedra, Penyagolosa, símbol de la nostra força i determinació. Junts, continuarem caminant per fer d'aquesta terra un lloc on viure amb orgull i esperança".

Cada any, celebren un aplec. L'any 2023 es va celebrar a Atzeneta del Maestrat, el 2024 a Vistabella del Maestrat, el 2025 a Xodos. Enguany, celebraran el seu VIII a Aplec de Penyagolosa, els dies 26, 27 i 28 de juny a Benafigos.

la llegenda de culla i el vent de terol

Jota Vicente.

Dimecres, 10 de desembre de 2025

Compten els més majors del lloc, aquells que han vist passar més hiverns que fulles té la carrasca més antiga del Maestrat, que Culla va nàixer dos vegades. La primera, com un assentament humil, alçat sobre la roca altila, vigilant de l'horitzó. La segona, com una història compartida, teixida entre les muntanyes de Castelló i les terres veïnes de Terol, unides per un vent que mai va conèixer fronteres.

Perquè el que camina pels carrers empedrats del poble, si para atenció, encara pot sentir eixe vell vent -fer a l'hivern, suau a l'estiu- que ve des de les serres turolenses per a colar-se entre les cases de pedra i fregar les muralles del castell templer, com si d'un conte murmurat es tractara.

Diuen que fa segles, quan el castell de Culla dominava amb orgull el cim, un jove pastor de Terol, anomenat Martín, creuava cada any la frontera natural entre els dos regnes per a portar el seu bestiar cap a les pastures del Maestrat. Era un viatge llarg, guiat pel sol i l'instint, però Martín assegurava que l'acompanyava una mica més: una brisa temperada que ho espentava i que semblava conèixer el camí tant com ell.

Un dia, eixa brisa el va conduir fins a la vila emmurallada de Culla. Allí va trobar a Alda, la filla d'un terrissaire, que sabia modelar el fang amb la mateixa delicadesa amb la qual la primavera desperta els ametlers. Quasi per casualitat i sense concedir-se en capritx els dos jóvens es van enamorar, diuen, abans fins i tot que creuaren la primera paraula, perquè hi ha amors que es reconeixen igual que un reconeix el seu destí.

Però no tots veïen amb bons ulls aquella unió. Els pobles pròxims mantenien rivalitats per la terra, les pastures i el control de les rutes comercials. Encara que Culla i Terol sempre havien estat unides per la seua realitat humana i geogràfica -les mateixes muntanyes, els mateixos oficis, les mateixes dificultats-, hi havia qui temia que eixe amor portara el pitjor dels desastres.

Va ser llavors quan el vent, aquell que viatjava lliure entre les dos terres, va prendre partit.

Les cròniques, a mig camí entre mite i memòria, contenen que una nit es va alçar una tempesta com mai abans s'havia conegut. Les muralles tremolaven, les teulades cruïxen i les bèsties s'agitaven en els estables. Martín havia quedat atrapat en el camí i els veïns temien que no sobrevisquera.

Alda, incapaç d'esperar, va pujar fins a les ruïnes del castell -que ja en aquells dies guardaven la nostàlgia de moltes batalles resistides- i va suplicar a la serra que tinguera pietat. En eixe moment, un bufe sobtat va obrir un clar entre els núvols. El vent va girar, va embolicar el poble i va descendir pels barrancs, il·luminat per llampecs que semblaven assenyalar-li una sendera. Els pastors que vivien en les masies diuen que van veure com aquell vent guiava al jove Martín fins a la seguretat de Culla, amb una ombra allargada com a únic penell. El capvespre embolicava amb el seu mantell l'escena. L'endemà, quan va començar el dia, la tempesta havia desaparegut.

I des de llavors, els habitants del poble asseguren que el vent del nord porta amb si la memòria d'aquell miracle, recordant-los que Culla i Terol estan unides per la naturalesa i per la història, més enllà de qualsevol frontera humana.

La llegenda va ser contada per generacions mentres Culla evolucionava sense perdre la seua essència. Va haver-hi temps d'àrabs, l'arquitectura i el sistema de terrasses dels quals encara poden intuir-se en alguns racons; temps de templers, els passatges i les muralles dels quals van aportar esplendor i defensa; temps de guerres i silencis, de despoblacions i retorns. Però sempre va quedar una cosa intacta: la identitat d'un poble de muntanya, resistent i elegant, que s'eleva sobre la roca com un guaita etern.

Els seus costums, nascudes de la duresa del clima i la bellesa de l'entorn, continuen vives. Les mans adobades dels agricultors encara cuiden les oliveres i ametlers. Els ramats continuen marcant el ritme dels dies. Les festes populars mantenen la tradició de la música, la paraula i la trobada. I, la gastronomia, humil i poderosa, continua sent l'ànima de les seues llars. Culla té el sabor dels guisats de muntanya, dels bolets que brollen a la tardor, del corder de pastura, de la tòfona negra. Té l'aroma del pa cuit en forn de llenya, de les herbes que creixen entre les pedres, de les mels espesses que els antics ja apreciaven.

Molts segles després, encara continuen arribant visitants i veïns de Terol per les mateixes rutes que prenien els pastors com Martín. Continuen trobant a Culla un paisatge familiar: la rudesia de la pedra, la noblesa de la muntanya, el silenci que parla i tant ha de comptar.

Els pobles del Maestrat tant turolensos com a castellonencs, compartixen una identitat comuna. La mateixa arquitectura de pedra seca. La mateixa cultura pastoral. Els mateixos llaços de comerç, tradició i família. Culla és un dels punts on eixes connexions es fan més visibles i palpables.

Per això, quan el vent bufa fort -eixe vent que recorre el Coll del Vidre i baixa pels barrancs cap al poble-, molts habitants diuen encara: "Ahí viene el viento de Teruel, recordándonos quiénes somos y de dónde venimos".

Alda i Martín, segons compten, van viure junts a Culla molts anys. Els seus descendents es van estendre per la serra, i alguns fins i tot van tornar cap a Terol, portant amb si històries del poble castellonenc.

Diuen que, abans de morir, Alda va demanar que l'enterraren mirant cap al nord, perquè el vent que la va unir a Martín continuara visitant-la. I contenen que, en les nits tranquil·les, quan la lluna il·lumina les muralles, és possible escoltar una melodia suau, quasi un murmur: un ressò de la promesa que va unir per sempre a dos terres germanes.

I així, la llegenda continua viva. Igual que Culla. Ferm, orgullosa i eterna, com les muntanyes que l'abracen.

Breu història de Culla

La història de Culla és un viatge fascinant pels segles, marcat per la presència de civilitzacions antigues, conflictes medievals, l'influx d'ordes religiosos i la cooperació entre comunitats locals. Els seus carrers empedrats i els seus monuments històrics són testimonis silenciosos d'un passat ric en esdeveniments i tradicions, convidant als visitants a submergir-se en el seu llegat cultural i arquitectònic.

Els seus orígens es remunten a èpoques prehistòriques, com ho testifiquen les valuoses restes arqueològiques trobats en llocs emblemàtics com la Font de la Carrasca i la Roca del Corb. Les pintures rupestres del Barranc de Santa Maria i Covarxa, així com els vestigis del poblat iber del Castellar, són testimonis muts de la presència humana en estes terres des de temps immemorials.

Durant l'Edat Mitjana, Culla va estar sota domini musulmà fins a principis del segle XIII. En 1233, la reconquesta de la regió marca el començament del control cristià sobre el territori, amb la donació de la vila i el castell de «Cuellar» a Blasco d'Alagó per part de Jaume I en 1235, una fita crucial en la història de Culla.

La concessió de la Carta Pobla en 1244, atorgada per Guillem III d'Anglesola i Constança d'Alagó, consolida l'establiment de Culla com un nucli poblacional important a la regió. No obstant això, la disputa per la seua possessió entre les famílies Anglesola i Alagó afeg un matis d'intriga a la seua història medieval.

En 1303, l'adquisició de Culla i els seus dominis per part de l'Orde del Temple, aporta un element de poder militar i religiós a la regió. I en 1312, la dissolució d'aquesta ordre i la transferència de les seues possessions a l'Orde de Montesa consoliden el control sobre Culla del nou orde eclesiàstic.

Posteriorment, també en el segle XIV, es va consolidar la importància de la Setena de Culla, una associació de municipis que incloïa a Culla, Benassal, Vistabella del Maestrat, Atzeneta del Maestrat, Benafigos, Vilar de Canes i la Torre d'Embesora, i que es va convertir en tot un símbol de cooperació i solidaritat entre els pobles de la regió, perdurant fins al segle XIX. Esta unió tenia com a objectiu protegir els interessos ramaders comuns, adquirint els drets d'explotació de recursos pecuaris i forestals de l'Orde de Montesa.

Durant el segle XVIII es va dur a terme la gran transformació urbanística d'esta localitat castellonenca, amb la construcció d'importantes edificacions que reflectixen el fervor religiós i el progrés material de l'època.

Però, a vegades, molt més interessants i enriquidores encara que la història són les llegendes...

morella, un dels pobles més bonics i turístics

morella

Salome Cazalla

Divendres, 5 de desembre de 2025

El poble medieval de Morella, a la comarca de Els Ports, té una gran importància històrica, cultural i artística, i ha sigut testimoni i protagonista, des de la Prehistòria, d'esdeveniments transcendents al llarg dels segles.

La localitat ha tingut un gran valor estratègic per a totes les civilitzacions que han ocupat la zona des de temps immemorials, a causa de la seua situació de corredor entre la Vall de l'Ebre i el Mediterrani i la seua privilegiada posició de control del territori.

El prominent turó al voltant del qual se situa la població ha sigut un enclavament preuat per ibers, romans, musulmans i cristians, i a la mola s'assenta l'actual castell, imponent construcció que ha estat habitada des de l'III mil·lenni abans de Crist, si bé la seua major rellevància històrica va tindre lloc durant l'època medieval i contemporània.

La fortalesa militar, construïda aprofitant l'orografia i la roca natural, va ser erigida pel Califat Omeia al voltant del segle X, però ha patit importants modificacions al llarg dels segles segons el poble que l'habités. En este castell roquer han batallat personatges com Abderramán III o Rodrigo Díaz de Vivar, el Cid Campeador, servint a diferents reis musulmans i cristians en l'època de la Reconquesta.

A causa de la seva importància estratègica, encara que Blasco de Alagón va conquerir Morella l'any 1232, el rei En Jaume I només li va concedir el control de la localitat, reservant-se per a si mateix la propietat del castell.

Aquesta fortificació ha estat també testimoni de les Guerres de Successió i de la Independència i del pas de personatges molt importants per a la història com el rei Fernando de Antequera, el Papa Lluna o Sant Vicent Ferrer.

Durant la primera de les Guerres Carlines (1833-1840) el castell de Morella va tenir una importància vital per al pretendent a la corona, Carlos María Isidro de Borbón. El general carlí Ramón Cabrera, conegut com el Tigre del Maestrat, va designar Morella com a capital de la Comandància militar Carlista de València, Aragó i la zona del Maestrat. Ramon Cabre-

ra va enviar el tinent carlí Pau Alió Anguera a controlar la zona, prenent el castell amb tan sols 20 homes. Els carlins van aconseguir resistir en la fortalesa durant més de dos anys als atacs de les tropes lleials a la reina Isabel II, que només van aconseguir rendir-la després de bombardejar-la amb més de 19.000 projectils.

Fins a 1911 el castell va estar ocupat amb una guarnició militar formada per 300 homes.

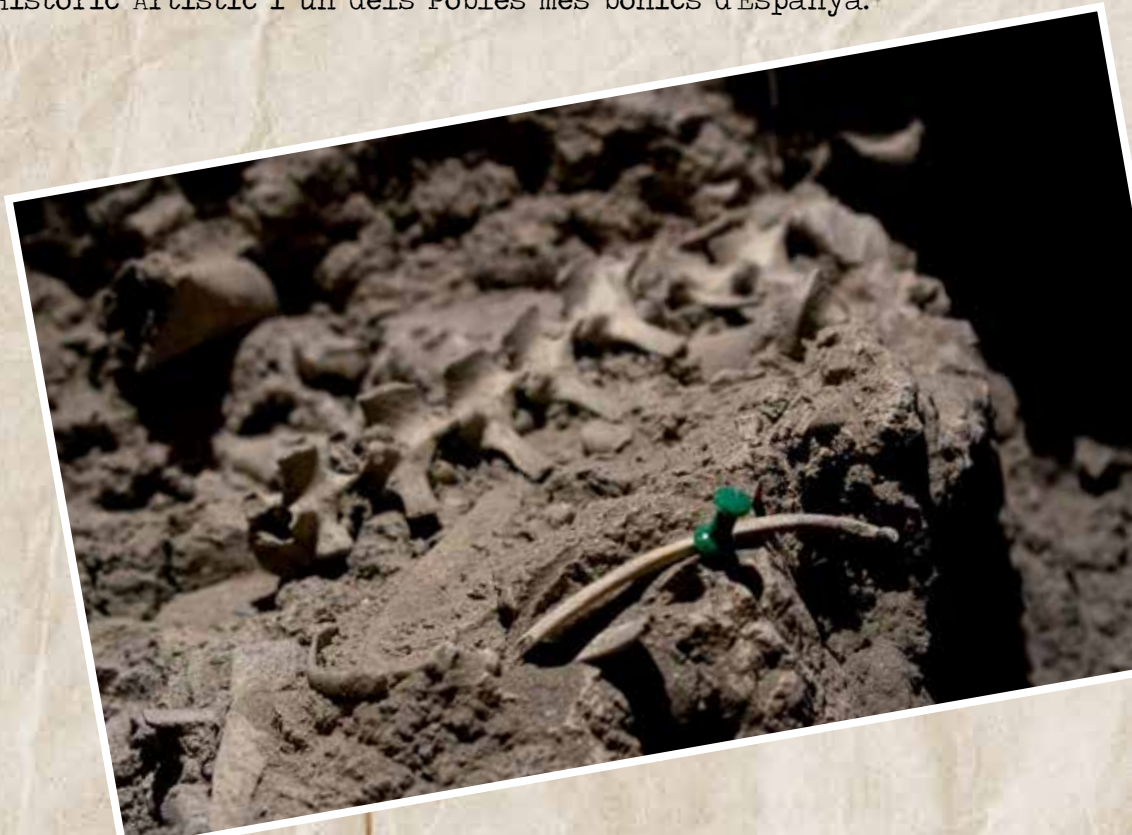
Morella en l'època prehistòrica

Per a parlar de Morella i la comarca de Els Ports hi ha que fer-ho també de la gran importància per al coneixement de les èpoques prehistòriques. Durant la seua formació en el Juràssic Superior i el Cretaci Inferior, aproximadament entre 146 i 98 milions d'anys, estes terres estaven cobertes d'aigua i gràcies a la seua geologia argilenca s'han conservat restes de fauna marina i nombrosos fòssils de dinosaures, de gran valor paleontològic, que han motivat la creació del museu Temps de Dinosaures.

Ací es pot veure una reproducció a escala real d'Iguanodon, l'espècie més trobada, a més d'una gran col·lecció de fòssils, ossos de dinosaures i altres espècies prehistòriques, entre els quals es troben espècies de teròpodes carnívors, enormes herbívors, ornitòpodes i cuirassats.

Però, a més, els primers humans també van fer del territori morellà el seu estatge. El bressol dels primers habitants se situa en la masia de Morella la Vella, a sis quilòmetres de la localitat. En diversos abrics van ser descobertes un conjunt de pintures rupestres datades entre 9.000 i 5.000 anys d'antiguitat. Estes pintures de tipus esquemàtic, amb un clar predomini del color roig, mostren escenes de caça amb figures humanes i d'animals. S'emmarquen en l'art rupestre llevanti, art rupestre de l'arc Mediterrani declarat Patrimoni de la Humanitat per la Unesco el 1998.

Per tot això, la ciutat monumental de Morella compta amb els merescuts títols de Conjunt Històric Artístic i un dels Pobles més bonics d'Espanya.

Sexenni de Morella, patrimoni cultural universal

El Sexenni de Morella, festes en honor a la seua patrona, la Mare de Déu de Vallivana, declarades Bé d'Interés Cultural Immaterial, son de gran valor històric i se celebren cada sis anys, com el seu nom indica.

Segons documents del segle XV, en el lloc en què hui es troba el santuari de La Vallivana, a 22 k de Morella, va haver-hi una antiga ermita construïda en l'indret en què la verge es va aparèixer a un pastor. A mitjan segle XVII sequera, fam i pesta van assolir la comarca i van delmar la població pel que, davant de tanta calamitat, els morellans van traslladar la imatge des de Vallivana a la ciutat per a invocar la seua protecció i desfilaven amb ella pels carrers perquè curaren els malalts.

A principis de 1673 l'epidèmia va desaparèixer i els veïns, atribuint-ho a la intercessió de la Mare de Déu, van sol·licitar a les autoritats la celebració d'una festa solemne en agraïment el que es va decidir fer amb un novenari cada sis anys. I així va començar el primer Sexenni en 1678, un jurament de Vot només interromput per la guerra de successió i la invasió napoleònica.

El Sexenni se celebra durant la segona quinzena d'agost i arranca amb la Rogativa que discorre des de Morella a l'ermitori de Vallivana per a traslladar la Mare de Déu de Vallivana, patrona de la ciutat, on fa la seua entrada solemne acompanyada per centenars de romeus portant torxes.

Després de l'Entrada de la Mare de Déu comença el Novenari, nou dies que organitzen i patrocinen els gremis socials i econòmics de la localitat que han anat evolucionant amb els temps. Hui estos gremis són: Ajuntament i Clero, Gent Major, Llauradors, Professions, Indústria i Transports, Comerç, Arts i Oficis, Joventut, i Colònies Morellana- Catalana i de Morellans Absents.

El primer dia, a càrrec de l'Ajuntament i el Clero, té lloc la Processó General en què participen tots els gremis de la vila, amb les seues imatges i personatges bíblics, seguits per la bandera de Vallivana, els gremis de segon orde, la creu de la basílica, i distintes figures locals com les peanyes dels patrons de la ciutat, l'Àliga o els gegants i cabuts.

Durant esta processó, en la que desfila la Mare de Déu de Vallivana pels carrers de la ciutat, la peanya de la verge es deté en alguns punts per a escoltar-se les Relacions o versos que li dediquen els xiquets, com en el carrer La Font on recita un xiquet representant a Sant Miquel eixint d'una espècie de taronja que s'obri en quatre gallons quan passa la patrona, o en els Conventets de Sant Francesc i el Sol de Vila on xiquets i xiquetes, vestits de frares (el de la part baixa de la població) i monges (el de la part alta) li canten cançons religioses.

A partir d'ací, cada dia se celebra el Retaule, la desfilada individual de cada gremi en què mostren els seus característics quadres bíblics, dansa i música. Destaquen l'impressionant Carro Triomfant, del gremi de Professions, Indústria i Transport, que porta a xiquets i xiquetes vestits d'àngels representant, entre altres símbols els atributs reials de Morella (Fidel, Fort i Prudent); les Heroïnes Bíbliques del gremi del Comerç, presidit per la reina Esther i espectacular per les vestimentes de brodats de pedreria; les danses de Corronquina del gremi de Gent Major, Teixidors i Arts i Oficis, les Santes i Miravergeres del gremi d'Arts i Oficis i els Gitanetes del gremi de la Joventut.

Aquesta celebracion, una de les més antigues i arrelades de quantes se celebren a la Comunitat Valenciana, posa de manifest la riquesa cultural d'esta històrica ciutat.

Un any abans del Sexenni, el quart diumenge d'agost, Morella celebra l'Anunci: la crida a les seues festes. Els carrers es guarnixen amb adorns i tapissos fets artesanalment amb paper arrissat, convertint la ciutat en una exposició de gran bellesa i colorit, pels carrers de la qual transcorre la desfilada de carrosses adornades, després del Pregó anunciador del nou Sexenni. Un altre element protagonista de l'Anunci són els Ninots, ninos confeccionats pels veïns que representen amb humor aspectes quotidians de la vida morellana. Entre estos destaquen, en el carrer La Font, Els Volantins, tres ninos que pengen d'un tronc entravessat en el carrer des dels balcons i que, accionats manualment pels veïns, ballen al so de la música de la desfilada de carrosses en què tones de confeti són la munició d'una acolorida i entusiasta batalla. Tota una festa en si mateixa, per anunciar les festes grans del pròxim any.

todolella, escenari de batalles

todolella

Maria Barrachina

Divendres, 5 de desembre de 2025

Este bonic poble d'essència medieval situat en un vessant en l'agresta comarca dels Ports, ha sigut testimoni de nombrosos esdeveniments històrics. El seu pont gòtic, el seu traçat propi de l'edat mitjana i el seu imponent castell ens traslladen a aquells temps remots. En resum, tot el que cal veure a Todo-lella està lligat a la seua història i per a descobrir-la cal traslladar-se al principi, a l'any 1232, quant Balasc d'Alagó conquista Morella. Ja en 1242 es va atorgar a la localitat la carta de poblament, sent el seu senyor Ramón de Calvera, un vassall de Balasc d'Alagó. La família de Calvera va ser l'enca-rregada de construir el seu majestuós castell gòtic.

El gran personatge del poble va ser el que fora el seu senyor, Francesc de Vinatea. Va accedir al títol en casar-se amb Na Carbona, filla del Senyor de Todo-lella, amb la qual es traslladaria a viure a Morella. En sorprendre-la en ple adulteri la va matar, entregant-se després al rei Jaume II. Este li va absoldre.

Vinatea li va entregar el senyoriu de Todo-lella a la seua filla Francis-queta i es va anar a viure a València. Allí es va tornar a casar i va ser elegit per al càrrec de jurat en cap. El rei Alfons IV d'Aragó, a instàncies de la seua esposa, la turbulenta Leonor de Castella, va pretendre dividir el regne entre els seus fills.

Així, Vinatea va ser triat per a defensar els furs que ho impedi- en, pronunciant una cèlebre frase: «Cada un de ens som tant com vós, però tots junts molt més que vós». Moriria en circumstàncies desconegudes poc temps després.

En 1691, després de nombrosos intents de separar-se de la tutela de More-lla, els habitants de Todo-lella van aconseguir la independència. Durant la guerra de successió en 1710, el municipi de Todo-lella va destacar per la gran batalla que es va bregar en la zona entre morellans borbònics i miquelets austricistes en la rodalia del pont del riu Cantavieja. En la guerra carlis- ta Todo-lella es va mantindre fidel al Govern fins a ser ocupada pel general Cabrera en 1838.

Què veure en l'actual Todo-lella

A la comarca dels Ports, remuntant el curs del riu Cantavieja, un tropell de cases blanquejades ens rep apinyades davall la mola del vell castell as- sentat sobre el tossal: La Todo-lella. En l'actualitat, la vila de la qual va ser senyor el cèlebre Francesc de Vinatea continua estant dominada pel seu castell gòtic i és escenari anual de la seua singular dansa guerrera del segle XV.

Comencem la visita en la part baixa, en el pont del Molí. Es diu així per permetre l'accés a la construcció amb una estructura hidràulica que servix de canalització, com si fora un aqüeducte.

Seguint el llit del riu trobem el pont gòtic que en el passat permetia l'accés amb carros; data de 1397 i actualment es troba restaurat i il·luminat.

Al costat del pont trobem l'ermita de sant Onofre, un futur museu etnològic dedicat a la històrica i singular dansa de la Todolella. El mes d'agost, durant les festes patronals, se celebra esta dansa la coreografia de la qual es remunta almenys al segle XV. Es tracta d'un antic ball que els mossos del poble interpreten vestits amb el vestit local, proveïts de pals a mode d'espases i de la qual val la pena parlar detalladament per ser part de la història i el patrimoni cultural de esta xicoteta localitat de no més de 140 habitants, Dansa que sembla una incògnita en el seu conjunt, quasi un amagatall de meravellous moviments i actes que s'encastarien en alguna representació més completa en el seu origen, possiblement sacre.

La Dansa Guerrera de la Todolella

La Dansa Guerrera, emblema per excel·lència de la Todolella, és d'origen incert, donada l'escassetat de referències documentals, però sens dubte antic si s'analitzen els tempos dels seus temes musicals que pareixen vinculats a la música cortesana espanyola dels segles XVI o XVII. El villano, un dels seus temes, apareix en el segle XVI, segons el musicòleg García Matos i en la literatura cervantina o de Lope de Vega s'hi troben freqüents al·lusions. És per tant sorprenent la seua aparició en un poble on l'únic que podia tindre una certa cultura cortesana seria el senyor feudal del castell.

Encara que va haver-hi un temps en què la dansa guerrera va estar en perill de desaparéixer, l'ardu treball de diversos estudiosos per recopilar la tradició oral i escrita ha permés conservar-la en tota la seua esplendor.

Cada agost, el diumenge de les festes patronals del poble, dedicades a Sant Bartomeu i Sant Redento, a les sis de la vesprada, es reuneixen en la plaça major setze dansaires acompanyats de dolçaina i tabalet. Vesteixen pantaló negre de drap, a l'estil aragonès, enaigua blanca amb randes, falda blava amb adornos d'or damunt i un davantal carmesí.

Porten un jupetí creuat amb botons metàl·lics, i a sobre una guerrera roja que s'obri per la cintura en forma de faldellí amb talls. Al cap llueixen un mocador valencià en fanal i calcen les típiques espadenyes valencianes amb cintes negres. Un galant, un àngel, un pastor i l'amo, i un guilopo graciós són alguns dels personatges dansaires que entre himnes de glòries, lloances i al·legats, enginyoses jocositats, i retauls poètics al so de la dolçaina i el tabalet, mouen i mantenen als espectadors en suspens.

La Dansa Guerrera abunda en moviments, ll en total: el ballet és el que obri el ball, compassat, elegant, amb repicament de castanyoles, que bé pot significar la festa d'acomiadament dels guerrers que partixen a la guerra; els que segueixen són ja de lluita.

S'interpreten amb pals que xoquen una vegada i una altra, per dalt i per baix, encreuant-se en aspa. Són els moviments de Villanos per baix,

Quintaro o Titaro, Ball nou i Villanos per dalt. Ja en ple combat simulat, els guerrers ataquen amb espases i es defenen amb el pau, espècie d'escut circular de xicotetes proporcions, semblant a la tapa d'una olla, que se subjecta per un ansa. Estos paus xoquen uns contra altres, i produïxen un esclafit sec i rítmic, que li confereix al ball un magnífic realisme. I el públic aplaudeix enardit l'art dels ballarins, madurs hòmens d'una terra agresta el tremp dels quals es va forjar en continus combats lliurats amb l'aixadella o amb les armes al llarg d'una història ben poc tranquil·la.

Els guerrers de la Todolella simbolitzen tota una osmosi d'ahir i de hui, de dolor i de penes, d'hòmens i terra.

I després d'este necessari incís, continuem amb *nuestra visita per la històrica localitat. Ja al poble, un arc rebaixat ens dona la benvinguda a la Plaça Major, on s'alça l'ajuntament del segle XVIII.

La seua església parroquial, en honor a sant Bartolomé, es tracta d'una rarsa arquitectònica, tant pel seu interior com pel campanar rebaixat amb forma de mitja lluna. Té unes belles pintures i un retaule del segle XV pintat per Valentí Montoliu.

El castell que va habitar el cèlebre Vinatea va ser edificat a partir del segle XIII pels seus primers senyors, la família de Calvera. Té estructura quadrangular amb dos torres bessones i un pati d'armes amb un pou. Destaca la rellevància de les pintures murals que hi ha en el seu interior i també el seu corredor porticat amb estructura de fusta o les seues arcades gòtiques. En els seus murs es van obrir finestres ogivals per a fer més confortables les seues estades, transformant-se així a palau.

A la part alta d'una muntanya que domina els pobles de Todolella, Forcall i Cinctorres trobem l'ermita de Sant Cristòfol (o Sant Cristòfor) de 1332.

A 4 km escassos de Todolella, entre Cinctorres i l'ermita, trobem el poble perdut de Sarañana, un antic senyoriu que va ser absorbit per Todolella en el segle XIX i que està despoblat des dels anys 50 del passat segle. Encara que es creu que el llogaret de Sarañana, es correspon amb la ciutat romana de Sarna, esta hipòtesi no ha sigut confirmada. Els indicis cronològics més segurs són del segle XI, quan estava ocupat per alqueries musulmanes. Un bon lloc on finalitzar la nostra visita per a encaminar els nostres passos cap a moltes altres localitats ressenyables.

un forà de pobla d'arenós a castelló

pobla d'arenós

Rafa Prada i Collado

Dijous, 18 de desembre de 2025

Permeteu-me abans de res que em presente. Jo soc Rafa, castelloner per elecció, encara que no "de soca", com es diu per ací. Vaig nàixer en un xicotet i pintoresc poble de l'Alt Millars que bufona amb Aragó, Puebla de Arenoso, el nostre xicotet paradís, com diem els d'ací.

Pobla d'Arenós és el nucli de població principal. Encara que antigament tenia infinitat de masies en el seu terme habitades, en l'actualitat només sobreviuen tres:

Els Calpes, Els Cants i La Monzona.

Podem perdre'ns passejant per les seues xicotetes i estavelles carrers, les quals ens portaran per diferents llocs pintorescos. El primer que ens crida Plaça De l'Església per la seua peculiaritat: és l'única triangular de tota la Comunitat Valenciana. Eixint d'ella i baixant per un xicotet carreró trobem el mirador de la costa, des del qual podem contemplar unes vistes impressionants del pantà.

Continuant per eixe mirador ens endinsem en un xicotet conjunt de cases que es denomina Santa Bàrbara, perquè rep el nom de l'ermita que allí se situa. Si continuem amb un recorregut per la carretera, trobarem la font de la Salut, de la qual raja aigua durant els 365 dies de l'any provinent del brollador de San Miguel.

Existixen a més diferents sendes i camins per a recórrer els voltants, totes d'una bellesa incalculable, com la que ens dirigirà al Castell de Llaure'ns. Este castell és islàmic -medieval, va pertànyer al rei almohade de València Zayd Abu Zayd, qui va ser senyor d'estes terres després de la conquesta de Jaume I. Convertit al cristianisme, va donar el castell com a dot matrimonial de la seua filla Alda a Blasc Ximenez d'Arenós de Ximen Pérez d'Arenós, lloc-tinent del rei Aragonés, als qui els va concedir el títol de Barons d'Arenós. Curiosament, el castell documentalment es diu de Llaure'ns, però al poble ha pres el nom de la masia de la Viñaza que existix en la falda de la fortalesa.

Un altre lloc d'interés és l'ermita de la Verge de Loreto, Patrona del poble, situada en el camí del calvari del segle XVII.

I este és el meu xicotet paradís. Ací em vaig criar i vaig créixer fins als 13 anys quan, per diferents circumstàncies, la vida em va portar a Castelló.... I ací comença la segona part de la meua història: Us pinzellaré, des d'aquells inicis fins ara, com ha anat canviant la meua visió sobre les festes fundacio la Magdalena.

Ja des de xicotet tenia algun contacte amb les festes de Castelló, atés que baixava des del poble amb els meus pares i alguns dels seus amics per a anar a l'ermitori el dia de la romeria (per descomptat amb cotxe!) i passar el matí per allí esmorzant, jugant i veient els molts llocs que muntaven, perquè d'això no hi havia al poble.....

Ahhhh! I no m'oblidge del xicotet rotllet d'anissos que compràvem per a portar-lo pres en la jaqueta.

Posteriorment, ja en els meus anys d'institut, vaig viure la meua primera pujada a la Magdalena amb companys i amicsmés o menys voluntàriament... Ufff!

Perquè vaig dir sí aquell dia... Jajaja... Sense dormir (beneïda edat), vaig aparéixer en la Plaça Major a arreplegar una canya amb una cinta verda, algú em va posar un mocador del mateix color al coll i... Hala! A la Romeria (caminant, clar). Quina barbaritat de gent fent el mateix recorregut que jo, tot primerenques hores. Quan vaig veure que eixiem del nucli urbà per Caputxins i continuàvem fins a la pròxima parada, ja en Sant Roc, vaig pensar: Quina bogeria, Rafa, on t'has ficat... I en arribar, per fi, després d'esmorzar i reposar forces, vam fer cua per a tocar una campana, encara que no vaig entendre molt bé el perquè, i vam emprendre l'últim tram fins a l'ermita, on hi havia una altra campana que tocar.

Després de tornar a la ciutat (per descomptat també caminant), en acomiadar-nos em diuen: "No et despistes, esta nit és la desfilada de gaiates i cal veure'l sí o sí"

Així que vaig acudir, i vaig poder veure que desfilaven uns monuments grans de fusta tallada amb molts gotets pintats que portaven llum en el seu interior, i que alguns formaven jocs de llums cridaners. En aquell moment, quan em van dir que els canviaven cada any vaig pensar: "Bé, canvien els gots de lloc i els acolorixen diferents... Això no serà tan complicat..."

Però van passar els anys, em vaig fer adult i vaig continuar participant i coneixent cada vegada més sobre eixes festes que ja m'havien atrapat, encara que des de fora, com a simple espectador. Fins que, amb el transcurs del temps i, possiblement, des de la tranquil·litat que dona l'edat, i gràcies també en gran part a la curiositat, el meu marit i jo decidim involucrar-nos de veritat per a veure este món fester des de dins: Ens vam fer membres d'una Gaiata.

Ara, després de participar durant un any sencer en tots els seus actes, desfilades i activitats, i després de col·laborar activament en la construcció dels monuments, la meua perspectiva sobre la meua ciutat adoptiva i les seues festes és molt diferent. I puc dir amb orgull que ens sentim gaiaters de soca, i sobretot de cor. Participar en la desfilada de gaiates que veia i no entenia sent aquell jove nouvingut de Puebla de Arenoso, és ara un acte conscient que m'emociona en pensar en el que representa: la baixada al pla del poble que habitava as Castell Vell, ajudats per gaiatos i fanals il·luminats, ara gaiates. I cal veure com ha canviat la meua idea inicial sobre elles. Hui puc afirmar que són fruit d'un intens treball de tot un any, compartit entre persones desinteressades dels 19 sectors que componen el mosaic gaiater de Castelló. Cada Gaiata "promou i compartix" la festa amb els altres, i junts omplien d'actes esta capital de província, amb molt de sentiment i orgull de genealogia.

Sense perdre de vista els meus orígens a Poble d'Arenós, em sent part d'esta ciutat que tan bé m'ha acollit sempre. En ella vivim el meu marit i jo (ell és de Adra, a Almeria), no per obligació sinó per elecció, orgullosos dels nostres respectius pobles i les nostres arrels, al mateix temps que ens sentim realment gaiaters i quasi, quasi, quasi CASTELLONERS DE SOCA.

ressenya històrica de la vila de cabanes

cabanes

José Vicente Ripollés

Dijous, 18 de desembre de 2025

Cabanes és una localitat que es troba a la comarca de la Plana Alta, de camí cap a L'Alt Maestrat, entre la mar i la muntanya, com si la custodiarren. Compta amb una població d'uns tres mil habitants i una economia basada principalment en l'agricultura, amb l'atmetler, la vinya i el taronger com a principals riqueses de la zona. El clima és el típic del litoral mediterrani, sense freds extrems i amb estius bastant calorosos.

El pas dels romans per aquestes terres queda testimoniats en el majestuós **Arc Romà** situat al paratge conegut com Pla de l'Arc, junt a la Via Augusta, a un l'actual nucli urbà. Després del període de dominació romana, les terres de Cabanes resten sota el poder musulmà fins a la seua incorporació als dominis cristians. Durant aquest temps, foren terres senyorejades pel Cid Campeador i, posteriorment, conquerides pel rei Jaume I, en el marc de l'expansió cristiana per les comarques del nord valencià.

En aquest context de reorganització feudal i repoblació del territori, la constitució de la vila de Cabanes tingué lloc amb l'atorgament de la **Carta Pobra** pel Bisbe-Baró de Tortosa, Poncio de Torrellas, el 19 de juny de 1243. El lloc més important de l'antic districte de Miravet obtingué aleshores privilegis econòmics, com la celebració d'un mercat setmanal i, posteriorment, dues fires anuals, fets que contribuïren al desenvolupament comercial i social de la nova vila. Actualment, sols es celebra una única fira anual, la Fira de Sant Andreu, l'últim cap de setmana de novembre. Està reconeguda com una de les fires més antigues celebrades en la Comunitat Valenciana, que remunta el seu origen a l'any 1507.

TRADICIONS I CULTURA POPULAR

Els cabanyuts sempre s'han distingit pel seu profund amor al poble i per les seues costums i tradicions. Treballadors i alegres en les seues festes i diversions, són coneguts a la comarca amb el sobrenom de **galls**, que vol dir "els millors en les seues iniciatives".

Un recorregut per les tradicions religioses i populars inclou l'himne a la patrona la Verge del Bon Succés, obra de qui signa aquest treball. Aquest himne s'interpreta a l'ofrena de flors, generalment el mateix dia de l'**Entrà de Maig** esdeveniment emotiu per a tot el poble. A banda d'això, s'inclouen les notes musicals de la Salve Regina, el ball típic de la ta-ri-taita, les jotes, les albaes i els gozos.

PERSONATGES IL·LUSTRES

Al llarg de la seua història, Cabanes ha estat el bressol de diverses persones destacades en l'àmbit eclesiàstic. El bisbe de Segorbe **Francisco Gavaldá Guasch** (1589-1660), i tres canonges: **Mossèn José María Beltrán** (1872-1932) de la Catedral de Tortosa, **Mossèn Juan Bautista Andreu** (1898-1985) de la Catedral de Segorbe i **Mossèn Francisco Bou Castellet** (1931-2023), de la Catedral de Tortosa.

A més, hem de destacar la influència de l'historiador **Guillermo Andreu Valls** (1930-1999), cronista oficial i fill predilecte de la vila de Cabanes.

750è ANIVERSARI DE LA CARTA POBLA DE CABANES

L'any 1993 es va celebrar el 750è aniversari de la Carta Poble, any en que es va estrenar l'obra *Alboradas de Cabanes*, creada per l'autor d'aquest text, a petició prèvia del cronista Guillermo Andreu Valls, citat anteriorment. L'obra consta de tres moviments (*Hispania Romana*, *Tinença de Miravet* i *Carta Poble*), cadascun representant les etapes de la història de Cabanes. Primerament fou creada per a guitarra i posteriorment desenvolupada per a banda sinfònica i interpretada per la Banda Municipal de Castelló a Cabanes el 2 de maig de 2008.

Impulsat pel profund sentiment de ser cabanyut, vaig donar forma a **l'Himne de Cabanes**, obra estrenada per la Banda Local Santa Cecília de Cabanes el 31 de juliol de 2005, una obra que vol recollir l'ànima i la memòria del nostre poble. Perquè ser de la vila de Cabanes no és només néixer ací, és estimar-la en silenci, viure-la en tradicions i defensar-la amb orgull.

cinctorres: caminant entre dinosaures

cinctorres

Extracte de la publicació de Fundació Caixa Castelló, del 4 de setembre de 2015.

Dijous, 18 de desembre de 2025

El jaciment de dinosaures Anna, a Cinctorres, és un dels més importants quant a troballes paleontològiques. Va ser descobert en 1998 pel geòleg cinctorrà Ramón Ortí, el qual, seguint les indicacions d'alguns dels habitants de la localitat, va descobrir uns ossos de grans dimensions en una finca pertanyent a José Casanova i li va donar al jaciment el nom de una de les seues filles.

No va ser fins maig del 2002 quan es va realitzar la primera excavació pels paleontòlegs del Grup Guix de Vila-real, en col·laboració amb l'Institut de Paleontologia Miquel Crusafont de Sabadell, la Universitat de València i l'Ajuntament de Cinctorres. Després d'avaluar la rellevància del jaciment i el seu estat, es va determinar la necessitat d'actuar urgentment, per tal d'evitar el deteriorament dels fòssils exposats en superfície i localitzar noves peces. En esta primera excavació ja es van extraure 74 fòssils de dinosaures, però va ser en la segona campanya quan es van obtindre resultats espectaculars, recuperant-se restes de grans mides com una tibia de 108 cm i una escàpula de 100 cm de longitud.

Al llarg de les posteriors campanyes, no sempre successives, s'han recuperat ja més de 500 fòssils que han convertit Anna en un important jaciment del Cretaci inferior (fa 120 milions d'anys), dins de la Formació Argiles de Morella. Destaca per l'abundant presència de dinosaures, teròpodes i ornitòpodes, i algun peix, junt amb bon nombre d'invertebrats: mol·luscos bivalves i macroforaminífers.

Del grup dels teròpodes s'han trobat fòssils de dents i vèrtebres de dos espècies. Una d'elles, l'espinosauri poguera ser el major de tots els dinosaures carnívors. En algunes publicacions científiques se suggereix que tenia entre 12 i 18 metres de longitud i de 7 a 21 tones de pes, amb un crani llarg i estret, paregut al dels cocodrils, i unes espines dorsals, de fins a 1,65 m d'altura que, rodejades per la pell, formarien una estructura semblant a una vela. En la pel·lícula Jurassic Park III, el Spinosaurus apareix com el depredador més gran i fort, capaç inclús de matar a un Tyrannosaurus, encara que en realitat entre estes dos espècies hi havia milions d'anys de diferència.

El dels ornitòpodes és el grup millor evidenciat amb iguanodòntids del gènere Iguanodon, identificat per primera vegada en la península en 1872. D'estos animals herbívors s'han trobat restes de dents, part d'una mandíbula, una escàpula, vèrtebres, ... les mides de les quals indiquen que tenien una talla mitjana superior a la de la resta d'iguanodòntids del centre d'Europa.

Quant als fòssils del sauròpod trobat en el jaciment pertanyen a una espècie de la família dels titanosauris.

Paral·lelament a la investigació científica va nèixer el Projecte Museològic Dinomania, l'objectiu del qual és posar en valor el jaciment i difondre els descobriments per a conscienciar a la ciutadania de la importància de protegir i conservar el patrimoni paleontològic. Junt amb els promotors, la participació d'entitats com l'Ajuntament de Cinto Torres i la Diputació de Castelló ha permès la realització de l'exposició Dinosauris a ANA (Cinto Torres), que ha recorregut diversos llocs dins i fora de les nostres comarques; una guia i un DVD sobre la història del jaciment, i ANA, un jaciment viu, exposició permanent a Cinto Torres sobre el treball d'un paleontòleg, a través dels descobriments realitzats en Anna, a més de mostrar una recreació de la localitat en el Cretaci Inferior i els gèneres de dinosaures a qui pertanyen els fòssils que s'exposen.

El jaciment de dinosaures Anna no sols és un fragment importantíssim de la història del planeta i un espai privilegiat per a la investigació en Els Ports; també és l'únic visitable de la província on poden veure's rèpliques dels fòssils, exactament en el mateix lloc en què es van trobar, junt amb un panell informatiu sobre el dinosaure a qui pertanyia.

El seu futur anirà parell al de la resta del patrimoni paleontològic de la comarca de Els ports, dins del projecte MUDIM (Museu Dinomania de Morella) responsable de gestionar i divulgar els dinosaures de la província de Castelló.

la llegenda dels chivos que van guanyar una batalla

castell de cabres

Fundació Caixa Castelló

29 de gener del 2014

En els temps en què el món era més jove i un cavall valia la vida d'un soldat i part de la d'un altre, va ocórrer que un cert viatger va vindre a demanar refugi a una fortalesa perduda per estes muntanyes. Si m'atorgau la deguda paciència, més tard he de dir- vos el nom d'este castell afortunat. En travessar les portes, els soldats van advertir que el cavall del desconegut estava suós per la cavalcada, mentres que dels seus bífids queien saliveres que ruixaven el coll i els flancs de l'animal. El genet no es trobava en millor estat, però va sol·licitar entrevistar-se amb urgència amb l'alcaide al qual va parlar en estos termes: "Vinc a donar avis d'un imminent desastre. S'acosta una host ben nodrida per ponent, genets ben proveïts, arquers i llauradors a peu armats amb fones, falçs i martells de ferrer. Cal protegir-se immediatament i cridar a les gents dels voltants perquè córreguen a refugiar-se al castell".

Immediatament els sentinelles van dirigir la seua vista cap al sud, i malgrat la foscor que ja començava a cobrir valls i boscos al caient de la vesprada, no van tardar a distingir un moviment inusitat cap als vessants de la Font de Vinaixos, prop del riu Cérvol. Al poc el fum d'un incendi va confirmar la notícia donada pel nouvingut. "Doneu la veu d'alarma, tots al castell!". Acostumats a estes contingències els vilatans que vivien en els voltants van agafar bestiar, abric i aliment i es van dirigir cap a l'alt on es trobava la fortalesa per a refugiar-se al seu pati d'armes. Però estava escrit que no havia d'allargar-se molt el lloc, almenys en aquella feliç ocasió.

Doncs el nouvingut, en veure que el bestiar era majorment cabres manejables i de caràcter inquiet, va proposar l'alcaide que ordenara als seus soldats de lligar teas cobertes d'estopa i oli a les banyes de cada animal, i que de seguit els pujaren a les muralles, talaies i qualsevol punt elevat de la fortalesa i voltants. Així ho van fer, malgrat no entendre molt bé els seus fins, i a la posta de sol, quan la torba enfurida d'atacants va tindre a la vista el castell, l'alcaide va cridar amb veu peremptòria:

"enceneu les torxes!". Llauradors i soldats es van afanyar a obeir, i heus ací que en la foscor de la nit, encara més fosca pels espessos núvols de neu que ocultaven la lluna, el cim i els vessants de la fortalesa es van omplir de punts de llum que es movien d'un costat a un altre igual que un exèrcit aprestant-se a la batalla. L'enemic no va dubtar que tantes torxes enceses amagaven un perill mortal, de manera que el seu lloctinent va donar orde de retirada evitant així un xoc sens dubte desigual i sagnant... amb unes hosts de cabres. Així és com mitjançant este hàbil ardit es va evitar el que podria haver sigut un llarg i conflictiu lloc. Per a commemorar l'ocasió l'amo d'esta Tinença va posar per nom al castell i al poble "Castell de Cabres", atorgant així a un bestiar de chivos la dignitat que ja volgueren tindre molts dels veïns més gentilhomes d'estos regnes de Déu".

seguint les petjades dels avantpassats

traiguera

M.C.B.

Dijous, 18 de desembre de 2025

En el cor del Baix Maestrat, amb una especial bellesa a causa de la petjada de diferents civilitzacions, envoltada de naturalesa i nombroses fonts, es troba el municipi de Traiguera.

Les restes arqueològiques de l'època ibera confirmen la pertinença de la població a la regió de la Ilercavonia ibera. En el segle I. a. C. amb l'ocupació romana van ser canviats de nom els assentaments al costat de la Via Augusta, principal via de comunicació i transport de la Mediterrània. Es conserva d'este període un Dionisos en bronze, restes de ceràmica i alguns jaciments sense explorar.

En homenatge als seus avantpassats romans, Traiguera recorda els seus orígens el primer cap de setmana d'octubre amb la fira ThiarJulia, orígens, cultura i tradició. Amb la col·laboració de tot el poble, veïns i visitants es transporten en el temps 2.000 anys arrere mitjançant escenes i representacions quotidianes de l'antiga Roma. Després de ser poblada pels visigots, cinc segles de presència musulmana a Traiguera deixaran la seua empremta en la toponímia i tradicions fins que, en el segle XIII, el rei Jaume I la conquesta per a la cristiandat i passa a ser propietat primer de l'orde dels Hospitalaris i després de la de Montesa, rebent carta de població en els anys 1236-1237. Les dos convocatòries a Corts (1411 i 1421) reflecteixen la importància d'este municipi, reforçada pel seu creixement econòmic en el segle XVI basat en l'agricultura i en el comerç.

Cas apart és el de la tradició mil·lenària de la terrisseria, de la qual es troben mostres per tota la població. Des de l'any 1392, en el període musulmà, apareix documentada la tradició terrissaire de Traiguera encara que sembla que es remunta segles arrere, ja que alguns investigadors situen el seu origen en la cultura ibèrica d'on semblen provindre alguns temes decoratius.

La geologia del terme municipal, rica en argila a cel obert, va permetre una indústria artesanal que donava treball a moltes famílies que, sense disposar d'altres recursos, els permetia guanyar-se la vida de manera autònoma. Els nombrosos tallers artesans s'organitzaven en gremis i els terrissers constituïen un grup social característic, dins de la societat local, definit per l'aprofitament comunal dels recursos necessaris (argila, aigua i llenya) i dels forns, arribant a estar actius fins a 35. Una organització d'arrel menestral que tenia a Sant Jaume com a patró.

Encara que els terrissers van ser durant segles protagonistes destacats de la vida de Traiguera, les transformacions econòmiques, socials i culturals de la segona mitat del segle XX, van provocar la quasi desaparició d'este ofici, i la decadència d'una cultura i d'un mode de vida. Així i tot, la terrissa forma part de la memòria col·lectiva i de la identitat de Traiguera, gràcies al treball i dedicació dels últims terrissers, Hilario i els germans Mellat, història viva d'esta tradició.

Traiguera alberga també nombrosos monuments religiosos però sobretot destaca el Reial Santuari de la Mare de Déu de la Font de la Salut. Este emblemàtic monument, originari del segle XIV, és vestigi del pas per Traiguera de les ordes de Montesa i dels Hospitalaris. Declarat Bé d'Interés Cultural (BIC) en 2007 amb la categoria de Monument Històric Artístic, és l'únic del seu entorn que va gaudir de salvaguarda reial concedida per Carles V l'any 1542, renovada per Felip II i confirmada per Butlla Papal en 1555. La seua història comença amb l'edificació d'una xicoteta capella en 1384. Segons conta la tradició, en el segle XIV una imatge mariana es va aparéixer a dos pastors dins del brollador d'aigües curatives que allí es troba. Des de llavors són nombroses les romeries que culminen en el santuari a través d'un camí jalonat per set creus de terme que simbolitzen els Set Dolors de la Verge.

El Santuari està format pel temple, en el centre del conjunt, amb un pòrtic renaixentista de 1588; l'hostatgeria al voltant d'un pati i en dos altures; el pou i la font del Miracle; la cuina medieval; la Casa dels Capellans; i l'inacabat Palau del Duc Alfons d'Aragó, entre la decoració del qual destaquen les pintures al fresc atribuïdes tradicionalment a Vicente i Eugenio Guilló encara que sembla que no ho són. L'espadanya que remata l'antic temple gòtic de l'any 1439 és l'element més emblemàtic de l'ermitori medieval.

Una altra de les joies que es poden trobar caminant pels magnífics paisatges que envolten la població són les oliveres mil·lenàries distribuïdes al llarg de tot el terme.

A Traiguera i la seua comarca es troba la major concentració d'oliveres mil·lenàries, varietat farga, del Territori del Sénia, que produeixen un oli d'excel·lent qualitat.

L'any 2029, la Xarxa Euromediterrània de Ciutats de l'Olivera, va triar l'Olivera de Sinfo, a Traiguera, com la millor olivera monumental del Mediterrani valorant el seu port espectacular i la seua longevitat ja que es considera un dels exemplars més vells de la península Ibèrica.

vistabella al cor: memòries d'una infantesa entre muntanyes i somnis

vistabella

Teresa Salvador i Peris

Dijous, 18 de desembre de 2025

Jo vaig nèixer a Vistabella del Maestrat, un poble de la província de Castelló situat a 1.246 metres sobre el nivell del mar, dins de la comarca de l'Alt Maestrat.

Des de menuda vaig aprendre a estimar el nostre paisatge, dur i bell alhora, dominat pel massís de Penyagolosa, que s'alça fins als 1.813 metres. Quan el sol es pon darrere del cim, el poble s'il·lumina amb una llum suau i daurada que em fa recordar sempre d'on vinc.

Crec que créixer entre muntanyes marca el caràcter. A Vistabella, les estacions se senten amb força: l'hivern amb la neu cobrint les teulades, la primavera olorosa i verda, l'estiu ple de caminades i converses a la fresca, i la tardor amb els camps tenyits de roig i groc. Cada paisatge m'ha ensenyat a mirar el món amb calma, com si tot tinguera el seu ritme i el seu temps.

La història del meu poble ve de lluny. Primer el van habitar ibers, romans i musulmans. Després, en el segle XIII, el rei Jaume I el va conquerir i en 1251 va rebre la seua primera carta de població. Vistabella va pertànyer a l'Orde del Temple i més tard a l'Orde de Montesa, i amb altres set pobles del Maestrat formà la Setena de Culla, una comunitat d'herbatge, que va comprar els drets de pastura a l'Orde de Montesa, que cuidava camins, assagadors i pous de manera conjunta per ser usats per les raberes d'ovelles.

Durant els segles XV, XVI i XVII, la venda de la llana dels ramats de la comunitat d'herbatge és el més destacat d'una economia feudal basada en l'agricultura de subsistència. També va originar l'impuls de telers en la zona.

En canvi, en èpoques de guerra, el poble també va patir. En la Guerra de Successió, al segle XVIII, Vistabella va donar suport a Felip V, i els partidaris de Carles d'Àustria la van assetjar i segrestaren algunes persones. Més tard, durant la Guerra del Francès, el frare guerriller Asencio Nebot, de Nules, va instal·lar al poble el seu quarter per lluitar contra les tropes de Napoleó. En 1812, hi hagué una batalla sagnant contra el general Suchet. Després, durant les Guerres Carlines, el poble es convertí en bastió dels carlins i fins i tot s'hi imprimiren periòdics com *El Volante de la Guerra* i *La Vanguardia*, al taller litogràfic de Juan Vilás, on es va fer el primer segell valencià.

Quan els majors del poble m'ho contaven, jo mirava els carrers antics i pensava que aquelles històries estaven escrites en les pedres. I potser sí: perquè el nostre nucli antic medieval, amb les seues muralles i portals -com el de Sant Roc i el del Forn-, encara guarda l'ànima d'aquells temps. L'any 2013 es restauraren alguns trams i, quan passege per ells, m'imagino les dones rentant a la font o els hòmens portant sacs de llana als tallers.

L'Església Parroquial de l'Assumpció, del segle XVII, és una joia renaixentista. De menuda, em captivaven les seues voltes de creueria i la façana-retaule amb columnes dòriques, jòniques i corínties. També m'agrada visitar l'ermita de Loreto, la del Calvari o la de Sant Antoni, prop del cementeri, i sobretot el Santuari de Sant Joan de Penyagolosa, a nou quilòmetres del poble, als peus del massís.

És el nostre lloc sagrat, punt d'oració, silenci i trobada. Cada any, quan arriben els Pelegrins de Les Useres, el darrer divendres d'abril, m'emociona veure'ls caminar descalços, com si el temps no haguera passat.

El nostre terme és immens -més de 150 km²- i ple de vida. Més del 80% està cobert de bosc, i en ell hi ha espècies endèmiques i arbres monumentals. El Pla de Vistabella, amb els seus 35 km², és un altiplà fèrtil on es cultiven patates, cereals i trufes. Al barranc de la Pregunta, dins del Parc Natural de Penyagolosa, creixen plantes i arbres protegits. I quan el riu Monleón baixa ple, el Pont Romà -que també anomenem "de les Meravelles"- reflecteix la història i la natura com un mirall antic.

Recorde les fonts del poble, com la font de Dalt, la de l'Alforí o la de la Pregunta. De menuda, hi anava amb la meua mare a buscar aigua fresca i sempre m'explicava que l'Alforí ja era coneguda al segle XVI per les seues propietats medicinals. Eren dies tranquils, amb olor d'herba humida i el so constant de l'aigua.

Però el temps va passar i, com moltes xiques del meu temps, vaig haver de baixar a Castelló per estudiar. Al principi, tot em resultava estrany: els

carrers eren plans, l'aire pesava més, i ja no sentia el cant dels ocells del matí. Estudiava interna i sovint enyorava el meu poble: els amics, el so de les campanes, el vent fred del nord i les festes d'estiu. Però sabia que estudiar era el camí per a ser lliure, com deia mon pare.

Les festes de Vistabella són part essencial de la meua vida. Sant Antoni Abat, el 17 de gener, obria l'any amb fogueres i benediccions d'animals; després arribaven la Pasqua Florida, la Pasqua Granada, Sant Joan al juny i, sobretot, les festes grans d'agost, que culminen el dia 29, amb la mort de Sant Joan Baptista. També la romeria a Sant Bartomeu és una tradició estimada, i durant aquells dies el poble es vesteix de música, balls i rialles.

Si hi ha una cosa que identifica a Vistabella, és la seua gastronomia. Encara recorde les olles de fesols o cigrons que feia ma mare, la paella amb pilotes, la tortilla d'arròs -una truita que es cou dins del caldo-, i el "principi", aquell plat antic fet amb sang, ou, ametla i cascaranya. Durant l'hivern, la matança del porc reunia famílies senceres: el llomello, la costella i els embotits es fregien i es guardaven en oli dins del perol. I no faltaven els dolços: la cascaranya amb anís i sucre, els pastissos de carabassa o moniato, els rotllets d'anís i les figues albardades, aquells bunyols amb figues seques que encara em fan salivar quan els recorde.

Ara, quan torne a Vistabella, m'agrada recórrer els carrers empedrats, entrar a l'església, veure el pic de Penyagolosa al fons i sentir l'olor de pi i farigola. El poble ha canviat, sí, però encara conserva l'essència. La gent viu del camp, del bestiar, de la construcció o del turisme rural, i cada any, per la Fira de Tots Sants, el poble reviu les seues tradicions, oficis antics i gastronomia.

Encara que la vida m'ha dut lluny, Vistabella sempre serà ma casa. Perquè no importa on visques, ni quants anys passen: quan tornes i respires l'aire fresc de Penyagolosa, entens que hi ha llocs que no només es viuen -es porten dins.

segorbe, el millor. de l'orbe!

Segorbe.

Toni Torrents

Dijous, 18 de desembre de 2025

Des de la poca distància que separa Castelló de la capital de l'Alt Palància, (una de les huit comarques en què es dividix la província), aproximadament 70 km i menys d'una hora, no hi ha excusa per a no realitzar una visita a la ciutat, que us assegure, no defraudarà, i segurament, tornareu a ella.

Segorbe és rica en història, cultura, gastronomia, festes i d'un recorregut, tant urbà com paisatgístic, impressionants.

Situada entre dos turons: sant Blas i Sopena, la seua horta està regada pel va riure Palància que des de la Serra del Bou, finalitza el seu curs en la valen- ciana ciutat de Sagunt.

Destaquen el sector comercial i de servicis, sense oblidar la gran tradició agrícola i indústria en expansió, com la fabricació de bastons de tradició se- cular i de fama nacional i internacional, sent els "garrots" fets, entre altres materials, de fusta de latonero, ací anomenat lledoner, la seua matèria prima principal.

Històricament en el turó de Sopena destaca el castell de l'Estrela, que ho va ser dels Reis d'Aragó Martín "El Humano" i la seua esposa María de Luna, així com dels ducs de Segorbe.

La ciutat és seu episcopal des del concili de Toledo, la qual cosa ha donat un matis especial a la història segorbina. La seua catedral-basílica començada a construir en el segle XIII, d'estil gòtic valencià neoclàssic i d'una sola nau, té una torre campanar molt especial, perquè és trapezoidal i irregular.

Per butlla de Joan XXIII, en 1960 sent bisbe Josep Pont i Gol, es reestructuren les diòcesis de Tortosa i Segorbe, passant-se a denominar diòcesis de Segorbe-Cas- telló, per la qual cosa els bisbes tenen la càtedra a Segorbe i la cocatedral de Santa María a Castelló.

Passejar per la ciutat és una delícia, però aconselle que us acosteu a l'ofi- cina de turisme i compreu la "clau de la ciutat", que per un preu reduït, i amb guies oficials, podreu visitar els huit museus del municipi. Cal descobrir-los i passejar pel barri antic format per carrers medievals amb reminiscències roma- nes, àrabs, jueves i cristianes.

Ah!, i durant el recorregut coneixereu el caràcter dels segorbins i segorbines que us acolliran amb els braços oberts i amb el peculiar deixen en la parla que no us defraudarà, el "xurro"; per què? perquè com l'Alt Palància limita amb la

província de Terol, és una de les diverses comarques valencianes que tenen com a llengua vehicular el castellà en ser repoblada en temps de Jaume I per gent aragonesa.

Els típics carrers s'obrin a agradables passejos com la Glorieta, Sopena (amb excel·lents vistes a la vall del Palància) i les Serres d'Espadà i Calderona.

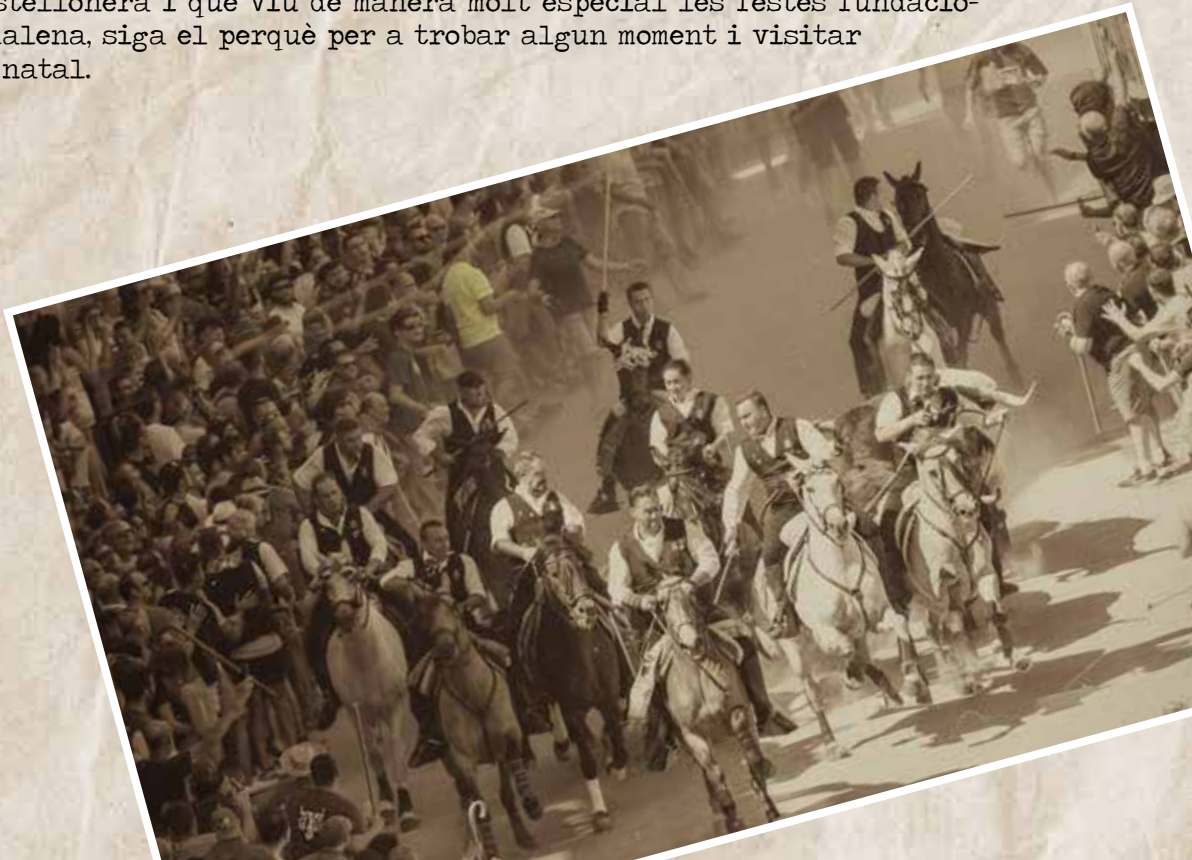
En el llit del va riure trobareu la font de les 50 canelles o de les províncies, i una miqueta més enllà l'ermita i brollador de l'Esperança, enorme piscina natural amb forma de pernil, envoltada d'un bellíssim palmerar i de la qual ragen 500 l/seg d'aigua pura amb la qual es proveïx la ciutat. Altres punts que podreu visitar en una nova ocasió són l'olivera mil·lenària coneguda com "la Morruda" o les llacunes del Portell o la ruta de les masies.

Tot això, després d'haver passat un agradable matí, requerix un bon menjar amb degustació de productes locals com a pernils i embotits casolans, l'olla segorbina, el "empedrao", l'arròs al forn o l'olla, utilitzant el magnífic oli de l'oliva local que enriqueix les hortalisses que es cultiven en la fèrtil horta al costat de sucoses fruites com les cireres, caqui, pomes, peres, níspros,... Per a finalitzar el menjar: uns pastissos de molles, de poma testaments o "pastelicos" de moniato tant per a provar-les "in situ" com per a portar a casa i degustar-les amb la família. Això sí, no deixeu de passar per les pastisseries situades en el mateix centre.

L'apartat de festes patronals l'he deixat per al final, perquè serà motiu per a una nova visita.

Comencen l'últim dissabte d'agost prolongant-se per quinze dies. La primera setmana està dedicada a l'advocació de les patrones Cova Santa, Loreto i Esperanza sent la setmana taurina el colofó als actes. Cada dia a les 14 hores en punt, es realitza la popular "entrada de bous i cavalls" declarada d'interés turístic internacional, sent un espectacle únic a Espanya. Són els segorbins i visitants els qui al llarg del recorregut formen una barrera humana que s'obri com una cremallera al pas de astats i cavalls.

Espere que este humil relat d'un segorbino establert a Castelló, que va formar una família castellonera i que viu de manera molt especial les festes fundacionals de la Magdalena, siga el perquè per a trobar algun moment i visitar la meua ciutat natal.

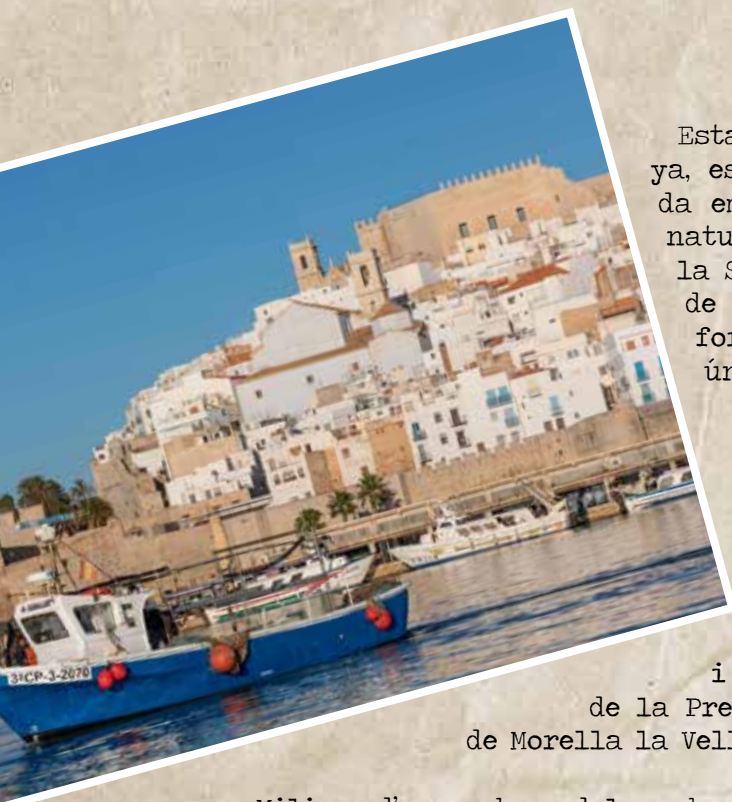

L'últim refugi del papa lluna

Maria Barrachina

Dijous, 18 de desembre de 2025

peníscola

Esta localitat, un dels pobles més bonics d'Espanya, es un important fragment d'història que queda emmarcat per la gran bellesa dels paisatges naturals del seu entorn, com el Parc Natural de la Serra d'Irta les vessants de la qual, cobertes de vegetació mediterrània, descendeixen al mar formant cales i penya-segats de gran atractiu, únics en la nostra franja litoral.

Morella apareix al viatger poderosa, omplint el paisatge amb la seua inconfusible silueta des de la seua posició estratègica en l'entorn, coronada pel castell i rodejada de muralles centenàries. Declarada Conjunt Històric Artístic, la localitat ha sigut protagonista de molts episodis de la història i assentament de diferents civilitzacions des de la Prehistòria, com mostren les pintures rupestres de Morella la Vella i uns quants jaciments.

Milions d'anys abans del ser humà van habitar esta terra diverses espècies de dinosaures, amb d'Iguanodont com a protagonista, tresors paleontològics que es mostren en el museu Temps de Dinosaures junt amb el seu més recent i important descobriment, el sauròpode Morelladon beltrani.

Ara, la ciutat, s'ha convertit en centre de visites històriques i culturals, a més d'escenari de pel·lícules i sèries tan famoses com "Juego de Tronos". Recórrer-la retrotrau sens dubte a l'Edat Mitjana i a la figura del Papa que es va mantindre en els seus tretze fins al final de la seua vida, una figura històrica de les més grans i incompreses de la Baixa Edat Mitjana espanyola.

LA RUTA DEL PAPA LlUNA

Pedro Martínez de Luna va ser volgut i odiat a parts iguals. Independent i indomable, la seua extraordinària longevitat, li permetrà ser testimoni i protagonista de l'esdevindre europeu en una època molt convulsa, primer com a hereu d'una noble dinastia i després com a teòleg, cardenal i Pontífex. I, finalment, Antipapa i heretge (Un heretge espanyol en el tron de Sant Pere: el papa Lluna. Fernando José Sánchez Larroda).

Va nèixer en 1328 en Illueca (Saragossa). Descendent de l'aristocràtica Casa de Luna, d'origen navarrès-aragonés, era el segon fill dels senyors feudals d'Illue-

ca, Gotor i Mariana, i com a tal, segons la tradició, la seua vida estaria destinada a l'Església.

En aquells temps, la jerarquia eclesiàstica estava més aferrada al poder polític que a la labor espiritual i els interessos polítics de diferents països, lluitant per controlar el poder eclesiàstic i els seus privilegis, van provocar l'anomenat Cisma d'Occident, una de la pitjors crisi de l'Església durant 50 anys, al llarg dels quals van arribar a estar fins a tres papes al capdavant de la cristiandat.

La seua història, i per tant la de Pedro Martínez de Luna, ens portarà per tres importants localitats de la província amb un protagonisme transcendental: Sant Mateu, Morella i Peníscola.

En 1309 el papa Clemente V trasllada la Santa Seu des de Roma a Avinyó (França) de forma provisional per a protegir-se de la violència que generaven les contínues lluites polítiques. Allunyada de les trames durant més de 60 anys, l'Església va patir un afrancesament mal acceptat pels italians que volien recuperar la seu romana.

En 1377 el papa Gregorio XI torna a Roma la seu papal, però amb la seua mort renaixen les trames polítiques i dos personatges s'erigeixen com a possibles successors: Bartolomeo Prignano i Roberto de Ginebra. Prignano, recolzat per gran part dels cardenals, és nomenat papa amb el nom d'Urbano VI, però una altra part de cardenals dissenteixen i, al·legant irregularitats, nomenen Roberto de Ginebra com a papa Clemente VII qui instal·la de nou la seu a Avinyó acompanyat pel cardenal Pedro Martínez de Luna com a Legat.

L'Església es troba així amb dos papes i dos seus papals simultànies, la qual cosa dóna lloc al Cisma d'Occident. A la mort d'ambdós, els succeïxen Gregorio XII a Roma i Benedicto XIII (Pedro Martínez de Luna, el papa Luna) a Avinyó.

Durant el Concili de Pisa que pretenia acabar amb el Cisma, els cardenals van decidir deposar a ambdós i nomenar un nou papa, Alejandro V, però al no acatar els anteriors la resolució, l'Església va quedar en mans de tres papes al mateix temps.

L'assetjament a què es va veure sotmesa la seu d'Avinyó va obligar Benedicto XIII a fugir cap a terres de la Corona d'Aragó on comptava amb el suport del monarca i la cort, triant per a instal·lar la seua seu pontifícia el castell templer de Peníscola, estratègicament situat.

Arriba primer a Sant Mateu, capital del Maestrat i seu de l'orde de Montesa, en 1411 i s'instal·la al palau del Mestre de Montesa, fra Romeu de Corbera, fins que conclouen les obres de condicionament del castell, sent senyor temporal de la població. Establit ja en la seua seu, el papa Luna va tornar varies vegades a esta ciutat per a expedir nombroses butles. L'any 1414, quan ja Peníscola era l'epicentre

de la cristiandat, es van celebrar a Sant Mateu dos sessions del concili rabínic cristià conegut com "La disputa de Tortosa" que van finalitzar amb el baptisme de més de 3.000 jueus pel propi papa Luna en l'Església Arxiprestal. En 1999 les obres de restauració de la part romànica d'esta església van deixar al descobert precisament la pila baptismal del segle XIII que va utilitzar el papa en esta conversió massiva.

En 1414, l'emperador alemany Segismundo va convocar nou Concili en Constanza (Alemanya) per a intentar resoldre el Cisma. Estant ja convocat, Benedicto XIII es va reunir en Morella amb el rei Fernando I d'Aragó i amb fra Vicent Ferrer en les anomenades Converses de Morella, un de les trobades més importants de la història d'esta localitat. Durant quasi dos mesos, en el convent de Sant Francesc, es va intentar que el papa Luna renunciara al càrrec, però va tornar a Peníscola sense abdicar, al considerar-se l'únic papa legítim.

El Concili de Constanza el va deposar, declarant-lo heretge i cismàtic. Els seus cardenals van nomenar com successor a Clemente VIII que en 1429, en l'Església Arxiprestal de Sant Mateu, va renunciar al papat davant del Nunci del papa Martí V, finalitzant així el Cisma d'Occident amb ja només un únic pontífex al capdavant de l'església catòlica.

Peníscola va ser l'últim refugi del papa Luna. En el seu imponent castell, Pedro Martínez de Luna, Benedicto XIII, el papa Luna, va morir en 1423 als 95 anys, després d'haver sobreviscut a un intent d'enverinament i sense haver renunciat mai al que ell considerava el seu legítim papat.

Peníscola, sobre un tómbol, avançant cap al mar com la proa d'una poderosa nau governada pel seu castell, està impregnada de l'esperit del papa Luna, de les seues llegendes i els seus misteris que recorren els estrets i empinats carrers, protegits per les muralles.

història i llegenda d'orpesa

orpesa del mar

Bruno Forner i Casanova

Dijous, 18 de desembre de 2025

Pinzellada Històrica d'Orpesa

En la riba del Mediterrani, on el sol s'alça daurant les aigües i les muntanyes vigilen l'horitzó, va nèixer Orpesa, una terra forjada entre el foc de les batalles i la calma de la mar eterna.

Dels antics alçaments del temps

Molt abans que els castells s'alçaren, els ibers ja van habitar estes terres. Després van arribar els romans, navegants i comerciants, que van deixar la seua petjada en forma de ceràmica, murs i camins. Per les seues costes van passar mercaders, guerrers i somnis d'imperis.

La fortalesa dels moros

Durant segles, sota el domini musulmà, Oropesa del Mar va ser una fortalesa vigilant anomenada Orpesa, defenent la costa contra incursions. Les torres i muralles s'alçaven sobre la mar, guardianes d'un temps d'espasa i arena.

La conquesta cristiana

En el segle XIII, les tropes del rei Jaume I d'Aragó, el Conqueridor, van prendre estes terres. Des de llavors, el castell es va convertir en bastió cristià, símbol de la nova era. Però la pau va ser breu: els pirates barbarescos aguaitaven des de l'horitzó, i el poble va resistir, segle rere segle, les seues incursions. La Torre del Rei, alçada enfront de la mar, va ser testimoni de crits, foc i heroisme.

L'Atac Barbaresc i el Miracle de La nostra Senyora de la Paciència

Corria l'any 1619, el sol a penes despuntava sobre el Mediterrani, els veïns d'Oropesa s'estaven preparant per a celebrar la festivitat de La Nostra Senyora del Sant Rosario, quan l'horitzó es va tenyir d'ombres: galeres barbaresques avançaven cap a la costa orpesina. Eren pirates del nord d'Àfrica, temuts en tot el Llevant per les seues incursions brutals.

La xicoteta vila, envoltada de muralles i amb el seu castell vigilant la mar, a penes va tindre temps de preparar-se. Els guaites de la Torre del Rei van encendre senyals de fum, però l'enemic ja era a prop.

Els barbarescos van assaltar el poble, incendiant cases, saquejant l'Església i prenent presoners.

Molts habitants van ser capturats i portats com a esclaus, mentres uns altres van fugir cap a les muntanyes. L'església parroquial va ser profanada, les seues imatges trencades, els seus murs ennegrits pel foc.

Entre els enderrocs, els supervivents van trobar la imatge trencada d'una talla de fusta de la Mare de Déu, sota l'advocació del Rosari. La imatge va ser traslladada a València de la mà del Comte de Cervelló i depositada en el convent de San José on les mares Carmelites amb devoció i Paciència van restaurar la imatge atorgant-li des de llavors el títol de La Nostra Senyora de la Paciència, van haver de passar 345 anys perquè tornara de nou a este poble que mai l'oblida.

Des de llavors, la Verge es va convertir en Patrona d'Orpesa, protectora del poble davant les desgràcies de la mar i els hòmens. Cada any, a l'octubre, els habitants celebren les Festes de la Verge de la Paciència, recordant aquell episodi de foc i fe, on la tragèdia es va transformar en símbol d'unió i esperança.

Diuen els més vells que, en les nits tranquil·les, quan el vent bufa des de la mar, pot sentir-se entre les ones una veu que murmura:

"Paciència, fills meus... el dolor passa, però la fe roman."

I així, entre història i llegenda, Orpesa honra a la seua Verge de la Paciència, guardiana eterna d'un poble que va saber renàixer de les cendres.

El lent respir de la terra

Van passar els segles.

Els llauradors van cultivar oliveres, ametlers i esperança.

El so de les ones es va mesclar amb la xiulada del tren en el segle XIX, quan el ferro del ferrocarril va unir Orpesa amb la resta del món.

Del silenci a l'esplendor

I llavors va arribar el segle XX. Les antigues muralles van veure nàixer un nou exèrcit: el del turisme. Guerrers del descans, viatgers del sol, van transformar les platges en refugi d'estiu.

Orpesa va ressorgir com una joia lluminosa, on la història dorm entre el ressò de les ones i el bullici dels carrers moderns.

Hui, el seu castell, encara que en ruïnes, continua mirant el Mediterrani com un ancià savi. I qui passeja pels seus carrers escolta, si para atenció, el murmuri dels segles dient:

"Ací, on la mar besa la pedra, va nàixer Orpesa: filla del temps i del valor."

borriol, sota la mirada del castell

Izan Alcañiz

Dimarts, 30 de desembre de 2025

Borriol és una població formada per gent humil i treballadora que es troba en la part este de Castelló. Té una forma més o menys rectangular i allargada, i una superfície d'unes 62,7 km quadrats. Es troba sota la mirada del seu castell, d'origen musulmà. Este poble està situat en un enclavament estratègic, prop de la capital, de la mar i també de la muntanya i, durant els últims anys i a causa de la seua excel·lent situació geogràfica, no ha cessat de créixer en número d'habitants.

En el seu terme, compta amb bells paratges i diverses fonts com la Botalaria, Sant Martí, la Teula, Cominells, Mas de Jaume, etc. I enclavaments tan bonics com la Serra, Cingle de la Botalaria, Roca de la Dama, La Mola, Raca... Tota una invitació a gaudir de la naturalesa, dels seus inigualables paisatges i de les meravelloses vistes per molts llocs del seu entorn.

En l'àmbit gastronòmic destaquen productes típics como les olives trenca-des, la figa albardà o la coca fullà.

En l'àmbit cultural i religiós posseïx diverses celebracions ressenyables al llarg de tot l'any. Una de les principals i la primera de l'any és Sant Antoni, al gener, festivitat en la qual es mesclen el foc i els animals com a protagonistes, amb una gran foguera d'uns 20.000 o 30.000 kg de llenya, potser la més gran de la província. Una celebració de marcada tradició que el municipi viu amb especial devoció, i que en 2010 va ser declarada Festa d'Interés Turístic de la Comunitat Valenciana.

És molta la gent de diferents racons castellonencs que assistix a gaudir d'esta festivitat, molt popular i cada vegada més multitudinària, amb molts altres atractius entre els quals destaquen les delícies gastronòmiques de la localitat ja esmentades i actes com la matxà (eixida del carro), la pujà del Raval, la benedicció dels animals i la processó de les cavalleries.

Tant o més ressenyable resulta viure la Passió representada per NOVA JERUSALEM, cada Dijous Sant, que acaba de complir 50 anys. Un conjunt d'actes en els quals actuen més de 250 persones i que convertixen Borriol a la Jerusalem de fa més de 2.000 anys gràcies als escenaris naturals com l'Hort de les Oliveres, l'emocionant Via crucis pels carrers, la Crucifixió al Calvari o les diferents escenes en els diferents racons del poble. Ambientada en bells paratges naturals, és considerada com la mare de totes les representacions

passionals a la província, per ser la primera de totes i per tant pionera, allà per l'any 1975, a la qual acudixen entre vint mil i trenta mil persones cada any per a veure-la.

Sant Vicent i la seua romeria a l'ermita del sant, situada a un quilòmetre més o menys de la població, és sense cap dubte, la que major gent de la població concentra al seu voltant, completament vestida amb les seues millors gal·les per a esta cita, i on també hi ha un cap de setmana ple de diversos actes. Després venen les festes d'agost en honor a Sant Bartolomé i Sant Roq. I finalment, ja al desembre, la foguera de Santa Llúcia, amb una gran fogata en la plaça del Pou.

El municipi compta també amb un camp de golf i hui dia està construint allí la seua ciutat esportiva el CD Castelló. A més, al llarg de l'any se celebren diversos esdeveniments esportius.

És per tot això, per les seues gents, la tranquil·litat del lloc, el plaer de caminar pels seus carrers i pel barri antic, i la seua excel·lent situació, per la qual cosa Borriol és un lloc realment bonic i interessant on residir.

Per a acabar, i com a curiositat, esmentar algunes frases populars molt conegudes com "Al borriolenc nigal curt, que aissina i tot igual pature" o "En Borriol, caguen al vol i en Castelló, la empomen en un perol".

fanzara cultura al aire lliure.

fanzara

Leire Martínez i Bárcena

Dimarts, 30 de desembre de 2025

Fanzara es un poble situat a la comarca casellonena de l'Alt Millars. L'encant del poble radica en el seu origen àrab (encara conserva la seua estructura), a les seues ruïnes històriques (Castell i poblat iber), i a la seua ubicació en un xicotet vall rodejat de muntanyes als peus del riu Millars. Però, aquest municipi s'ha fet famós per el seu art urbà, amb el MIAU (Museu Inacabat d'Art Urbà).

Fanzara l'any 2014 ere un poble de 300 habitants, que patia com molts municipis rurals la perdúa d'habitants per anar a la ciutat. Aleshores, es va proposar una iniciativa comunitaria, fer el poble mes interessant per als turistes mitjançant l'art, portar l'art contemporani al espai públic, d'una manera col·laborativa i participativa, implicant als veïns, organitzadors, voluntaris i visitants. Des de aquel moment aquesta població a acollit a artistes urbans d'Espanya y del món, que en lloc de llenços utilitzen les façanes de les cases del poble.

Si visites Fanzara pots trovar pintures de grans dimensions en les façanes, murs i racons insospitats, amb estils molt variats (graffitis, il·lustracions, arte abstracte, realisme, surrealisme i art conceptual) plens de color, mistjes socials, humor i reflexió; que manté un diàleg amb el entorn rural i l'arquitectura tradicional del poble.

No hi ha un recorregut fixe, perque el museu creix i evoluciona; cada any, durant varies jornades es celebra un festival d'art urbà, on artistes de tot el món son convidats per a treballar en noves obres d'art i compartir les seues experiencies. Algunes de les obres es conserven, altres es substitueixen o es transfomen.

Al 2025, el festival va celebrar la seua novena edició amb una amplia participació de artistes internacionals, que s'organitzen amb recursos propis i la col·laboració de la comunitat artística i veïnal. Recentment, l'ajuntament volie regular les

pintures de les façanes, cosa que era contrari a la llibertat artística del projecte, pero no es va dur a terme.

La finalitat del MIAU es promou l'art, les activitats culturals, el lliure pensament, el reciclatge artístic i l'art vinculat al medi ambient i entorn rural. Aquesta forma de viure i sentir l'art s'ha convertit en un referent internacional.

Anar a Fanzara es un pla meravellós ja que vius una experiència única on pots gaudir de un passeig on es barretjen el paisatge rural, la tranquil·litat d'un poble, la natura i l'art.

san vicente. de piedra hita: la calma antiga d'un racó amagat de castelló

San vicente.
de piedra hita

Eugenia Sanahuja i Guinea
Dimarts, 30 de desembre de 2025

A la part alta de la província de Castelló, on el silenci es confon amb el rumor del vent i el temps sembla detenir-se, apareix San Vicente de Piedra hita: una pedania menudeta i amagada, però plena d'històries. No és un lloc de grans monuments ni de multituds i, potser, precisament per això sorprèn a qui decideix descobrir-lo. Qui arriba fins ací no sols visita un lloc, sinó que travessa un llindar cap a la Castelló més íntima i desconeguda.

Pertany al municipi de Cortes d'Arenós situat en l'Alt Millars, una comarca plena d'encant en la província que ofereix una experiència cultural única. El terme municipal de Cortes té una superfície d'uns 8.041 km² i llinda al Nord amb Linares de Mora i Noguerauelas (Terol), a l'est amb Villahermosa del Río i Sucaína, al sud amb La Pobla d'Arenós, Montanejos i Aranyel i a l'oest amb Fuentes de Rubielos (Terol).

A més a més, aquesta zona de la província té una forma de parlar pròpia anomenada la llengua xurra. Té el seu origen en la reconquesta quan les comarques xurres de més al nord van ser repoblades per aragonesos i navarresos. Aquesta gent parlava navarrés-aragonés medieval, una llengua de romanç que es parlava a l'Aragó en aquella època i, en ser un territori fronterer, es creu que van començar a rebre influències valencianes i catalanes. Al llarg dels segles, aquesta llengua ha anat castellanitzant-se fins a quedar-se reduïda a un dialecte que encara avui en dia es pot escoltar als més majors.

La història d'aquesta localitat és la història d'un lloc que va nèixer de manera humil, a

partir de petits masos dispersats entre les muntanyes i els barrancs. El primer document en què San Vicente apareix ja citat data de la fi del segle XV, l'any 1455, quan consta una ordenació de les aigües per al reg de l'horta de les masies de Piedrahita. Amb el pas del temps aquell conjunt va donar forma d'un petit nucli al que van anomenar San Vicente, perquè la tradició local conta que Sant Vicent Ferrer va passar per eixes terres durant les seues missions.

Durant els segles XVIII i XIX, l'assentament es va consolidar: es van condicionar camins, es va construir l'església que es va convertir en el cor de la vida social i espiritual del poble, i al seu voltant es va teixir la vida quotidiana, des de les celebracions patronals fins a les reunions veïnals. Com a tantes poblacions rurals de l'interior, en el segle XX va portar grans canvis. La mercantilització del camp, la falta d'oportunitats laborals i l'atractiu de les ciutats van provocar una forta emigració.

Gastronomia local: sabors que naixen de la terra.

En San Vicente de Piedrahita, la gastronomia no sols alimenta: conta històries. Ací, el menjar naix de la terra i de l'hivern, del cansament de les llavors del camp i les reunions familiars al voltant del foc. L'olla de vaca o l'olla de Morca Gorda bull a poc a poc, com si es tingués tot el temps del món, verdures de temporada, ossos salats, la carn de la vaca, botifarra grossa, cigrons i el brou espès aconseguen crear eixe sabor que sols s'aconsegueix amb paciència i hores de "xup-xup". A més a més, en algunes de les cases encara es conserva el costum d'elaborar embotits artesanals, cada peça és un testimoni dels hiverns en què no es malgastava res.

Els forns també guarden un tresor: el *bollo de aceite y sal*, de sardina o de cansalada viada, tan senzilles com irresistibles. La massa fina, eixa miqueta de salat i l'olor a l'oli d'oliva, són bocanades que fan gust d'infància i a berenars improvisats. I, per al final, els dolços casolans. Rolletes de anís que cruixen entre els dits, las *tortas de almendra* que es desfan al primer mos i els bunyols acabats de fregir, encara calents.

Festes i tradicions: el cor viu del poble.

Malgrat ser una pedania, San Vicente conserva un calendari festiu que reuneix als veïns, a les famílies que tornen a l'estiu i visitants curiosos. Una de les festes grans són les festes de San Vicent Ferrer, celebrades el segon cap de setmana de Pasqua. Eixos dies l'església s'engalana i

es fa una processó que recorre tots els carrers. Una altra de les festes majors són les festes de l'agost en honor a Sant Roc i l'Assumpció de la Verge Maria. La música, els menjars populars, les penyes... carrers que s'omplin de vida en contraposició de la resta de l'any, quan els nostres carrers viuen en la més absoluta tranquil·litat. Són dies de retrobaments i celebracions que mantenen viu el sentiment de comunitat que sempre ha caracteritzat a la pedania.

En aquestes festivitats els balls tradicionals formen una part essencial de les celebracions. No falten els balls populars al so de la rondalla amb guitarres, llaüts, bandúrries i castanyetes marcant el ritme alegre. Entre els balls més apreciats es mantenen les jotes i les seguidilles amb certa influència aragonesa, per la seua proximitat a la província de Terol i sent herència compartida amb moltes poblacions de l'Alt Millars. Aquests balls van acompanyats amb la vestimenta tradicional de baturra remarcant la influència aragonesa que reben els balls.

San Vicente de Piedrahita és un d'eixos llocs que semblen passar desapercebuts, però deixen una empremta inesperada en cada persona que la visita. La seua història, les seues tradicions i el seu ritme pausat conformen un mosaic únic dins de la província de Castelló. Visitar aquesta pedania no és sols conèixer un racó més de l'Alt Millars sinó que és acostar-se a una forma de vida autèntica, on el temps es mou a un altre ritme i a on la bellesa es troba en la senzillesa.

300 torres i molt més

Gloria Bayo i Martí

Dimarts, 30 de desembre de 2025

Onda, enamora a primera vista. És un poble amb molta tradició històrica i amb un entorn natural molt interessant.

Destaca pel seu nucli històric, pel seu gran **castell de les 300 torres**; els seus carrers i places plenes de vida creen un ambient acollidor. Ofereixen visites turístiques i visites teatralitzades que són una molt bona oportunitat per a conèixer la cultura i la seua història.

El Castell d'Onda sempre ha sigut molt més que una fortalesa: és el lloc que domina el poble des de l'alt, quasi com un vell guardià que mai es va. S'anomena el "castell de les tres-centes torres", perquè així ho va deixar escrit Muntaner, i encara que no siguen tantes, hi ha prou amb saber que la seua silueta forma part de la identitat d'Onda. Qui puja per primera vegada se sorprén amb les vistes sobre la Plana i sobre la Serra d'Espadà, les mateixes que ja vigilaven els musulmans quan van alçar la primera fortificació en el segle X, aprofitant un lloc que sempre ha sigut estratègic. Es conta que baix les seues pedres encara queden petjades iberes i romanes, com si tota la història de la comarca s'haguera anat acumulant allí, capa a capa.

També forma part de la nostra memòria que, amb l'arribada de Jaume I, el castell va passar a mans cristianes i després el van ocupar templers i montesanos. Al llarg dels segles ha viscut guerres, incendis, ocupacions i reconstruccions: des de la guerra amb Castella fins al pas dels francesos o les batalles carlistes. Molts majors del poble encara recorden quan una part del castell la van usar com a col·legi o com a espai religiós, abans que començaren les restauracions que ho han retornat a la vida. Hui ho veiem arreglat, compte, amb el seu museu.

La localitat té una profunda tradició **ceràmica** prou reconeguda. Es pot apreciar en la seua arquitectura i, sobretot, en el seu museu. Per a Onda, la ceràmica és un segell, un orgull i una manera de contar la seua història.

La ceràmica d'Onda constitueix un dels pilars més recognoscibles de la identitat històrica i econòmica de la nostra localitat. Els seus orígens es remunten a l'Edat mitjana, quan els artesans, aprofitant les argiles de qualitat presents en la zona i els coneixements heretats de la tradició islàmica, van començar a produir peces utilitàries i decoratives.

Amb el temps, estos xicotets tallers van anar perfeccionant les seues tècniques, la qual cosa va permetre que la ceràmica d'Onda adquirira prestigi a la regió i es difonguera a través de rutes comercials cap a altres territoris peninsulars.

A partir del segle XIX, l'activitat ceràmica va experimentar una transformació decisiva amb l'aparició de les primeres fàbriques de taulells, que van introduir processos industrials i van multiplicar la producció. Este canvi va impulsar un notable creixement econòmic, va atraure mà d'obra especialitzada i va consolidar a Onda com un dels centres ceràmics més rellevants d'Espanya. Durant el segle XX, la indústria va continuar modernitzant-se mitjançant la incorporació de noves tecnologies, dissenys i materials, la qual cosa va permetre competir en mercats nacionals i internacionals. En l'actualitat, la ceràmica continua sent un sector fonamental per a la ciutat, testimoni d'una llarga tradició que es conserva tant en les empreses locals com en el Museu del Taulell, on es documenta i exhibix l'evolució d'un ofici que ha marcat profundament la història d'Onda.

Les seues **festes** són en octubre, molt conegudes; una explosió d'alegria pels seus festejos taurins, la música als carrers i els concerts. Tots els ondencs vivim les festes amb molta energia i entusiasme.

La Fira d'Onda, es considerada la festivitat major del municipi i es celebra cada mes d'octubre. Durant aquesta setmana es combinen actes religiosos en honor al patró, Sant Roc, amb activitats culturals, musicals i taurines que atrauen a visitants de tota la comarca. La fira és coneguda per la participació de penyes, els tancaments i exhibicions taurines, així com pels concerts i espectacles que omplin d'ambient els carrers del nucli urbà.

A més, Onda és un dels pobles que conformen el **Parc Natural de la Serra d'Espadà**; és un destí ideal per a fer caminades i rutes per la muntanya. Si vos agraden les activitats excitants o amb molta adrenalina, es pot fer caiac o canoa pel pantà, on hi ha un servei per a llogar-los.

No dubteu a visitar-la, segur que vos encantarà. Per la seua tradició, els seus llocs interessants o les seues festes. Vos esperem!

figueroles un poble de l'alcalaten

figueroles

Manuel Lleó i Jaime.

Dimecres, 14 de gener de 2026.

Buscant referències antigues sobre este poble hem localitzat dos, fetes per un botànic i un historiador i arqueòleg.

El primer d'ells Sr. José Antonio Cavanilles, en la seua obra sobre *Observaciones sobre la Història Natural, Geografia, Agricultura, Población i frutos del Reyno de València*, publicada l'any de 1795 ens diu:

En la primavera de 1791 el Rei Carles IV, em comissione per a "recórrer Espanya... i examinar els vegetals que en ella creixen", a costa de la Corona.

En esta obra fa referència al Senyoriu de l'Alcalaten, amb una curta menció al poble de Figueroles.

El relat és el següent:

Baixant de Lucena esta el poble de Figueroles entre belles hortes, lloc de 100 veïns, situat a l'esquerra del riu i a mitja hora d'esta. Al costat de les cases de Figueroles hi ha una pedrera de marbre negre reixat de blanc. D'esta pedra feien el campanar per ser la més comuna i immediata a l'obra.

Eixint de Figueroles camí de les Useres continua el cultiu de vinyes i grans. Ací acaba el seu relat.

El segon és Don Carlos Sarthou Carreres, historiador i arqueòleg.

En l'obra publicada l'any 1913 per este, *Geografia General del Reino de València. Provincia de Castelló*, trobem ja mes extensa la informació sobre Figueroles. Diu així:

Lloc distant 24 quilòmetres de la capital i 6 de Lucena. Diòcesi de Tortosa. Lo terme mesura 12,69 quilòmetres quadrats i linde amb l'Alcora, Costur i les Useres. Creua el seu terme la serra de l'Alcora, el riu de Lucena i l'afluent barranc de la Torre. El clima és fresc, les seues fonts bones, com els seus secans i algunes hortes. Existixen 3 molins fariners i 6 per a oli.

Passa per dins del poble la carretera a Pobla de Valverde per Lucena, per la qual circulen diàriament cotxes-diligències per a la capital i Lucena.

Actualment, 1913, té 737 habitants repartits entre el poble els caserius i edificis disseminats pel terme. La població està emplaçada en el mateix marge del riu de Lucena (sobre el qual, a poca distància del poble i al costat d'un molí, té un bon pont de pedres carreus de moderna construcció). Les cases són ben fabricades i els carrers bastant plans i de bon pis, especialment en l'eixample al costat de la carretera. Els seus millors carrers són Major, l'Alcora, Sant Blas, Rio, Alcalaten, Calvari i Cementeri. No hi ha enllumenat publique fins i tot, però s'esta instal·lant per electricitat. A més de l'aigua del riu i fonts del terme, proveïxen la població més de quaranta cisternes o aljubs. Funcionen dos escoles completes, una per a cada sexe. L'església esta

dedicada a Sant Mateu; és d'una nau xicoteta d'orde toscà, amb bon altar major xorigueresc, en el qual veneren quatre quadres de valor artístic, pertanyents a l'escola de Ribalta.

Als afores i en una alta muntanya, hi ha un Calvari amb ermita i Crucifix. Es conserven pedres de moltíssim valor; i a l'església bons objectes d'art antic. Se celebren festes als patrons del poble del 21 al 23 de setembre tots els anys. En este any 1913 es va instal·lar el bell rellotge del campanar.

Esta població existia durant la dominació àrab. Després de la Reconquesta va ser donada pel Rei als Urrea, comtes d'Aranda.

Té un fill il·lustre, Fra Juan Villalonga, que va ser franciscà, predicador de S. M. va morir a València en 1743.

Després de veure estes antigues cites sobre Figueroles, passem a actualitzar la seua imatge coneixent el seu origen, les seues gents i les seues festes.

El 24 de juny de 1233 la jurisdicció de Figueroles li va ser atorgada a Ximen de Urrea, repoblant-la amb famílies de Catalunya i Aragó. En 1418 desapareix el municipi de l'Alcalaten al qual pertanyia Figueroles i és incorporat com a llogaret a la jurisdicció de Lluçena. Esta dependència de Lluçena duro poc, fins a l'any 1603. Convertinse en parròquia independent. La independència municipal de Figueroles arribaria l'any 1726, atorgada pel Comte d'Aranda. En 1798 passaria a formar part del ducat de Híjar, que va ser l'hereu del comtat d'Aranda, fins a 1818.

El dia 1 d'Agost de 2026 es compliran tres-cents anys que són poble (1726- 2026).

El poble de Figueroles es troba entre els municipis de l'Alcora i Lluçena. El clima és Mediterrani amb estius càlids i hiverns suaus, predominen les oliveres, ametlers, algunes garroferes i xicotetes hortes al costat del va riu.

La població actual es de 525 habitants.

En el seu paisatge podem trobar zones com la Traguanta on se situen la Roca Naram i la Penya-Roja emblemes del municipi. En esta zona s'han trobat restes d'assentaments de l'edat del bronze.

Entre el seu patrimoni estan:

L'Església de Sant Mateu, segle XII, amb estil renaixentista, en el seu interior es poden apreciar retaules de fusta del segle XVII - XVIII i altres pintures. La seua estructura és d'una única nau i àmplia façana.

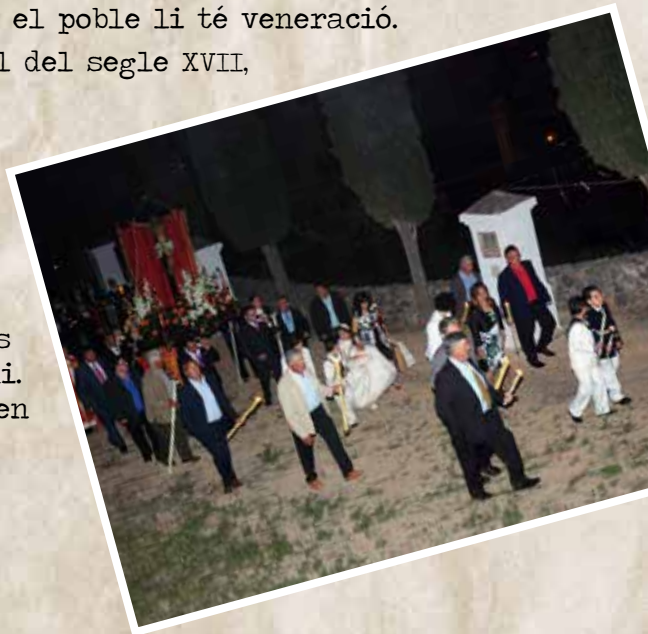
Ermita del Calvari. Es troba en el Tossalet, comprén ermita, calvari i cementeri. En l'ermita esta el Crist Crucificat al qual el poble li té veneració.

La Casa dels Col·legials. Antiga casa senyorial del segle XVII, conté capella oratori amb frescos datats en 1726.

Figueroles celebra festes a:

Sant Antoni Abat, al voltant del 17 de Gener, es beneïxen els animals, s'encenen fogueres i es menja el tradicional rollet tou .

La Candelaria i Sant Blai, el mes de febrer es beneïxen aliments i la famosa coca de Sant Blai. Se celebra missa en honor al sant i es repartixen caramels en ser protector dels mals de gola.

Festa del Reservat, se celebra el diumenge de Rams, commemora la baixada del Santíssim Sagrament des de l'església de Llucena fins a la de Figuerols en 1603.

Dia del Crist del Calvari, se celebra el dilluns següent al diumenge de Pentecosta, dia que els jòvens prenen la comunió al poble. Se celebra amb missa i processó nocturna fins a l'ermita, processant el Crist pels carrers del poble.

Sant Mateu i les Sagrades Relíquies, se celebra el mes de setembre amb activitats culturals, esportives i d'oci; concurs de paelles, menjars populars, revetles i vaquilles.

Deixant a part estes ressenyes merament turístiques passem a relatar alguns fets esdevinguts al poble de Figuerols entre finals del segle XIX i principis del XX.

Amb l'arribada del segle XIX s'inicien els canvis en la societat valència i en general en tota Espanya. Canvis de règims, guerres carlistes i primera república.

Figuerols apareix durant les guerres carlistes en algunes cròniques, perquè era pas obligat per a les tropes en els setges al poble de Llucena.

Durant estos enfrontaments es diu que es va cremar l'arxiu de l'Ajuntament, encara que alguna gent del poble el desmentix.

Durant estes guerres es cree la llegenda que dona el mal nom al poble. Per a protegir els sants de l'Església les gents de Figuerols, els van amagar en els corrals durant els anys del conflicte. Quan els van traure estaven plens de polls i brutisia i per a netejar-los van banyar les imatges amb aigua bollint. Des de llavors als veïns de Figuerols se'ls nomena "**escalda-sants**".

Durant el període de temps abans esmentat es va produir entre les gents dels pobles de l'interior, un abandó de les masies i una emigració bastant notòria cap als pobles grans mes pròxims, estos eren principalment jornalers amb les seues famílies que buscaven un millor treball i prosperitat per als seus. També Figuerols durant els anys quaranta i cinquanta va patir des població dirigint-se la gent a Castelló, l'Alcora o Llucena. Alguns van emigrar també a Barcelona i els més atrevits van arribar a Alemanya i a Sud-amèrica.

DADES HISTORIQVES

L'any 1885 Espanya va patir una de les més devastadores epidèmies, el còlera. Les deficiències higièniques d'aquells temps eren propícies per a la propagació de mals infecciosos que es transformaven en epidèmies.

Figuerols també va patir els efectes del còlera, van morir deu persones i va haver-hi alguns contagis.

Fins i tot no s'havien recuperat del còlera i el mes d'octubre de 1890, van patir una altra epidèmia, esta era la tos ferina, que també va produir molts contagis i morts.

Desgraciadament Figuerols no es deslliurava de les epidèmies, perquè també l'any 1918 es va veure afectada per una pandèmia anomenada grip espanyola, on es van registrar vint morts en persones de diferents edats.

A la falta de coneixements mèdics i medicines, es va crear un altre pro-

cediment de cura, eren les pregàries als sants. Els pobles treien als seus sants de les esglésies pels carrers; Figueroles es portava el Crist del Calvari al poble en processó en els moments finals de les epidèmies.

LA PORTADA D'AIGÜES AL POBLE.

Un dels mes importants progressos aconseguits pel poble de Figueroles va ser portar l'aigua al poble en els primers anys del segle vint. Fins llavors se servien de l'aigua del riu per a tot, llavar, cuinar, netejar, donar beure als animals, etc. L'any 1920 van començar les primeres proposicions per a veure que font del terme era la millor per a proveir les cases. Finalment es va decidir, per la qualitat de l'aigua, la font de la Miloca, que estava en el terme de Lluçena. En 1931 comencen les obres que acabarien en 1932. Les obres van ser finançades per l'Estat i l'Ajuntament a parts iguals. El dia 10 de gener de 1932 es va inaugurar la font de la plaça. Eixe dia es va celebrar una gran festa a Figueroles, va haver-hi missa, benedicció de la font, banda de música i es van adornar la plaça amb flors i arcs.

Un altre dels progressos importants van ser l'abeurador per als animals, abans tenien que portar-los al riu, i els llavaors municipals, aprofitant els sobrants d'aigua de la font de la plaça.

INDÚSTRIES.

Les primeres indústries importants que es coneixen de Figueroles estan relacionades amb l'extracció de materials de la terra. La primera indústria que coneixem es referix a la pedrera de marbre, de la qual fa menció Cavanilles. Ja entrat el segle vint tenim una fabrica de teules i rajoles, que es feien amb l'argila de la zona. Poc després apareix la indústria d'extracció d'algeps. Pel temps van aparèixer altres indústries

com la d'extracció d'ocre i pedra per a fer calç. Altres indústries, però més de caràcter familiar eren les fusteries, els ferrers o els molins tant d'oli com fariners.

En un dels molins en 1915, al Moli Vell, es munte una xicoteta central hidroelèctrica per a subministrar llum al poble.

L'any de mil nou-cents cinquanta-set es crea la primera indústria taulellera, fundada per industrials i terratinents de Figueroles, en 12 anys es van arribar a crear quatre fabriques de taulells, en l'actualitat només queda en funcionament una.

BIBLIOGRAFIA

José Cavanilles. *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población i frutos del Reyno de València*. 1795.

Carlos Sarthou Carreres. *Geografía General del Reino de València. Provincia de Castellón*. 1913.

Alfredo Fornas Pallares. *Figueroles un espai en temps de canvi*. 2015.

Josep M. Frances. *Les Epidèmies a la Plana*. 2021.

Fotografies de Figueroles facilitades per sr. Amadeu Porcar Hueso.

identitat, paisatge. i territori: claus per al desenvolupament rural a la província de castelló

Pablo Requena i Ribes. Agent de Desenvolupament Local
Dimarts, 30 de desembre de 2025

Castelló és un territori amb un alt percentatge de territori rural. El rellieu muntanyós de l'interior i el nord ens dona una geografia particular i característica que resulta en els meravellosos paisatges del nostre territori. Els indrets meravellosos de l'Alt Palància o l'Alt Millars, la zona carregada d'història dels Ports o el Maestrat, o el mirador de l'Alcalatén d'on prové bona part de l'economia de la ceràmica de la nostra província. Les muntanyes arriben a tocar la mar, com la Serra d'Irta o el Desert de les Palmes.

Però, què ocorre amb les poblacions en zones de muntanya i d'interior? La complicada orografia complica el creixement dels nuclis de població, així com la seua comunicació. És més fàcil conviure a territoris plans, costers. Açò no és res nou: ja fa quasi vuit-cent anys que el rei Jaume I i la seva consort Violant van atorgar als habitants del Castell Vell el dret de trasllat i carta pobla per a baixar al pla on fundar Castelló de la Plana, i d'ací prové el mite fundacional que rememoren cada any en les festes de la Magdalena.

No obstant això, encara vuit segles després hi ha població rural. Castelló és la província valenciana amb menor densitat de població. Si excloem les poblacions del nucli urbà de Castelló-Onda, la densitat de població és de les més baixes de l'estat. I algunes comarques quasi formen part de l'anomenada Espanya buidada.

La situació econòmica tampoc és molt millor. Molts habitants treballen a zones o nuclis urbans, havent de desplaçar-se diàriament molts kilòmetres al seu centre de treball. Les zones rurals també acostumen a tindre menys recursos econòmics, sous més baixos, PIB per càpita inferior, un nivell de vida més baix, menys servicis i mitjans de transport.

I, tot i això, a pesar de la concentració urbana dels segles XIX i XX, a pesar de l'èxode rural de mitjans del segle XX a Espanya... a pesar de tot, els nuclis rurals es resisteixen a desaparèixer. De fet, volen afrontar el segle XXI i els reptes que presenta i, de fet, aprofitar les oportunitats que planteja per a donar la volta a la situació i traure'n profit. Ací és on treballa intensament el desenvolupament rural.

El desenvolupament rural són els processos de millora de qualitat de vida i del benestar econòmic de la població que viu en zones aïllades o escassament poblades. D'entre els reptes que han d'afrontar, i potser siga el seu pitjor enemic, es troben la despoblació i l'envelliment. Amb recursos humans limitats però amb un gran potencial d'altres recursos com el territori, les zones rurals lluiten contra la despoblació mentre milloren la qualitat de vida dels que allí hi viuen.

Tradicionalment, hem associat les zones rurals a l'economia del sector primari: agricultura, ramaderia, explotació forestal, fluvial i alguna que altra pedrera. Però amb una economia moderna tan diversificada, l'economia rural també s'ha diversificat, i no només mira al sector primari la nova economia rural del segle XXI.

El turisme rural i d'interior ha tingut un gran impacte en comunitats destinades a desaparèixer, explotant de manera sostenible el seu millor recurs: el territori. Tenim exemples d'açò a cada racó de l'interior de la nostra província. On abans hi havia cases buides, masos abandonats i rutes sense senyalitzar, ara tenim un constant flux de turistes de prop i lluny que venen a gaudir de la nostra terra, donant-li vida i estimulants altres economies. Este turisme rural també ajuda al territori al destinar més recursos a zones turístiques, des de zones de bany, àrees de descans i picnics, rutes de caminada... que fan que es cuide l'entorn. I l'entorn cuidat genera més visites, la qual cosa genera un cercle virtuós on tots eixim guanyant.

També s'ha modernitzat l'indústria agroalimentària, deixant la producció i manufactura als municipis, i no exportant les matèries primes a indústries lluny del poble: així, un veí pot treballar al camp i altre a la fàbrica conservera del poble. Abans, el segon veí havia de conduir mitja hora o una hora de cotxe per a anar a la fàbrica de la Plana, i era probable que per la feina es buscara un pis i deixara de ser veí d'un poble d'interior.

Les energies renovables també són una bona oportunitat per a les zones d'interior. Si alguna cosa tenen les zones d'interior és territori. Amb energies com la solar, la eòlica o la biomassa poden aprofitar els recursos de què disposen per a proporcionar energia per a ser autosuficients i per a generar llocs de treball especialitzats, així com a generar ingressos per disposar d'aquestes instal·lacions. La zona de Vinromà ha obert recentment una nova planta fotovoltaica, els molins d'energia eòlica fa ja més d'una dècada que generen energia sobre els cims del Ragudo a l'Alt Palància, i amb recursos forestals i agroalimentaris de sobra es generen recursos de biomassa.

L'energia, com amb tantes altres estratègies de desenvolupament, han de ser respectuoses amb el territori i la població. I d'acord amb les ciutadanes i els ciutadans que hi viuen. No es poden imposar des de fora decisions i mesures que afecten de manera irreversible a tota una província per a que els beneficis vagin a altre lloc. No a la MAT.

El segle XXI porta altres estratègies que poden ajudar a lluitar contra l'enemic dels municipis rurals: la despoblació. Amb les noves tecnologies de comunicació, principalment Internet, molts llocs de treball no requereixen d'acudir a l'oficina. El teletreball és un bon aliat del desenvolupament rural, i la millor qualitat de vida de les zones d'interior és un gran atractiu per a gent que vol fugir del bullici de les zones urbanes i que, amb una ocupació remota, pot viure on vulga. Per això és necessari, més que mai, la connexió informàtica i telemàtica de les zones rurals. Açò ajuda a combatre l'envelliment de les zones rurals, perquè generalment la població que teletreballa és de menys de 40 anys.

El desenvolupament rural posa el focus sobre els recursos endògens, principalment el territori. Per això, el treball conjunt entre zones rurals és una de les seues principals estratègies. Els Grups d'Acció Local agrupen zones rurals per a combatre reptes i perills comuns, canalitzant i compartint recursos i informació per a lluitar junts contra estes amenaces. A nivell estatal, REDR és la xarxa de zones rurals que també treballen per a combatre estos reptes compartits per les zones rurals de l'estat, que forma part del Programa Nacional de Desenvolupament Rural 2020-2026 coordinat pel Ministeri d'Agricultura, entre d'altres. I, a nivell europeu, destaquen els fons FEADER, més enfocat a les activitats agrícoles; i LEADER, que activament busca implicar les comunitats rurals per a treballar pel seu propi desenvolupament mitjançant l'economia social i estratègies de creixement.

A pesar dels seus reptes, a pesar de tenir la història i la geografia humana en contra, les zones rurals es resisteixen a desaparèixer. S'adapten als nous temps i als nous reptes per a mantindre amb vida les zones més boniques de la nostra província. No podem permetre que estes zones siguin només un paisatge. Hi viu gent, gent molt arrelada al territori, que també és el nostre.

I tu, t'has plantejat viure a una zona rural de Castelló?

Article que
es presenta
al concurs
de millor
article inèdit

article de concurs

el somni de la fundació de la ciutat

Leire Blanca Martínez i Bárcena

Dimarts, 30 de desembre de 2025

És difícil començar a contar el que em va passar fa uns dies, però, com en tot, arrancaré pel principi. Tot va originar-se amb l'arribada d'un WhatsApp de la que va ser la meua Na Violant:

'Xiques! Enguany la Germandat de Cavallers de la Conquesta compleix 75 anys i ens han convidat a alguns actes, incloent tornar a posar-nos el vestit i desfilar en ell'.

Al llegir-lo, vaig anar al meu armari i, allí, la meua vista va viatjar fins a la funda on sé que es troba el meu vestit de Dona de Companya. El vaig traure, vaig buscar les joies, les sabates, els accessoris que adornaven el meu cap i me vaig fer una trena. No sé si el vestiré per a desfilar altra volta com a Na Provençala, però, en la soledat de la meua habitació, vaig decidir que me'l tornaria a posar.

Em vaig vestir com tantes vegades vaig fer en 2011, vaig tornar a acariciar el vellut negre del meu guardapols i, al mirar-me a l'espill de cos sencer que hi ha al meu dormitori, va succeir alguna cosa estranya: un flash, com si la seda del meu vestit platejat brillara.

Tot al meu voltant es va ennuvol·lar i ja no estava en el mateix lloc. Ara l'estància era totalment diferent: parets de pedra, un llit en dossier i una gran porta de fusta. Vaig eixir per la porta i era com si el temps haguera anat enrere. Em trobava en un castell andalusí de tàpia envoltat de unes muralles irregulars i amb unes torres de planta quadrada, aquest estava assentat en el cim d'una muntanya, amb una xicoteta alcassaba i un ampli recinte interior. Al traure el cap per un dels finestrals, vaig veure una cosa que em va sorprendre: allí estava la meua benvolguda ermita, l'ermita a la que tots els castellonencs tornem cada any.

Si l'ermita estava allí significava que jo estava al Castell de Fadrell, conegut per tots com el Castell Vell. Vaig afanyar-me, espantada, per a buscar a alguna persona que poguera donar resposta a les meues preguntes: 'he viatjat en el temps?' 'En quin any me trobe?' 'Encara no s'ha baixat a la plana?'

En la meua cerca em vaig topar amb altres dones que m'amoïnen per a que les ajude a aca-

bar d'empacar les pertinences de la reina Violant, ja que havíem d'eixir al matí següent cap a Lleida junt a tota la comitiva reial. Després de tota la jornada ficant en baguls multitud de vestits -com si estigués guardant els vestits de totes les Na Violant que ha tingut la Germandat-, sabates, tota mena de sedes, vellut i brocats... Una de les dones ens va demanar a 6 de nosaltres, incloent-me a mi, que anàrem a l'habitació de la reina a ajudar-la per a acudir a l'assemblea. Sóc Na Provençala, com el 2011!

La vida en eixa cort es movia amb un ritme propi: cavallers esmolant espases, no per guerra, sinó per costum; dames preparant ungüents, costures, pregàries; mercaders venent espècies portades de terres on jo mai vaig posar peu... Però també hi havia gent que treballava des de l'alba, camperols als bancals, gentils cuidant animals... La vila de Fadrell era un gresol de cultures. Entre les seues muralles podíem trobar musulmans, cristians i jueus convivint en un espai reduït, amb tensions, però, també, amb intercanvi de sabers i costums.

Jo caminava darrere de Na Violant d'Hongria, la reina jove, elegant, ferma. El seu vestit resplendia sota els escassos raigs de sol que entraven pels finestrals, com si la llum mateixa volgués seguir-la. En arribar al saló hi havia una gran cadira de fusta i, assegut en ella, un home la cara del qual m'era coneguda, però alhora estranya. La meua senyora, es va encaminar fins a ell i es va col·locar al seu costat. A la sala, estava la cort de Jaume I: missatgers, escrivans, part del clergat, cavallers i nosaltres. Mirar als que eren els reis del Regne de València em feia sentir xicoteta. Ell era imponent, seriós i poderós, però ella no es quedava enrere, a part de la seva bellesa, emanava serenitat, els seus ulls no romanien en un punt fix, sinó que estaven atents a tot el que passava, en silenci, fent una impressió de ferma pietosa.

Aleshores, van travessar la porta uns nobles que en aquell moment representaven els habitants de l'antiga Castelló. Després de ser anunciats, se'ls va atorgar la paraula, un d'aquells prohoms era Ximen Pérez d'Arenós. Al seu parlament, van exposar les dificultats que implicava viure al vessant d'una muntanya: hi havia escassetat d'aigua, el terreny era abrupte i l'espai se reduïa al voltant del castell, on la població vivia apinyada, això comportava tindre carrers estrets i costeruts amb habitatges minúsculs, causant problemes per expandir horts o estables; a més, als mercaders se'ls feia molt complicat transitar pels camins plens de costes i empedrats que portaven a la ciutat i la mobilitat dels habitants també s'entorpia. També van exposar un tema que, per a mi com a infermera en 2026, era molt important la salut: la manca d'aigua portava a menor higiene i això provocava malalties; els residus baixaven pels pendents; la manca d'espai feia que els animals i el bestiar estiguessen molt a prop de les cases i viure tan alt feia que el clima fora més fred. Per tot això demanaven al rei una simple, però molt difícil, petició: traslladar la vila a un lloc on tots aquests inconvenients no ho foren, portar la vila a la Plana.

Les meves orelles estaven en les paraules d'aquests bons homes, però no podia deixar de mirar als reis i, sobretot a ella, la reina Violant. El rei els escoltava amb atenció, però ella no només els escoltava, sinó que semblava que es posava al seu lloc i entenia les peticions. Ella assentia, inclinava el cap i, de vegades, em feia la impressió que pressionava els punys. Jaume I els va traslladar el seu agraïment per expressar-li la problemàtica d'aquesta terra que s'acaba d'incorporar al Regne de València i els va dir que intentaria trobar una solució digna.

El viatge a Lleida no va ser senzill: varies jornades de viatge a cavall, a peu i amb carro. Quan començava a fer-se fosc calia plantar un campament, però no un qualsevol, un digne de reis. Ambdós viatjaven envoltats d'una cort mòbil on cadascú tenia el seu lloc, on l'honor i la supervivència eren les dos cares de la mateixa moneda. El tema principal del viatge era la petició dels habitants de l'arrabal del Castell de Fadrell. Jaume I va parlar amb els prohoms que coneixien el terreny per a que el donaren la seua opinió sobre el territori de la plana, dels terrenys de la plana dels pros i contres. També va consultar amb els seus consellers econòmics per avaluar el cost de reubicar la vila; els cavallers li van aconsellar sobre els temes de seguretat i els juristes li explicaven com regular el repartiment de terres, drets i solars.

Jo era coneixedora de que la segona esposa del rei Jaume I, va tindre un gran poder a la seva cort -no poder com el que s'entén ara, sinó influència en el seu marit-, però veure'l en primera persona era increïble. Violant estava present a cadascuna d'aquelles reunions, atenta a cada paraula, a cada detall, parlant poc, però, quan ho feia, cada paraula valia un estendard. El rei l'escoltava i valorava la seua opinió. Així que, arribant ja a Lleida, Violant va dir-li al seu espòs: "Senyor meu, el poble no sol·licita únicament canviar la localització per simple caprici, demanen alguna cosa més... Demanen créixer com a poble, i la muntanya els ho impedeix. La plana els atorgarà salut, espai i vida. No és només un trasllat, és una promesa de futur. Una vida a la plana serà més fàcil de governar i defensar. Siga vós qui els concedisca aquesta nova vida i, alhora, vós consolidareu el vostre poder en aquesta nova terra".

En arribar a Lleida, Jaume I va reunir tots els consellers, juristes, clergat, militars, prohoms i la seva reina, junt a les sis dones que sempre l'estàvem custodiant. Allí els va manifestar la seva intenció de concedir a Ximen Pérez d'Arenós la mutatio villae, com es denominava legalment la llicència de trasllat. Per a tal finalitat els va encomanar preparar tot el necessari per fer-ho possible, només quan fos així signaria el pergami que ho proclamara.

Durant un temps tota la cort, va ser un formiguer de pergamins, mapes i missatgers, fins que tot va estar planificat. Així doncs, el 8 de setembre de l'any del Senyor 1291 es va signar a Lleida el que avui dia coneixem com a llicència de trasllat. La signatura no va ser una simple firma en un despatx que es lacra i a una altra cosa. No, va ser tot un espectacle als meus ulls.

A l'austera sala del Palau Reial de Lleida, Jaume I, acompanyat per la reina Violant contemplava, el pergami que autoritzava el trasllat de la població a la Plana de Castelló. Al seu voltant escrivans, consellers i nobles observaven en silenci mentre el document es llegia en veu alta. Amb gest ferm, el rei va estampar el segell de cera, formalitzant així la llicència que va canviar per a sempre el destí de la futura ciutat. Mentrestant, la reina, amb

discreta solemnitat i gran satisfacció, presenciava la decisió que marcaria un nou capítol a la història de Castelló. Històricament, per a Jaume I autoritzar el trasllat va ser una consolidació del seu poder. Però per a na Violant d'Hongria va significar erigir-se com a una reina bona i sàvia que va deixar un llegat important com a reina consort.

Emocionada per ser testimoni d'aquell gran moment, vaig eixir de la sala per a agafar aire i, en traspasar el llindar, la llum em va encegar i em va fer tancar els ulls, en obrir-los l'estampa que em vaig trobar era totalment diferent. Estava asseguda al sofà de ma casa, vestida amb uns texans i un jersei i tenia el mòbil a les mans. A la pantalla seguia la conversa amb la meua Violant.

Tot havia estat un somni, però, encara que siga en somnis, he caminat per carrers de segles passats, he sentit la pols del Castell Vell sota els meus peus i he escoltat, com Na Provençala, el ressò de les veus que van viure fa 775 anys a la nostra terra. Avui, després de reviure la solemnitat de la signatura de la Llicència de trasllat de Castelló a la Plana, veig la ciutat amb altres ulls. Cada edifici, cada carrer, cada plaça em parla d'esforç i de somnis antics, de gent que va lluitar i que va somiar un lloc on créixer i viure. Em sentisc orgullosa de la seva història, de com els nostres avantpassats la van construir i la van defensar. Mire amb il·lusió com la ciutat segueix creixent i pense com Ximen Pérez de Arenós miraria la ciutat el 2026.

Sé que aquest any veuré el Pregó amb el cor enconllit, perquè reviuré cada segon dels meus dies al 1251, orgullosa de com es reviu la memòria de la seva fundació i s'honra als qui la van fer possible. Somriuré en veure les carrosses de l'Host del Castell Vell i recordaré aquells cavallers que defensaven la ciutat. En veure desfilar L'Aljama amb les seves vestidures simples recordaré aquella gent que omplia de vida la ciutat. Amb les impressionants vestidures dels Moros d'Alqueria recordaré aquells petits nuclis de musulmans que vivien en pau i harmonia, que treballaven la terra ensenyant-nos a cuidar i treballar amb l'aigua. Els Cavallers Templers em faran pensar que Jaume I, aquell home seriós, poderós i imponent, també va ser un nen. I, per descomptat, el meu cor s'accelerará quan veja als Cavallers de la Conquesta, gran part del meu temps va estar compartit amb ells, homes valents que custodiaven, aconsellaven i defensaven el Rei i la Reina. L'Ordre de Bellator m'evocarà aquelles dones lluitadores que feien la vida a la cort més fàcil i segura. I, quan passe la carrossa de Na Violant, inclinaré el meu cap en senyal de respecte a una dona que, en el seu temps, va saber donar-se valor, sent l'única veu femenina que feia callar a multitud de veus masculines a la cort. Però, sobre tot, quan escolte a Jaume I,ç proclamar la Llicència de trasllat davant de l'Alcaldeessa tancaré els ulls i tornaré a aquella austera sala del Palau de Lleida.

CAFÉ CENTRO

El punt de trobada del centre

Esmorzars, cafès i moments per gaudir sense presses.

El cafè de sempre, amb el sabor que ve de gust repetir.

Carrer Vera, 8, 12001 Castelló de la Plana

964 226 004

**EL LOTERO
DE LAS GAFAS**

**QUIERO QUE
ME TOQUE
A MI**

La N°1

C/ RUIZ ZORRILLA, 19 · 12001 CASTELLON

TEL. 964 216 701

WWW.LOTERODELASGAFAS.COM

info@loterodelasgafas.com

EDUARDO

J O Y E R O

O'Donnell, 8 - Tel.: 964 256 607 - 12001 CASTELLÓ

mr
&
raquel i manolo
carniceria

Carns selectes
Embotits artesans

Mercat Central Castelló · Llocs 1-3

Tel.: 964 228 793 · Mòbil: 610 527 097 · 692 282 863

Servei a domicili

GRATUÏT

programació

Dimecres 14 de gener de 2026.

dissabte 7 de març

- 12.30: Actuació en directe.
- 14.30: Inauguració de la carpa en la Plaça del Real i posterior aperitiu.
- 16.30: PREGÓ.
- 22.30: Sopar de pa i porta.
- 23.30: Actuació en directe.

diumenge 8 de març

- 09.00: ROMERIA.
- 16.30: Obertura de la carpa.
- 18.30: Actuació en directe.
- 20.00: DESFILADA DE GAIATES.
- 23.00: Sopar d'agermanament.
- 23.30: Actuació en directe.

dilluns 9 de març

- 10.30: Obertura de la carpa i esmorzar. PREGÓ INFANTIL.
- 13.00: Concentració en la carpa per anar a la mascletà.
- 15.00: Menjar de socis i sòcies
- 18.30: Actuació en directe.
- 20.00: ENCESA DE GAIATES.
- 22.30: Sopar de pa i porta. A continuació actuació en directe.

dimarts 10 de març

- 10.30: Apertura de la carpa i esmorzar.
- 13.00: Concentració en la carpa per anar a la mascletà.
- 15.00: Menjar de socis i sòcies.
- 18.30: Actuació en directe.
- 19.00: Recepció i acompanyament a Na Violant al seu pas pel sector.
- 21.30: Sopar de pa i porta.
- 22.00: Actuació en directe.

dimecres 11 de març

- 10.30: Obertura de la carpa i esmorzar.
- 13.00: Concentració en la carpa per anar a la mascletà.
- 15.00: Menjar de socis i sòcies.

- 17.30: Visita de les Reines i Dames de la Ciutat al sector: Recepció i berenar.
- 18.30: Actuació en directe.
- 21.30: Sopar de pa i porta.
- 22.00: Actuació en directe.

dijous 12 de març

- 10.30: Obertura de la carpa i esmorzar. Recepció dels carros engalanats al seu pas pel sector cap a la mascletà.
- 15.00: Menjar de socis i sòcies.
- 17.00: COS MULTICOLOR.
- 18.30: Actuació en directe.
- 21.30: Sopar de pa i porta.
- 22.00: Actuació en directe.

divendres 13 de març

- 10.30: Obertura de la carpa i esmorzar.
- 12.30: Actuació en directe.
- 13.00: Concentració en la carpa per anar a la mascletà.
- 15.00: Menjar de socis i sòcies.
- 17.00: Actuació en directe.
- 17.30: Xocolatada.
- 18.30: Actuació en directe.
- 21.30: Sopar de pa i porta.
- 23.30: Actuació en directe.

dissabte 14 de març

- 10.30: Obertura de la carpa i esmorzar.
- 12.30: Actuació en directe.
- 13.00: Concentració en la carpa per anar a la mascletà.
- 15.00: Actuació en directe.
- 16.00: OFRENA.
- 18.00: Actuacions musicals fins a la nit.
- 22.00: Sopar de pa i porta.
- 23.30: Actuació en directe.

diumenge 15 de març

- 10.30: Obertura de la carpa i esmorzar.
- 12.00: Festival de balls tradicionals. Patrocinat per la Fundació Dávalos-Fletcher.
- 13.00: Concentració en la carpa per anar a la mascletà.
- 15.00: Paella de les Madrines.
- 17.00: Trobada amb la xaranga "Vilafamés", que ens acompanyarà a la desfilada final.
- 19.00: Trobada en la carpa amb tota la comissió per assistir al punt d'inici de la desfilada final i al posterior MAGDALENA VÍTOL!
- 24.00: Les Madrines apagaran les gaiates de Porta del Sol.

IMPRENTA ROSELL

POL. PI GROS II, NAU 37
12005 CASTELLÓ
Tel. 667 741 311 - 610 903 349
imprenta@imprentarosell.com
www.imprentarosell.com

IMPREMTA
SERIGRAFIA
ETIQUETES
MERCHANDISING

Elena Fabregat

Floristeria
Pedra

Rams de núvia i complements
Centres decoració
SERVICI A DOMICILI

Sta. Cruz de Tejeiro, 10
(Junt Plaza Dr. Marañón)
Tels.: 964 23 61 79 - 635 533 188
12005 CASTELLÓ

**L'Antiga
Valenciana**

Stylor
Creadors de Joies des de 1994

C/ Alcalde Tàrrrega, 63
12004 Castelló
Tel.: 964 05 76 51

Carmen Giansante

Atelier
Tradición y Moda

C/ Rondamar, 12
12594, Oropesa del Mar

☎ 661 533 488

✉ giansantetoribiocarmen@gmail.com

 Carmen Giansante

RESTAURANT
SABORITJA
DES DE 2004

Bones festes!

Estàs pensant en celebrar la
millor festa d'aniversari?

**Globo
fiesta**

Articles i complements
perquè la teua festa sigui
divertida, diferent i inoblidable!

Te esperem a la teua tenda **GLOBO FIESTA** Castelló

Av. Casalduch nº 21, 12005 CASTELLÓN
tiendacastellon@globofiesta.com
www.globofiesta.com

964 639 393

agraïments

Sent este un llibre precisament sobre la província castellonenca i els seus 135 municipis, agrupats en 8 comarques, i amb un total de 627.620 habitants, el nostre primer agraïment va dirigit a la Diputació Provincial de Castelló pel seu treball i l'esforç continu per arribar a tot arreu.

L'elaboració d'un llibre de festes és sempre un procés que requerix imaginació, per a aportar noves idees quant a temes, disseny i maquetació, i temps, per a dedicar unes quantes hores a escriure, trepitjar-se els carrers a la recerca de publicitats, seleccionar fotos presents i passades (intentant no deixar-se a ningú), i ja amb tot el material disponible, dissenyar i muntar en la impremta pàgina rere pàgina. És un treball en equip en benefici de tots, que no seria possible sense l'esforç del grup de llibret d'esta gaiata, juntament amb la seua organitzadora i part creativa, i amb Belén, capaç de convertir qualsevol idea en una realitat i en un encert.

Tampoc seria possible sense els articulistes que ens aporten els seus interessants escrits per a la seua publicació, i que enguany especialment han sigut molts i molt diversos, enriquint el nostre coneixement sobre la província de Castelló i les seues molt variades i fascinants localitats. A tots ells i elles, gràcies per la seua desinteressada i imprescindible col·laboració.

Per a finalitzar, volem agrair la col·laboració dels qui accedixen a fer ús de les nostres pàgines com a espai publicitari en temps tan difícils per a comerços i professionals, especialment als qui permeteu que eixa publicitat siga en valencià, per a la promoció de l'ús d'esta llengua pròpia de la nostra terreta.

I, per descomptat, no podia acabar sense donar les gràcies al nostre amic imaginari, Willy Jones, el jove reporter americà que va aportar les primeres idees per a este llibret, i que encara continua recorrent la nostra província...

Vigila, pot ser que t'ho trobes per ací

índex publicitats

manuel sos fosioterapia		kuki y susi	78
dra. Johissy briones		asunción garcía	79
santa gloria	2	salon	79
carlos pedrol	8	el martillo ferretería	88
clinaudio	10	sandra zahonero	88
multiópticas	12	exoticafé	90
la vermutería	14	fet al forn	90
lexus	16	rollo's	100
lady sara	18	casa m. ángeles	100
myriam escurra	20	elena floristería	101
bonadea	22	vannu	101
audiotechno	22	fran sánchez	108
concha juan	23	bar la puebla	118
novo	23	chocolate	118
casanova asesoria	26	maría tena	119
el gallinero	28	ortopedia castellón	119
fils	28	café centro	194
el tendido	30	el lotero de las gafas	194
+ k uñas	30	eduardo joyero	195
muebles pachés	32	mr carnicería	195
paco 2 / moher	32	impremta rosell	198
sabrocito	34	yedra floristería	198
la birrería	34	l'antiga valenciana	198
las tortitas de alma	35	styl'or	199
sierra de cazorla	35	carmen giansante atelier	199
divina comedia	46	saboritja	199
digitus	66	globo fiesta	199
vinalium	78		

Manuel Sos

FISIOTERAPIA

Manuel Sos Tirado, Col·legiat N° 8519 ICOFCV

Gran Vía Tàrrrega Monteblando 71 - 73 (només entrar al gimnàs **Basic-Fit**), 12006, Castelló.

644 05 03 66

msosfisioterapia@gmail.com

SERVEIS

- Tractament del dolor: cervicàlgia, lumbàlgia tendinitis, ciàtica, dolor muscular...
- Massatge terapèutic
- Readaptació esportiva
- Pressoteràpia
- Ecografia Muscular

